UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION:

collection of scientific papers

Educational Sciences Series

Issue 26(55)

ISSN 2218-7650
DOI: 10.37321
ID 47812
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць
Випуск 26(55)

Серія «Педагогічні науки»
Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Внесений до переліку наукових фахових видань у галузі педагогічних наук рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1643 (додаток 4) Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)

Видання індексується:
Infobaseindex; SJIF (Impact Factor)
Akademic Resource Index
CiteFactor
Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?user=&user=hUqcbRkAAAAJ
Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського: http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpopn
OJS http://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo
Норвезький Реєстр наукових журналів
Facebook: https://www.facebook.com/groups/429476075263565
Linkedin: https://www.linkedin.com/groups/9093865/

Київ
2023

УДК 378.091.046-021.68(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 22072-11972ПР від 22 квітня 2016 р.

Затверджено Вченою радою
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 13 від 29 листопада 2023 р.)

Головний редактор

Віктор Олійник, д-р пед. наук, проф., дійсний член НАПН України https://orcid.org/0000-0002-2576-0722

Заступник головного редактора:
Олег Спірін, д-р пед. наук, проф. https://orcid.org/0000-0002-9594-6602

Відповідальний секретар:
Оксана Ануфрієва, канд. пед. наук, доцент https://orcid.org/0000-0002-8465-1681

Редакційна колегія:

Ірина Андрощук, д-р пед. наук, проф.; ***Олександр Галус***, д-р пед. наук, проф.; ***Віктор Гладуш,*** д-р пед. наук, проф.; ***Олена Глазунова,*** д-р пед. наук, доцент; ***Оксана Дубініна,*** канд. пед. наук, доцент; ***Ольга Єжова***, д-р пед. наук, проф.; ***Деспіна Каракацані***, проф. Департаменту соц. та освіт. політики Ун-ту Пелопоннесу, Корінф, Грецька Республіка; ***Микола Кириченко***, д-р філософії, член-кор. Нац. Академії наук вищої освіти України; ***Катерина Колос***, д-р пед. наук, проф.; ***Наталія Муранова***, д-р пед. наук, проф.; ***Василь Олло***, канд. пед. наук, доцент; ***Лариса Петренко***, д-р пед. наук, проф.; ***Ольга Пінчук***, канд. пед. наук; ***Зоя Рябова,*** д-р пед. наук, проф.; ***Лариса Сергеєва,*** д-р пед. наук, проф.; ***Вікторія Сидоренко***, д-р пед. наук, проф.

Асоційовані редактори:

Маріола Міровска, д-р гуманітарних наук у галузі педагогіки, доцент, Ченстохова, Республіка Польща; ***Ширинбой Олімов,*** д-р пед. наук, проф., Бухара, Республіка Узбекистан; ***Ірина Сіданіч***, д-р пед. наук, проф.; ***Тамара Сорочан***, д-р пед. наук, проф.; ***Ганна Тимошко,*** д-р пед. наук, проф.; ***Рагімлі Руслан Гілал огли***, канд. ист. наук, доцент. Баку, Республіка Азербайджан.

Виконавчий редактор: ***Яніна Васильченко***

Статті, які публікуються у збірнику проходять перевірку щодо плагіату
Збірник має сторінки у соцмережі: Facebook; Linkedin

Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»: зб. наук. праць / НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В. Олійник; редкол. : О. Галус [та ін.]. Київ: Юстон, 2023. Вип. 26(55). 216 с. (Категорія «Б»).

ISBN 978-617-8335-09-0

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми загальної і професійної освіти. Представлено результати досліджень з історії педагогіки, методології освіти, теоретичних і методичних аспектів навчання та виховання, формування професійних компетентностей фахівців у галузі освіти, підвищення якості освіти.

Для науковців, педагогічних і науково-педагогічних працівників, керівників закладів вищої освіти, методистів, викладачів і слухачів закладів післядипломної освіти.

УДК 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-8335-09-0 © ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023

ISSN 2218-7650
DOI: 10.37321
ID 47812
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Ministry of Education and Science of Ukraine
National Academy of Educational Science of Ukraine
State Institution of Higher Education
«University of Educational Management»

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

Collection of scientific papers
Issue 26(55)

Educational Sciences Series
Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Listed in the list of scientific professional publications in the field Pedagogical sciences Decision of the Appraisal Board Ministry of Education and Science of Ukraine Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine № 1643 of 28.12.2019 (dod. № 4) Educational Sciences Series (Category «B»)

Edition is indexed:
Infobaseindex; SJIF (Impact Factor)
Akademic Resource Index
CiteFactor
Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?user=&user=hUqcbRkAAAAJ
National Library of them V. I. Vernadsky: http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpopn
OJS http://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo
Norwegian Register of Scientific Journals
Facebook: https://www.facebook.com/groups/429476075263565
Linkedin: https://www.linkedin.com/groups/9093865/

Kyiv
2023

UDC 378.091.046-021.68(082)

Registration certificate KV No 22072-11972PR dated 22.04.2016.

Approved by the Academic Council
SIHE «University of educational management»
(protocol № 13 dated 29 November 2023)

Editor-in-Chief

Victor Oliynyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine https://orcid.org/0000-0002-2576-0722

Deputies Editor:
Oleg Spirin, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor https://orcid.org/0000-0002-9594-6602

Executive secretary:
Oksana Anufriieva, PhD of Ped. Sciences, Associate Professor https://orcid.org/0000-0002-8465-1681

Members of Editorial Board:

Iryna Androshchuk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Alexander Halus***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Victor Hladush,*** Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Olena Glazunova,*** Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Prof.; ***Oksana Dubinina,*** PhD of Pedagogical Sciences, Associate Prof.; ***Olga Yezhova***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Despina Karakatsani,*** Prof. of the Department of Social and Educational Policy of the University of Peloponnesus, Corinth, Republic of Greece; ***Mykola Kyrychenko,*** Doctor of Philosophy, Corresponding Member (Academician) of Higher Education National Academy of Sciences of Ukraine; ***Catherine Kolos***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Natalia Muranova***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Vasyl Ollo***, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Prof.; ***larisa Petrenko***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Olga Pinchuk***, PhD of Pedagogical Sciences; ***Zoya Ryabova***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Larysa Serheieva,*** Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Viktoriia Sydorenko***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.

Associate editors:

Mariola Mirovska, Doctor of Humanities in the field of Pedagogy, Associate Prof., Częstochowa, Republic of Poland; ***Shirinboy Olymov***, doctor of pedagogical sciences, prof., Bukhara, Republic of Uzbekistan; ***Iryna Sidanich***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Tamara Sorochan,*** Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Anna Tymoshko***, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; ***Ruslan Rahimli***, PhD, Associate Prof., Baku, Azerbaijan.

Executive editor: ***Yanina Vasilchenko***

Articles published in the Collection are checked for plagiarism on UNICHECK
The collection has pages on the social network: Facebook; Linkedin

Bulletin of Postgraduate education. «Educational Sciences Series»: collection of scientific papers / NAES of Ukraine SIHE «University of Educational Management»; Editor-in-Chief V. Oliynyk ; Editorial board : A. Halus [and others]. Kyiv: Yuston, 2023. Issue 26(55). 216 p. (Category «B»).

ISBN 978-617-8335-09-0

The collection covers current problems of general and vocational education. The results of researches on the history of pedagogy, methodology of education, theoretical and methodical aspects of teaching and education, formation of professional competencies of specialists in the field of education, improvement of the quality of education are presented.

For scientists, pedagogical and scientific and pedagogical workers, heads of institutions of higher education, methodologists, teachers and students of institutions of postgraduate education.

UDC 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-8335-09-0 © SIHE «University of educational management», 2023

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Університету менеджменту освіти

– 70

ЗМІСТ

Відомості про авторів 8

***Aliyeva Aida*.** Effective ways of organizing independent work of younger schoolchildren in the process of training life sciences
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-10-23 10

***Aliyeva Ture*.** Formation of control and self-control skills in the mathematics training of young schoolchildren
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-24-35 24

***Антощук Світлана*.** Підвищення цифрової компетентності здобувача технічної освіти у закладах фахової передвищої освіти
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-36-49 36

Babayeva Leyla. Actual problems of work on forming pedagogical tolerance in students
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-50-62 50

Боровік Андрій. Модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-63-75 63

***Gasimova Sabina*.** Use of information and communication technologies as a means of efficiency of Azerbaijani history lessons in secondary schools
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-76-88 76

***Quliyeva Leyla*.** Assessment as a quality indicator of education
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-89-103 89

***Дубініна Оксана, Бурлаєнко Тетяна*.** Спадщина Марії Гжегожевської в моделях спеціалізованої освіти, як шлях до формування наукової компетентності здобувача освіти
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-104-122 104

***Захарова Валерія*.** Розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів інтерактивними методами
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-123-138 123

***Ibrahimli Arif*.** The importance of work on methods of education with teenage football players
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-139-152 139

Ibrahimova Nigar. The role of sports in the moral education of young people
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-153-166 153

***Кириченко Микола, Марчук Інна*.** Сутнісні характеристики та методологічні основи державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-167-178 167

***Любченко Надія*.** Інноваційна компетентність керівників закладів у контексті інноваційних проєктів щодо реформування загальної середньої освіти
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-179-198 179

***Просіна Ольга*.** Реформування освіти: професійна трансформація педагогічних працівників у контексті війни та поствоєнного періоду
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-199-214 199

CONTENT

Information about the authors 8

Aida Aliyeva. Effective ways of organizing independent work of younger schoolchildren in the process of training life sciences
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-10-23 10

Ture Aliyeva. Formation of control and self-control skills in the mathematics training of young schoolchildren
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-24-35 24

Svitlana Antoshchuk. Increasing the digital competence of technical education students in vocational higher education institutions
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-36-49 36

Leyla Babayeva. Actual problems of work on forming pedagogical tolerance in students
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-50-62 50

Andriy Borovyk. The model of formation of research competence of the future teacher of history in the process of professional training
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-63-75 63

Sabina Gasimova. Use of information and communication technologies as a means of efficiency of Azerbaijani history lessons in secondary schools
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-76-88 76

Leyla Quliyeva. Assessment as a quality indicator of education
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-89-103 89

Oksana Dubinina, Tetiana Burlaenko. The legacy of Maria Grzegozhevska in models of specialized education, as a way to the formation of scientific competence of the student of education
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-104-122 104

Valery Zakharova. Development of communication skills of future dentists using interactive methods
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-123-138 123

Arif Ibrahimli. The importance of work on methods of education with teenage football players
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-139-152 139

Nigar Ibrahimova. The role of sports in the moral education of young people
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-153-166 153

Mykola Kyrychenko, Inna Marchuk. Essential characteristics and methodological foundations of state-public administration of general secondary education institutions
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-167-178 167

Nadiia Liubchenko. Innovative competence of heads of institutions in the context of innovative projects regarding the reform of general secondary education
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-179-198 179

Olha Prosina. Education reform: educators` professional transformation in the context of war and the post-war period
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-199-214 199

Відомості про авторів

Алієва Аіда Ахліман, дисертант з програми доктора філософії Гянджинського державного університету; викладач Азербайджанського державного педагогічного університету. Баку, Азербайджан.

***Алієва Тура Алі*,** аспірант програми доктора філософії, викладач Гянджинського державного університету. Гянджа, Азербайджан

***Антощук Світлана Володимирівна*,** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Бабаева Лейла Фуад гізи, докторант програми доктора філософії Гянджинського державного університету, викладач Азербайджанського університету мов. Баку, Азербайджан.

***Боровик Андрій Олександрович*,** здобувач вищої освіти рівня доктор філософії кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Бурлаєнко Тетяна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти»; старший науковий співробітник відділу проєктування розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України. Київ, Україна.

Гасимова Сабіна Маммедага гізи, докторант програми PhD Інституту освіти Азербайджанської Республіки; директор повної загальноосвітньої школи № 271 Сабунчинського району міста Баку. Баку, Азербайджан.

Гулієва Лейла Гендживан кизи, аспірант програми доктора філософії освітнього інституту Азербайджанської Республіки; викладач Бакинського славістичного університету. Баку, Азербайджан.

***Дубініна Оксана Володимирівна*,** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти»; старший науковий співробітник відділу проєктування розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України. Київ, Україна. Київ, Україна.

Захарова Валерія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Київ, Україна.

Ібрагімлі Аріф Мухаммед огли, доцент Азербайджанської державної академії фізичного виховання і спорту. Баку, Азербайджан.

***Ібрагімова Нігяр Мухаммед гізи*,** професор кафедри «Види спортивних ігор» Азербайджанської державної Академії фізичного виховання та спорту. Баку, Азербайджан.

***Кириченко Микола Олексійович*,** доктор філософії, член-кореспондент Національної Академії наук вищої освіти України, ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

***Любченко Надія Василівна*,** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

***Марчук Інна Володимирівна*,** здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ступеня доктора філософії, спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

***Просіна Ольга Володимирівна*,** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри філософії і освіти дорослих Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Information about the authors

Aida Aliyeva, PhD student from the Doctor of Philosophy program of Ganja State University; Teacher of Azerbaijan State Pedagogical University. Baku, Azerbaijan.

Ture Aliyeva, PhD student from the Doctor of Philosophy program, teacher of Ganja State University. Ganja, Azerbaijan.

Svitlana Antoshchuk, candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Head of Department of open educational systems and informational and communication technologies Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Leyla Babayeva, Doctoral student of the Doctor of Philosophy program of Ganja State University, Teacher of Azerbaijan University of Languages. Baku, Azerbaijan.

***Andriy Borovyk*,** recipient of higher education at the Doctor of Philosophy level of the Department of Economics, Entrepreneurship and Management Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine.

***Tetiana Burlaenko*,** Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Head of Sciences Department of Economy Entrepreneurship and Management Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management»; senior researcher of the design department development of giftedness at the Gifted Child Institute National Academy of Educational Science of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

***Oksana Dubinina*,** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor Department Administration and Project Management Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management»; senior researcher of the design department development of giftedness at the Gifted Child Institute National Academy of Educational Science of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Sabina Gasimova, Doctoral student of the PhD program of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan, Director of the complete secondary school No. 271 of Sabunchi district of Baku city. Baku, Azerbaijan.

Arif Ibrahimli, Associate professor of the Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport. Baku, Azerbaijan.

***Nigar Ibrahimova*,** Professor of the "Types of Sports Games" department of the Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sports. Baku, Azerbaijan.

***Mykola Kyrychenko*,** Habilitated Doctor in Philosophy, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, rector of SIHE «University of Educational Management».т Kyiv, Ukraine.

***Nadiia Liubchenko*,** candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, associate professor of the Department of Public Administration and Management Education Central Institute of Postgraduate Education SIHE «University of Management Education». Kyiv, Ukraine.

***Inna Marchuk*,** PhD student (specialty 011, Educational, pedagogical sciences) Department of Education Management and Law of Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine.

Olha Prosina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Philosophy and Adult Education of Postgraduate Education Central Institute SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Leyla Quliyeva, PhD student from the Doctor of Philosophy program Educational Institute of the Republic of Azerbaijan; Teacher at the Baku Slavic University. Baku, Azerbaijan.

Valery Zakharova, PhD (pedagogy), senior teacher of language training department of Bogomolets National Medical University. Kyiv, Ukraine.

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-10-23
UDC 373.3.5

Aida Aliyeva,
PhD student from the Doctor of Philosophy program
of Ganja State University;
Teacher of Azerbaijan State Pedagogical University.
Baku, Azerbaijan.
https://orcid.org/0000-0002-5055-6504
ay-ka20@hotmail.com

EFFECTIVE WAYS OF ORGANIZING INDEPENDENT WORK OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF TRAINING LIFE SCIENCES

Abstract. Primary education has an extremely large role in the general education system, since the personal experience, the level of development of a younger schoolchild in primary school creates the basis for further education. The desire to be a student is typical for students of I–IV grades. From the first days he came to school, the social motive occupies the central place. In other words, although the experience gained by the schoolchild in the family environment is very significant, the desire to have a new social position in the educational institution manifests itself. At one time, when he was surrounded by a family, this child was the only and unique being. Having come to school, he falls into a unique environment, like those around him, and finds his place in the world of social relations. The student begins to communicate with classmates due to the necessary need, in addition to adapting to the rhythm of the life of the educational institution and new requirements, self-organization and learning ways to organize his own time. Thus, he gains a new social position. The state educational standard of primary education requires greater independence from younger schoolchildren, and this is necessary for the formation of an independent personality. The requirements that are spoken about are necessary so that students can independently determine the goal in relation to any activity, choose means and methods that will help achieve this goal. The organization of independent work is one of the main problems of teaching in primary grades, because during this period, the active assimilation of the material and the acquisition of certain skills and abilities take place. Effective organization of independent work requires responsibility from teachers, including the teacher who teaches the subject of life science. The organization of independent work is an extremely complex process. The complexity and readiness of this process is due to the fact that the teacher, when planning,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

organizing and controlling each independent work in advance, must create conditions for independent activity at all stages.

Keywords: organization of independent work; primary education; student; teacher; life sciences subject; appropriation.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. One of the tasks facing general education is the formation of an educated, thinking generation that independently acquires knowledge and is able to apply it in practice. The solution of the discussed problem is realized by determining the content, forms, methods and means of training, creating additional opportunities for self-development and self-realization of the student's personality. All these can be achieved in the conditions of independent work of students, including younger students. Students who get knowledge and learn how to acquire the ways of knowledge are more independent compared with others.

A number of subjects are taught in general education schools, including primary grades. One of these subjects is Science. Science is an integrative subject studied in primary (I–IV) and secondary (V–IX) grades of general education schools. This subject helps to establish and form a system of knowledge, abilities, skills and values that are considered necessary for the students to understand and realize themselves as a whole being with biological, psychological and spiritual aspects.

Unlike other subjects, Science does not include the foundations of a particular science. It focuses on the necessary knowledge and information about the fields of natural and social sciences. In this sense, it can be said that this subject has a wide scope. Science orients the younger generation to more important practical tasks by acquiring vital knowledge, skills and abilities.

Through the content line on the subject (nature and we, man and society, health, morality, safety), a holistic, unified and indivisible image of the living and inanimate world is formed in the minds of younger students. Students realize themselves as a part of this world, come into conclusions from the events and changes they observe in society and nature, as well as the relationship and dependence that exist between them. Along with all this, students acquire the skills such as participating in research, investigating work, conducting analysis, expressing their position, critically approaching problems, as well as approving the right approaches.

In grades I–IV, a number of methods of teaching are used to effectively teach the science. Among these methods, the organization of independent work

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

plays a special role. Involving students in independent work, on the one hand, allows them to develop their activity, on the other hand, it makes it possible to participate in search, partly research work.

To achieve the effectiveness of independent work of younger students, this type of work should be organized both in the learning process and during extracurricular activities.

The relevance of the problem under study is due to a number of reasons. The relevance is primarily determined by the state educational policy. In our country, the "State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan" has been approved [1]. This state document covers measures in 5 strategic directions. The second strategic direction is directly related to the problem mentioned in this article. This strategic direction focuses on the need to apply innovative teaching methods, effectively master the content of education, improve the professionalism of teachers, create new systems for assessing students' achievements, identifying and developing students' talent [1]. In this sense, it is considered important to attach importance to the organization of independent work of younger students in the process of teaching subjects, including the subject of science.

The second main aspect, which increases the relevance of the study, is due to the fact that the independent work of younger students in the process of teaching science in the former Soviet Union and in our republic has not been studied at the proper level.

The third reason is related to the provision of teachers with methodological tools for organizing independent work when teaching science in general education schools, especially in primary grades. It is a fact that in order to effectively organize the work, teachers must have a list of literature which shows them the necessary direction.

Analysis of major research and publications. Acquaintance with the pedagogical and psychological literature shows that the issues of developing the skills of independent learning activities have become the object of a number of studies. A number of scientists of our republic point out the necessity and importance of forming the independence of students. M. Mehdizade mainly covered the independent activities of students [2], M. Amirov considered the issues of organization, independent work in teaching the history of Azerbaijan [3]; I. Nagiyev focused on teaching geography [4]; F. Rzaev focused on teaching English [5]; Z. Babaeva focused on the integrative teaching of the subject of science with biology [6], N. Zeynalova covered the issues of organizing students' independent work [7] in the process of teaching pedagogical and psychological

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

disciplines.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The ***purpose*** of the study is to clarify effective ways of organizing independent work of younger students in the lessons of science.

The ***objectives*** of the article are as follows:

1. To clarify the theoretical foundations for organizing independent work of younger students in the process of learning to cognize the world.
2. Determine the essence, goals and objectives of independent work of younger students in the process of learning to cognize the world.
3. Study and analysis of existing literature in the field of organizing independent work of younger students in the process of learning to know the world.
4. To highlight the practical foundations for organizing independent work of younger students in the process of learning to cognize the world.
5. To study the issues of organizing independent work of younger students in teaching the knowledge of the world in extracurricular activities.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

In our opinion, independent work is a student's activity organized by the teacher, aimed at achieving the set didactic goal within a certain time. Independent work should be considered as a cognitive learning activity carried out without the direct participation of the teacher, but on the basis of his task, for a certain time, based on the student's own knowledge and experience, his abilities, thinking, skills and abilities.

A young schoolchild who has learned independence learns how to fulfill the tasks assigned to him, solve problems, achieve his goal, and overcome difficulties. Interests and desires, necessary needs, emotions, attitudes and ideals act as a motivating and inspiring force for the formation and development of independence.

The level of development of memory, speech, thinking, perception, attention, etc. directly affects the formation of independence.

When talking about the relationship between a teacher and a student, the unity of education and upbringing, it is necessary to take into account that the younger student is an equal participant in the pedagogical process, like his teacher. Today a student is not considered only as an object of the pedagogical process. In the conditions of new pedagogical thinking, he is both an object and a

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

subject. However, the pedagogical process must be managed. In this case, the teacher becomes the leader and manager.

The teachers involved in the experiment were provided with various handouts (task cards, instruction cards), which helped to analyze and draw conclusions when younger students were doing independent work.

The activity of a teacher teaching the subject of science should be aimed at developing the personality of a student who is able to think independently. For younger students, it is very important and interesting to find the mistakes of classmates in completing assignments and to observe how an incorrect answer turns into a correct one.

Let us look at some examples of the organization of independent work with younger students in the lessons of science in grades I-IV participating in the experiment:

When studying the topic "Family" in the 1st the following questions were in the focus of attention:

Lesson progress: Greeting students.

Motivation. Role-playing game. Discussion. Result. Conclusion. Evaluation.

Motivation. The teacher asks the students the following questions: 1. How do you imagine your place in the family? 2. What should be the relationship in the family, so that each of the family members is appropriate and pleasant? What is necessary for the proper upbringing of children?

Family and healthy generation. Objectives: Methods and activities:

- To acquaint students with the role of the family in society;
- To find out the issues necessary for the effective organization of healthy parent-child and child-child relationships in the family.

Methods and activities: role-playing game, problem interpretation, discussion, group work.

Visual aids: photos of happy families, photos of unhappy families.

Role-playing game. The students are divided into groups. In each of the groups there are children who will play the role of father, mother, grandfather, grandmother and children. Two family images are created:

1. Happy family; 2. Unhappy family.

The rest of the students are just participants.

Happy family, family with conflict. How should be a happy family?

Students are given cards. They write down their ideas and throw them in the basket. The teacher reviews the cards, then writes similar ideas (positive or negative) on the board. A discussion is held. They are looking for an answer to the question: "How should be a healthy family?".

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Generalization and conclusion. 1. There should be a good relationships in family; 2. The formation of a healthy environment in the family depends on each family member.

Reflection.

What was new for the student? What did the student learn?

Who should resolve conflicts in the family? Can children help resolve conflicts?

Reflection.

Conclusion. Pupils write down their opinion on the topic in the questionnaire given to them.

One of the issues which is mentioned to be studied in grade III is related to friendship. The theme reflected in the textbook is called: "Who can be a true friend?"

Objectives: To introduce students with the concept of a true friend. To form the image of the basic conditions of friendship.

Method and activities: conversation, observation, game, work on a book.

Visual aids: pictures, didactic materials, books, tables.

During the classes. Stage I: Motivation.

The teacher distributes the cards to the students. They are required to write on the cards the conditions necessary for friendship. School children get to work. The teacher responds to their ideas.

Stage II: Discussion.

Students try to determine the difference between the concepts of "friend" and "comrade".

Stage III: Competition. A competition is held among students: “Whose friend and comrade are you?”. A student specifically indicates who is his friend and who is his comrade. He then explains how he fulfills this duty. The teacher systematizes and summarizes the answers received.

Stage IV: Game.

The teacher divides the students into two groups (“groups of friends” and “comrades”). The groups are arranged in a circle. One student from "friends" group says who he is friend with. One person from the group of "comrades" calls the name of his friend. This work is done by other students.

Stage V: Generalization and conclusion. The following results attract the attention of school children: 1. Friends and comrades occupy an important place in each person’s life. 2. We must be sincere, caring and kind towards our comrade. 3. We must also be sincere, caring and kind towards a friend.

Stage VI: Evaluation. Student performance is assessed according to

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

predetermined criteria.

Thus, every person needs a real friend, a real comrade. A person feels strong, courageous, confident when he has a friend or comrade. Joint work units us with friends and comrades. Classmates with whom we study together, those with whom we work in any organization, department are called comrades. We also call people from foreign countries comrades. In this sense, we have many comrades. We usually don't have many friends. Not everyone can be called a friend. A friend is a person who stands above a comrade and closer to us.

The benefit of independent work in the educational process lies in the fact that at all its stages the students' activity and independence increase, they consciously approach the issues under consideration, and there is a need for free expression of their opinion. As a result, they strongly develop a desire to learn, their mentall abilities are formed, and they receive intellectual satisfaction from independent activity.

From research, observations and surveys, it turns out that in order to achieve successful results in the subject science in the primary grades, in order to successfully complete the tasks facing the subject, it is necessary to benefit not only from the learning process, but also from the possibilities of extracurricular activities.

Independent work outside the lesson is based on the activity, independence, consciousness of younger students. This problem was given special attention in the I–IV classes participating in the experiment. At the same time, as in the classroom, at extracurricular activities, younger school children were involved in independent work in the study of materials related to Science.

The class teacher must have good organizational skills. Why is it necessary? First of all, he/she must be able to organize and manage the class and students, to properly establish teacher-student relationship. Secondly, he/she must identify and implement extra-curricular activities for younger students, organize the work of study group. Extra-curricular work implemented after training is organizational. The involvement of the class team and each student in activities, the unification of efforts to achieve the upcoming goal, the organization of the impact of the team on the personality of the student is an integral part of the daily activities of the class teacher.

The main goal of extracurricular work on the subject "Science" is to achieve the development of interest, skills and abilities of younger students in the content of the subject and to effectively organize their leisure time. This is the educational task of the class teacher. Based on the knowledge gained, the class teacher forms the worldview and moral convictions of younger students,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

educates them in the spirit of universal moral values, takes care of the health and physical development of younger students, develops the interest, intellectual and physical abilities of students by conducting pedagogically correct work outside the lesson. This is the developing task of the class teacher.

In the existing literature, the concept of "independence" is usually considered as a quality of personality. Independence finds its expression in the behavior of the child at a particular stage of his life. Currently, independent work is used in elementary, middle and high school. Independent work contributes to the development of cognitive abilities and cognitive independence of schoolchildren. This is an important cognitive activity. Thanks to this, the mental and practical operations of the student, the flexibility of his thinking, are revealed.

The concept of "independent work" in the pedagogical and psychological literature is considered differently, it is given various definitions. What is independent work? Let's try to find the answer to this question.

To understand what independent work of younger students is, it is necessary to penetrate into the essence of the concepts of "independence" and "independence". “Independent: 1. Not dependent on others, not subject to others; free. 2. Significant in itself, not related to others, separated from others; separate, special. 3. Performed by one's own skill and initiative, without the help or guidance of another. Independent work. Act independently". “Independence is a state of freedom” [2, p. 432].

A young schoolchild who has gained independence learns to act in order to complete the tasks assigned to him, solve problems, achieve his goal, and overcome difficulties. Interests and desires, necessary needs and requirements, emotions, attitudes and ideals act as a motivating and inspiring force for the formation and formation of independence.

The level of development of memory, speech, thinking, perception, attention, etc. directly affects the formation of independence.

It is especially important to allocate a place in the lesson for independent work, including in the lessons of knowledge of the world. This is necessary because independent work educates the will, develops working capacity, regulates the discipline of students, gives them independence and creative abilities.

In order to achieve the development of independence, it is necessary to constantly support the student's desire for independent activity, both in the lessons of learning about the world, and while teaching other subjects (Azerbaijani language, mathematics, music, fine arts, technology, etc.).

The level of development of independence is characterized by the

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

possibility of transition to more complex activities and is closely related to the concept of motivation.

For the effectiveness of independent activity, goal setting is required, in other words, the ability to set goals.

The organization of independent activity in the lessons of knowledge of the world is carried out through the following forms of independent work:

1) work with electronic media, textbooks, literary sources;

2) watching children's films, theatrical performances intended for children and adolescents, listening to radio and television programs, using Internet resources, etc.

3) by independent study and repetition of new program material.

The science of pedagogy interprets cognitive activity as a natural desire for knowledge of a student, including a younger student. The basis of independent work is cognitive activity, in other words, activity aimed at acquiring knowledge, using science and scientific methods of cognition. Cognitive activity is connected with independence by close, indestructible threads. At this time, cognitive activity is presented as an activity and at the same time as a character trait. Cognitive activity, arising as a result of independent activity, is the driving force of the learning process.

Speaking about the need to organize independent work of students, some people think that it is connected only with the cognitive tasks of the lesson. Actually it is not. Here we are talking about the independent acquisition of learning skills by students, as well as the deep acquisition of independence in other areas (life, activity, etc.). So the problem is real. On the agenda is the acceleration of its theoretical and practical solution. However, although there is a number of literature on the organization of independent work, theoretically this issue is being developed slowly, and sometimes poorly applied in school practice.

In the process of learning, the student, through independent cognitive work, acquires knowledge, the ability to listen and understand oral information, analyze, assimilate material and analyze data. As a result of comprehension of new knowledge, the process of development of mental abilities is carried out through creative comprehension.

Modern pedagogical technologies are associated with the strengthening of the activity aspect of learning, which is actively included in the class-lesson system, providing joint educational activities of the teacher and student.

Cognitive activity is usually manifested in independent activity. Students, including young schoolchildren, need to be taught to clarify, observe and analyze, systematize and predict. In the process of learning, the stimulus for

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

independent activity of students in acquiring new knowledge is the need for knowledge about the world around them, that is, cognitive activity accompanied by independent learning activity.

Hence, independent activity is considered to be the driving force behind the learning process. Cognitive activity is formed and developed in independent activity as a property of the individual.

In the process of learning, you can use a number of independent works. Each of them requires a high level of self-awareness and responsibility, discipline and thinking.

These personality traits characterize the level of cognitive activity of the student. In the implementation of independent work, the role of the internal motivation of the student is great, which is expressed in the main principle of the system-activity approach.

Independent work organized in the classroom contributes to the development of extracurricular activities, including cognitive activity during homework.

The class teachers who participated in the experiment strictly adhered to the principles of organizing independent work (scientific principle, the principle of consistency and consistency; the principle of relevance; the principle of accessibility; the principle of visibility; the principle of calculating the time and volume of homework on a scientific basis) for the effective organization of independent work of younger students. In the process of learning, students were involved in various independent educational and creative activities in order to demonstrate their skills and abilities.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The following research methods were used in the study: theoretical analysis, questioning, observation, interviews, pedagogical experiment.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

In the process of organizing independent work relevant requirements must be followed.

These requirements include:

Each independent work must have a goal.

Each of the younger students should be able to complete the task and master the technique of independent work.

It is important to achieve the development of the cognitive abilities of schoolchildren through independent work.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

It is necessary to use the results obtained during independent work in the classroom.

It is necessary to ensure the development of students' independence.

The content and course of independent work should be of interest to younger students.

Independent work should correspond to the learning abilities and age of younger students.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. The organization of independent work is a complex process that requires good pedagogical preparation of the class teacher. There are a number of requirements to be expected in this case.

2. Teaching Science is an important part of primary general education. This subject plays an important role in the formation of learning abilities in younger students.

3. Teaching Science using independent work, lays the foundation for the formation of ways of mental activity: students learn to analyze, compare and classify objects, establish cause-and-effect relationships, patterns and chains of logical reasoning. Getting acquainted with the materials of this subject young school children acquire certain generalized knowledge and methods of activity.

4. In the course of the analysis of psychological and pedagogical literature, it was established that independent work is a teaching method. According to some teachers, independent work is a form of work and a way of organizing learning, some have specific tasks aimed at independent fulfillment, others have students' activities that take place without the direct participation of the teacher.

5. The main features of independent work in the lessons of knowledge of the world are the preparation by the teacher of assignments for younger students and the achievement of their implementation at a high level.

6. The organization of independent work is a complex process that requires good pedagogical preparation of the class teacher. In this case, a number of requirements must be followed.

7. In addition to the requirements, sanitary rules, norms and recommendations should also be taken into account.

8. Teaching knowledge of the world is an important part of primary general education. This subject plays a significant role in the formation of learning abilities in younger students.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

9. The subject of knowledge of the world, taught with the benefit of independent work, lays the foundation for the formation of ways of mental activity: students learn to analyze, compare and classify objects, establish cause-and-effect relationships, patterns and chains of actions. Getting acquainted with the materials of knowledge of the world, young schoolchildren acquire certain generalized knowledge and methods of activity.

10. The subject of knowledge of the world, taught in grades I–IV, expands students' understanding of the family, society, historical events, health, the rights and obligations of citizens, state symbols, the rights and obligations of parents, the budget, nature, natural resources, school life, moral qualities, etc.

11. One of the conditions for the effective activity of a biology teacher is the use of independent work. The use of independent work in the lessons of knowledge of the world becomes an objective necessity. The use of independent work, which combines traditional teaching methods in the lessons of knowledge of the world, improves the quality of students' assimilation of new material, opens up wide opportunities for creating various tasks in the lesson in traditional and innovative forms. The activity of a modern teacher in the classroom should be focused on the development of the personality of the child, who is able to think independently. The use of independent work of younger schoolchildren in teaching the knowledge of the world in the primary grades and the organization of extracurricular work on this subject helps to improve assimilation, education and development.

Prospects for further research in this direction. The organization of independent work is an extremely complex process. The complexity and readiness of this process is due to the fact that the teacher, when planning, organizing and controlling each independent work in advance, must create conditions for independent activity at all stages.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] «Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası», *Azərbaycan müəllimi*, 2013.

[2] M. M. Mehdizadə, *Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yollar*. Bakı, Azerbaijan: Maarif, 1982.

[3] M. M. Əmirov, «Hüquqi biliklərin verilməsi prosesində şagirdlərin müstəqil işlərinin səmərəli təşkili», elm. nam. dis. avtoref. Tbilisi, 1985.

[4] İ. İ. Nağıyeva, «Ümumtəhsil məktəblərində coğrafiyanın tədrisində şagirdlərin müstəqil işinin təşkili», elm. nam. dis. avtoref. Bakı, 2016.

[5] F. Ə. Rzayeva, «Cütlərlə və qrup şəklində müstəqil işin təşkilinin səmərəli yolları», *Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri*, № 2, s. 187–189, 2019.
[6] Z. Y. Babayeva, «Biologiyanın tədrisində şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkili yolları», elm. nam. dis. Bakı, 2007.
[7] N. E. Zeynalova, «Pedaqoji-psixoloji fənlərin tədrisi prosesində tələbələrin müstəqil işinin təşkili», elm. nam. dis. avtoref. Bakı, 2015.

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАУК ПРО ЖИТТЯ

Алієва Аіда Ахліман,
дисертант з програми доктора філософії
Гянджинського державного університету;
викладач Азербайджанського
державного педагогічного університету.
Баку, Азербайджан.
https://orcid.org/0000-0002-5055-6504
ay-ka20@hotmail.com

Анотація. Початкова освіта має надзвичайно велику роль у системі загальної освіти, оскільки особистий досвід, рівень розвитку молодшого школяра в початковій школі створює основу для подальшої освіти. Бажання бути студентом характерне для учнів I–IV класів. З перших днів приходу до школи соціальний мотив займає центральне місце. Інакше кажучи, хоча досвід, набутий школярем у сімейному оточенні, дуже значний, у закладі освіти проявляється прагнення до нової соціальної позиції. Свого часу, коли його оточувала родина, ця дитина була єдиною і неповторною істотою. Прийшовши до школи, він потрапляє в унікальне середовище, як і оточуючі, знаходить своє місце у світі суспільних відносин. Учень починає спілкуватися з однолітками через необхідну потребу, окрім адаптації до ритму життя у закладі освіти та нових вимог, самоорганізації та навчання способам організації власного часу. Таким чином, він отримує нове соціальне становище. Державний освітній стандарт початкової освіти вимагає від молодших школярів більшої самостійності, а це необхідно для формування самостійної особистості. Вимоги, про які йдеться, необхідні для того, щоб учні могли самостійно визначати мету щодо будь-якої діяльності, вибирати засоби і методи, які сприятимуть досягненню цієї мети.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Організація самостійної роботи є однією з головних проблем навчання у початкових класах, оскільки у цей період відбувається активне засвоєння матеріалу, набуття певних умінь і навичок. Ефективна організація самостійної роботи потребує відповідальності викладачів, зокрема й учителя, який викладає предмет життєзнавство. Організація самостійної роботи є надзвичайно складним процесом. Складність і підготовленість цього процесу зумовлена тим, що вчитель, заздалегідь плануючи, організовуючи та контролюючи кожну самостійну роботу, має створити умови для самостійної діяльності на всіх етапах.

Ключові слова: організація самостійної роботи; початкова освіта; студент; викладач; предмет науки про життя; привласнення.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] "State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan", Azerbaijan Teacher, 2013.
[2] M. M. Mehdizadeh, Ways to improve the educational process in general education schools. Baku, Azerbaijan: Maarif, 1982.
[3] M. M. Amirov, "Effective organization of students' independent work in the process of imparting legal knowledge", science. moist. dis. autoref. Tbilisi, 1985.
[4] I. I. Nagiyeva, "Organization of students' independent work in teaching geography in secondary schools", science. moist. dis. autoref. Baku, 2016.
[5] F. A. Rzayeva, "Effective ways of organizing independent work in pairs and groups", Scientific works of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan, No. 2, p. 187–189, 2019.
[6] Z. Y. Babayeva, "Ways of organizing students' independent work in teaching biology", science. moist. dis. Baku, 2007.
[7] N. E. Zeynalova, "Organization of students' independent work in the process of teaching pedagogical-psychological subjects", science. moist. dis. autoref. Baku, 2015.

Стаття надійшла до редакції
29 серпня 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-24-35
UDC 372.851

Ture Aliyeva,
PhD student from the Doctor of Philosophy program,
Teacher of Ganja State University.
Ganja, Azerbaijan.
https://orcid.org/0009-0008-7107-1128
tureeliyeva@mail.ru

FORMATION OF CONTROL AND SELF-CONTROL SKILLS IN THE MATHEMATICS TRAINING OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

Abstract. The subject of mathematics occupies an extremely important place among the subjects taught in general education schools, including primary classes. It is also possible to consider the amount of hours given to the study of this subject satisfactory. In order to effectively teach mathematics, build the learning process at a high level, and facilitate mastering, subject and class teachers in grades I–IV benefit from various methods and tools, guide the principles of training in their activities, and apply various methods. The formation of control and self-control skills in the mathematics training of young schoolchildren is one of the important conditions that increase the efficiency of the training process. Since mutual control is possible in the process of collective work, and at the same time, mutual control is the basis for the development of self-control, collective work becomes the most important form of organization of the learning process in which these skills are formed. Control and self-control applied at the initial stage of education helps to strengthen the acquired skills and habits of students. Not only the content of the teaching task, but also its purpose should be clear for the students. Students should know that their observation and attention skills are being tested. This will force students to direct their actions accordingly (or create conditions for the realization of this issue). Tasks given to students in the process of teaching mathematics help to form control and self-control by developing various characteristics related to personality (attention, observation, will, etc.) due to their specificity. The methodology of working on those tasks develops the characteristics necessary for the formation of control and self-control in students. By examining and monitoring the learning activities of their peers and teachers, students engage in analysis and summarization, which in turn leads them to self-examination and self-monitoring.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Key words: young schoolchildren; collective work; teaching; pupils; teaching mathematics.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. The main goal of control and self-control in the educational process is to check and evaluate individual features of educational activity, analyze and connect the results obtained and finally, orient all educational activities in a purposeful direction. The development of students' skills of control and self-control contributes not only to the correct solution of educational problems, but also to their comprehensive development and the formation of personal qualities. The ability to control one's actions is one of the manifestations of individual independence which is necessary for the development of cognitive abilities.

Experimental research on the topic of the article was carried out at the Department of General Pedagogy of the Ganja State University of the Republic of Azerbaijan. First of all, according to our research the formation of skills should be started in the primary school. The study showed that the use of specially organized tasks and their systematic use in the classroom has effective results in the direction of the formation of control and self-control.

Some specially organized tasks for the development of control and self-control demonstrate in students qualities such as observation, concentration, willpower, dexterity, etc. that contribute to their development and aim at developing skills that are manifested through intensification. The use of this type of tasks most often occurs at the initial stage of the formation of skills – in the preparatory classes and the first grade.

Another part of specially organized tasks involves the development of control and self-control while improving the knowledge and skills already acquired, that is, correcting mistakes made by students in educational activities and preventing mistakes in the future.

At the initial stage of education, a 6-year-old child doesn’t possess features such as attention, will, observation, a critical approach to a task etc. Without these features, it is difficult to develop a child’s control and self-control skills. These features ensure the development and formation of control and the exact properties and skills that contribute to its activation. The tasks that we cited as an example allow you to develop and form those properties and skills that help activate control and self-control.

Forming in students certain skills of control and self-control, we direct them to improve other knowledge and skills which have already been acquired

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

by them. The main purpose of using tasks is to eliminate the gaps and shortcomings that students face in the learning process. Therefore, our work should be aimed at improving the skills and knowledge acquired by students. It also prevents mistakes in the implementation of educational activities.

Analysis of major research and publications. Psychologists also emphasize the great role of self-control in the education of trainees. From this point of view, professor R. Aliyev's views are interesting. According to the professor, it is necessary to teach a child to be critical of his actions, control his behavior, form his own opinion, be able to understand himself and the actions of other people and express a critical attitude towards them [3, p. 193].

Until recently, the functions of control and self-control in the learning activities of students were not clearly defined in pedagogical literature, especially in didactic literature, with the exception of individual methodological works, and their place and role in the entire educational process were not correctly defined. Only in recent years, as a result of the research made by teachers and psychologists (B. Gasanli, I. Dzhaibrailov, A. Abbasov) and the increased interest in the problems of educational work and in the pedagogical literature, it was possible to more or less clearly distinguish between monitoring and assessment and the role of control in the educational and cognitive activity of students [6], [7], [1].

The development of control and self-control in younger students is the most important educational task of a general education school. These skills help not only to enhance the educational and cognitive activity of students, but also to successfully complete the tasks associated with their upbringing. The issue of the formation of control and self-control in the educational activities of younger students requires special development, since at this stage of education the foundations for the formation of personal skills and abilities are laid.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The ***purpose*** of the study is to determine the system of work, its capabilities, optimal ways and means of developing control and self-control skills in younger students in the course of educational activities.

The study includes the following ***tasks*****:** 1) Clarification of the functions of control and self-control in the educational activities of younger students; 2) Determination of pedagogical and psychological features of control and self-control in the educational activities of younger students; 3) Teaching the possibilities of control and self-control in the process of experimental learning based on meaningful assessments; 4) Development of a system of tasks and

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

methods of working with these tasks for the formation and development of control and self-control skills in younger students; 5) Organization, conduct and analysis of the results of experimental work on the formation of control and self-control in the process of educational activities of younger students.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The theoretical significance of the study lies in the fact that the identification of a system of work, optimal ways and means of forming control and self-control in the course of educational activities of younger students leads to further enrichment of the theory of didactics of primary education.

During the study, special attention was paid to the development of control and self-control in younger students by completing a number of tasks.

The first group of tasks included tasks which directly aimed at the formation of control and self-control, and these tasks were used in the preparatory and first grades, which are the initial stage in the formation of skills. Working with these tasks requires the development of students' will, attention, observation and intelligence, which are not yet sufficiently developed in children of this age. Therefore, the use of such tasks during the teaching process contributes to the development of abilities mentioned above.

Let us have a look at some tasks related to the development and formation of control and self-control skills in students of experimental classes, developed by us and used in the practice of experimental work in the first grades.

Task 1. Students are given a figure on the blackboard (figure 1).

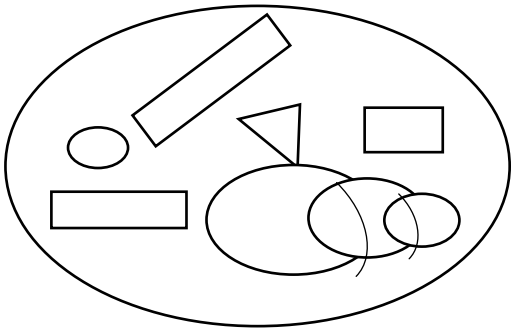

Fig. 1 The picture develops attention

They are asked to look through this picture. They have to answer the question: "How many circles are drawn here?" The student is expected to answer "four", ignoring the large circle. Thus, the teacher helps the student to

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

find the correct answer.

Task 2. A figure is drawn on the board (figure 2).

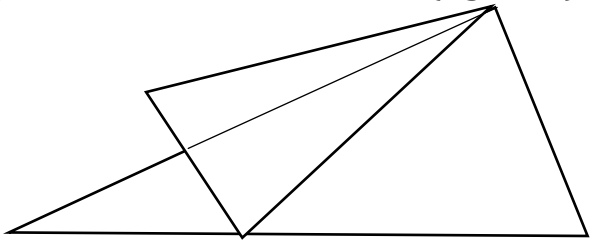

Fig. 2 The picture develops thinking

Having carefully examined the picture, students should say how many triangles are on it. Some students see two triangles in the picture, some three or five and some six. If the first student answers correctly, the task becomes meaningless for the rest, and they stop watching. The purpose of the assignment is to let everyone think, search and find the right answer.

In this case, it is necessary to resort to the "whisper in the ear" technique. The teacher then approaches the student, who raises his hand. The student quietly tells him the answer. The teacher approaches to all students one by one. Finally, after the teacher has asked the opinion of all the students, he asks one of them to answer aloud and point to each of the triangles on the board.

Asking questions in this way requires liveliness (activity). A minute or two is enough to get all the students' answers.

The following task is intended for preparatory and first grade students. Directly aimed at the formation of control and self-control. This task was prepared by us.

Task 3. A Christmas tree is drawn on the board, consisting of triangles of different sizes (figure 3).

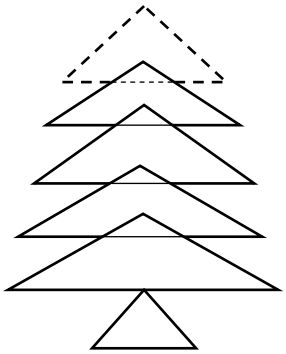

Fig. 3 The picture develops control and self-control

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Students are asked to determine how many triangles the Christmas tree consists of. Most of them can see five triangles; some can see all eight. Students are asked: "Let's add another triangle to the Christmas tree (in the figure this triangle is marked with dotted lines). How many triangles will be added to the Christmas tree?

Answer: By adding one triangle to the Christmas tree, two triangles are added.

Thus, tasks serve as the initial stage in the formation of control and self-control skills in students of preparatory groups and first grade students. These tasks and the classes in which they are performed do not require any specific knowledge base or knowledge of the program material. They are designed to take advantage of the opportunities that students already have.

Among the tasks that serve the development of control and self-control in the conditions of improving the acquired skills and abilities, three types of tasks are differentiated. These tasks, which have a common goal, differ according to the means and forms of achieving this goal.

The first type of tasks asks students to find hidden mistakes in the text, about which the teacher doesn't give any information beforehand. In practice the students focus on other type of mistakes, so they may not notice hidden mistakes. When working on these exercises, students are not asked in advance to look for mistakes. It is necessary to provide training that will help them activate the skills of independent control and self-control that will help them find mistakes. The creation of such an instruction, the activation of the skills of control and self-control in students does not happen by itself. This is the result of special work aimed at developing the formation of students' skills. Based on this work, as mentioned above, the student develops a critical attitude to the learning task, he blindly does not trust the information of the teacher, checks and controls himself.

Work on assignments with hidden mistakes. When working on assignments with hidden mistakes, the teacher turns to the class: "Guys, I make a mistake when solving an example, and therefore I can't get the right answer and I can't find my mistake. Let's solve this problem together." The teacher writes the task on the board:

$$\frac{(115 \times 3) - (90 : 6)}{(84 : 14) - 1}$$

Then he informs the students that the answer of the example is 66, but for some reason he gets 62. The teacher starts solving the problem on the

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

blackboard. He performs and explains each step of the calculation loudly:

1) 115x3=325;
2) 90:6=15;
3) 325-15=310;
4) 84:14=6;
5) 6-1=5;
6) 310:5=62

“See, the answer is wrong! – says the teacher. – There is probably a mistake in the example itself. What do you think?".

1) 115x3=345;
2) 90:6=15;
3) 345-15=330;
4) 84:14=6;
5) 6-1=5;
6) 330:5=66

Some students agree with the teacher and think that the example is really wrong. However, some students note that example is not wrong, but the solution is. There is a dispute. Then the teacher invites one of the students to the blackboard and asks him to solve the problem. The student corrects the "mistake" of the teacher and solves the problem correctly and gives an explanation with a loud voice:

The student says: "So, the answer is 66, which corresponds to the answer in the textbook." The teacher is “surprised” that he could not solve such a simple example and praises the students for solving the problem so carefully.

The method of work shown on the basis of tasks is quite effective. As a result of teamwork, cooperation and mutual assistance, students develop common ideas about a certain work, as well as honesty, courage, independence, and the ability to correctly express their opinions.

The second type of task can be based on a "false instruction". At this time, the teacher tries to confuse the students and give them "false instructions" about the mistakes in the text.

In this type of tasks, the teacher writes a text without any mistake on the board, but informs the students that there are some mistakes in the text that they need to find and correct. In another case, the text actually has fewer mistakes, but the teacher points out more and demands their correction; in the third case, although there are significantly more mistakes in the text, but the teacher focuses on fewer ones.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Exercise 16. Examples are written on the board. The students are given instructions: “Some mistakes were made while solving the examples. Find and correct them!".

(15*2) – (20:4)+(60+5) = 90;
(56:7) + (10*4) : (36:18) = 24;
(99-24) : (24:8) + (60-13) = 72

The indication is incorrect: the examples are solved correctly. In solving this problem, we resort to the same collective way of working.

Tasks using incorrect instructions are aimed at developing a critical attitude of the student to the teacher's instructions, which contributes to the activation of his control and self-control.

When working on assignments with hidden mistakes, the teacher sometimes doesn’t not pay attention to the mistakes, but directs the students' attention in other directions, which can be accompanied by a loss of control. In the tasks discussed above, he gives instructions that are completely opposite to the real situation. Such confusing instructions, quite the opposite of the real situation, require a particularly high level of control and self-control.

The materials of our experiments show that almost 95 % of students in the control classes uncritically follow incorrect instructions and find only the number of mistakes indicated in the task, consider that the task is completed and stop working.

The tasks that we present with incorrect questions are similar to the method of working on tasks based on the principle of hidden mistakes. For example, the teacher writes some text on the blackboard and says: “Children, read the text carefully. There are 5 mistakes. Find the mistakes and correct them!".

Students carefully read the text, notice mistakes and express a desire to correct them. The teacher calls the students one by one to the blackboard and they correct the mistakes. After the students have corrected five mistakes, the teacher addresses them: “Well, guys, you corrected all five mistakes in the text, now there are no more in the text.” "Another mistake in the text!" shouts one or more students with more advanced control skills. The teacher should be "surprised": "There were only five in the text, and you corrected them." The student shows the mistake on the board and corrects it. “You are right,” says the teacher, “there are six mistakes in the text. I thought there were only five of them, but I did not pay attention to the sixth.

Having found six errors in the text instead of five, students begin to

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

understand that the teacher can make mistakes and they think there may be other mistakes in the text as well. As soon as a critical attitude to the text is formed, students begin to carefully examine it and find two more mistakes. In this way, students discover and correct all seven mistakes. The teacher is "surprised" how he made these mistakes and did not pay attention to them. The teacher "justifies himself": "Apparently, I was in a hurry when copying and therefore made a mistake."

Thus, in the process of performing such tasks, the student gradually develops a critical attitude to the information given by teacher. The student gradually develops the idea that the teacher can also make mistakes. He believes that the teacher's information cannot be blindly trusted. The formation of such an attitude frees the student from the influence of the teacher and other external influences, directs and accustoms him to independent thinking and independent activity.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The following methods were used in the research process: 1. Study and analysis of existing literature on the problem. 2. Observation. 3. Interview. 4. Conversation. 5. Questioning. 6. Pedagogical experiment. 7. Study, analysis and generalization of the experience of leading teachers in the formation of control and self-control skills in younger students.

The scientific novelty of the study lies in the fact that didactic foundations and methods, ways and means of developing control and self-control skills in younger students were involved in a serious study. The function of control and self-control in the educational activity of younger schoolchildren has been clarified, the features of control and self-control aimed at the learning process have been identified.

RESEARCH RESULTS / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

In addition to these tasks based on hidden mistakes and false information, we present a third type of tasks, which we call provocative tasks. The texts of these tasks are constructed in such a way as to confuse the student not only with false information, but also with the help of various punctuation marks and signs – cells, circles, dashes. These conventional signs confuse the students, at the same time help them focus on one or another part of the task where they can make a mistake and determine the place of the mistake. These tasks were developed on the basis of educational material and taking into account frequent mistakes in the educational activities of students.

The teacher either "praises" the student who made a mistake and opposes

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

the class, or, conversely, “criticizes” the student who solved the problem correctly, thereby forcing the students to join the discussion. A business dispute, disagreement, a collective search for a solution to a problem – all this helps to achieve the goal. The purpose of the tasks prepared by us is to develop students' control and self-control in the process of collective work. All these tasks are completed on the board and the whole class participates in their implementation. In conditions of joint activity and cooperation, students collectively seek the right answer and the right solution to the problem, and it is this process of collective problem solving that contributes to the development of control and self-control. This kind of work gives the student the opportunity to control the learning activities performed by other students, analyze it and compare this activity with the plan or the result of their own actions.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. The definition of the system of work, its capabilities, optimal ways and means of forming control and self-control in the educational activities of younger students creates very favorable conditions for the integration of the Azerbaijani educational system into the advanced educational system of the world.
2. Educational work based on the synthesis of a collective and individual approach to younger students is the most effective means of developing their skills of control and self-control.
3. Special and purposefully organized educational activities for the formation of control and self-control skills in younger students have wide pedagogical, psychological and physiological possibilities.
4. The formation of control and self-control skills in younger students makes it possible to increase the effectiveness of the learning process in the primary grades and ensure its connection with real life.

Prospects for further research in this direction. For young schoolchildren under the influence of the teacher, the word of the teacher is important and indisputable. A teacher, in their opinion, cannot make a mistake or act wrongly. They believe the teacher’s each word and opinion, and accept any information without criticism.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] A. N. Abbasov, L. A. Məmmədli, L. A. Əmirəliyeva, *Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi*. Bakı, Azərbaycan: Nurlan, 2022.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

[2] İ. İ. Əliyev, *İbtidai siniflərdə dərs zamanı şagirdlərin müstəqil işlərinin səmərəlilik şərtləri*. Bakı, Azərbaycan: Nurlan, 2007.
[3] R. İ. Əliyev, *Humanist psixologiya*. Bakı, Azərbaycan: ADPU-nun nəşriyyatı, 2023.
[4] T. Ə. Cəlilova, «İbtidai siniflərdə özünənəzarətin formalaşdırılması», elm. nam. dis. Bakı, 2014.
[5] N. M. Qəhrəmanova, C. S. Əsgərova, Riyaziyyat – 1. Bakı, Azərbaycan: Altun Kitab, 2010.
[6] B. A. Həsənli, «Təhsilin inkişafı strategiyası və müasir dərsin təşkili problemləri», *Azərbaycan məktəbi*, № 6, s. 57–63, 2014.
[7] İ. H. Cəbrayılov, H. H. Əhmədov, «Müasir təhsilin metodoloji problemləri: nə yeni baxış», *Azərbaycan müəllimi*, 13 aprel, s. 4, 2012.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОНТРОЛЮ ТА САМОКОНТРОЛЮ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Алієва Тура Алі,
аспірант програми доктора філософії,
викладач Гянджинського державного університету.
Гянджа, Азербайджан.
https://orcid.org/0009-0008-7107-1128
tureeliyeva@mail.ru

Анотація. Надзвичайно важливе місце серед предметів, що викладаються в загальноосвітній школі, у тому числі в початкових класах, посідає предмет математика. Також можна вважати задовільною кількість годин, що відводиться на вивчення цього предмету. Для ефективного викладання математики, якісної побудови освітнього процесу та сприяння засвоєнню предмету, класні керівники I–IV класів використовують різноманітні методи та засоби, орієнтуються у своїй діяльності на принципи навчання, застосовують різноманітні методи. Формування навичок контролю і самоконтролю в математичній підготовці молодших школярів є однією з важливих умов підвищення ефективності освітнього процесу. Оскільки в процесі колективної роботи можливий взаємоконтроль, і в той же час взаємоконтроль є основою розвитку самоконтролю, колективна робота стає найважливішою формою організації освітнього процесу, в якій ці вміння формуються. Контроль і самоконтроль, що застосовуються на початковому етапі навчання, сприяє закріпленню набутих умінь і навичок учнів. Для учнів має бути зрозумілим не лише

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

зміст навчального завдання, а й його мета. Учні мають знати, що перевіряються їхні навички спостережливості та уваги. Це змусить учнів відповідно спрямовувати свої дії (або створювати умови для реалізації цього питання). Завдання, які ставляться перед учнями у процесі навчання математики, сприяють формуванню контролю і самоконтролю шляхом розвитку різноманітних властивостей особистості (уваги, спостережливості, волі тощо), що обумовлено їх специфікою. Методика роботи над цими завданнями розвиває властивості, необхідні для формування в учнів контролю та самоконтролю. Вивчаючи та контролюючи освітню діяльність своїх однолітків і вчителів, учні залучаються до аналізу та узагальнення, що, у свою чергу, веде їх до самоперевірки та самоконтролю.

Ключові слова: молодші школярі; колективна робота; навчання; учні; викладання математики.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] A. N. Abbasov, L. A. Mammadli, L. A. Amiraliyeva, Theory and history of pedagogy. Baku, Azerbaijan: Nurlan, 2022.
[2] I. I. Aliyev, Efficiency conditions of students' independent work during lessons in primary classes. Baku, Azerbaijan: Nurlan, 2007.
[3] R. I. Aliyev, Humanistic psychology. Baku, Azerbaijan: ADPU publishing house, 2023.
[4] T. A. Jalilova, "Formation of self-control in primary classes", science. moist. dis. Baku, 2014.
[5] N. M. Kahramanova, C. S. Asgarova, Mathematics – 1. Baku, Azerbaijan: Altun Kitab, 2010.
[6] B. A. Hasanli, "Strategy of education development and problems of modern lesson organization", Azerbaijan School, No. 6, p. 57–63, 2014.
[7] I. H. Jabrayilov, H. H. Ahmadov, "Methodological problems of modern education: what a new view", Azerbaijan teacher, April 13, p. 4, 2012.

Стаття надійшла до редакції
05 вересня 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-36-49
УДК 378.147

Антощук Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри відкритих освітніх систем та
інформаційно-комунікаційних технологій
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0002-2857-5274
svetlana_a@uem.edu.ua

ПІДВИЩЕННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧА ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовані поняття «компетентність» і «цифрові навички» у розрізі їх формування у майбутніх фахівців з телекомунікацій та комп'ютерної інженерії. Зазначено, що цифрові навички стають найактуальнішими, ніж будь-коли, насамперед, через цифрову революцію, яку переживає ринок праці, а також, невідкладну потребу в них, що була спричинена карантинними обмеженнями через COVID-19 та надзвичайною ситуацією через війну розв'язану в Україні. Вимушений перехід на змішане та дистанційне навчання спонукав до пошуку нових методів та форм підвищення цифрових компетентностей здобувачів освіти. Автором проаналізовано ключові аспекти цифрових компетентностей, включаючи уміння працювати з мережевим обладнанням, володіння навичками програмування та здатність аналізувати і вирішувати проблеми у мережах зв'язку та несправності телекомунікаційного і комп'ютерного обладнанні. У статті також висвітлено практичні аспекти набуття цифрових навичок через проходження курсів та отримання сертифікатів міжнародних організацій. Загальна мета статті – надати чітке уявлення про важливість формування цифрових компетентностей у кваліфікованих фахівців з телекомунікацій й комп'ютерної інженерії та підкреслити їхню ключову роль у розвитку сучасного телекомунікаційного сектору. У результаті дослідження встановлено, що розвиток цифрових навичок у здобувачів технічних спеціальностей в коледжах є критично важливим у сучасному технологічному світі. Це важливо з кількох ключових причин: насамперед, технологічні компанії вимагають від фахівців навичок у

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

сфері цифрових технологій, оскільки це дозволяє ефективніше впроваджувати та використовувати нові технології; водночас, фахівці з цифровими навичками мають перевагу на ринку праці, оскільки вони можуть швидше адаптуватися до нових технологічних вимог та вирішувати складні завдання; також, розвиток цифрових навичок допомагає студентам бути готовими до майбутніх технологічних трансформацій.

Ключові слова: коледж; цифрова компетентність; інформаційно-комунікаційні технології; телекомунікації; здобувач освіти; змішане навчання; дистанційне навчання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Цифрова компетентність як одна з ключових, якою в сучасному світі має володіти кожен здобувач, набула стрижневого значення в освітньому контексті. Хоча більшість моделей і структур зосереджено на рівні закладів вищої та середньої освіти, зростає інтерес до вивчення стану цифрових компетенцій здобувачів закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО), особливо технічних спеціальностей. З одного боку, використання технологій стало повсякденним явищем; з іншого – рівень цифрових компетентностей студентів ЗФПО залежить від ефективного та відповідного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у закладі освіти. При цьому саме викладачі технічних дисциплін є ключовими фігурами у процесі інтеграції технологій в освітній процес і відіграють вирішальну роль у прийнятті та впровадженні ІКТ у процес викладання та навчання, оскільки трансформація та вдосконалення фахової передвищої освіти залежатимуть, серед інших аспектів, від освітніх дій. Це означає, що викладачі повинні володіти відповідними цифровими компетенціями, які дозволять їм оперативно інтегрувати та ефективно застосовувати технології у педагогічній практиці, а також навчити їх правильному використанню здобувачів.

У процесі дослідження встановлено, що студенти фахової передвищої освіти, які навчаються на спеціальностях 172 – Електронні комунікації та радіотехніка та 123 – Комп'ютерна інженерія, повинні бути готові до пошуку стійких рішень складних проблем, з якими стикається це століття. Вони мають професійно розв'язувати поставлені завдання, бути готовими працювати у складі мультидисциплінарних команд, володіти здатністю адаптуватися до нових технологій та самостійно здобувати нові знання й навички за необхідності.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці М. Андрос, В. Биков, О. Глазунова, О. Гриценчук, А. Гуржій, І. Іванюк, Л. Карташова, Н. Морзе, О. Овчарук, О. Самойленко, С. Сисоєва, О. Спірін, С. Толочко, розглядали цифрову компетентність здобувачів у розрізі питань як вищої так і фахової передвищої освіти. На думку науковця О. Самойленко «…сучасний освітній процес, безумовно, має бути спрямований на набуття здобувачами освіти цифрових компетенцій» [4]. Незважаючи на достатню кількість праць з підвищення цифрової компетентності у здобувачів освіти, вважаємо за необхідне зосередити увагу на дослідженні розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців з телекомунікацій та комп'ютерних технологій у закладах фахової передвищої освіти.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою цього дослідження є визначення потенційних напрямів підвищення цифрової компетентності здобувачів технічних спеціальностей, на прикладі спеціальності 172 – Електронні комунікації та радіотехніка та 123 – Комп'ютерна інженерія в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Мета формує ***завдання***: переконливо показати важливість формування цифрових компетентностей у майбутніх фахівців з телекомунікацій та комп'ютерної інженерії у закладах фахової передвищої освіти та окреслити найбільш оптимальних шляхів підвищення рівня цифрової та фахової компетентностей здобувачів технічної освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Розбудова освітнього середовища закладів фахової передвищої освіти, яке б відповідало вимогам та запитам сучасного суспільства, є важливим завданням системи освіти, в якому цифрові технології є основою такого середовища. Основну роль в організації та реалізації дистанційного/змішаного навчання здійснюють викладачі, тому сьогодні постає невідкладна необхідність у підвищенні рівня їхньої цифрової компетентності як ключової з метою підвищення цифрових компетентностей у здобувачів. Зокрема, ЄС визначає цифрову компетентність як: «безпечне, критичне та відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі в суспільстві. Це включає в себе інформаційну грамотність і дані,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

спілкування та співпрацю, медіаграмотність, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпеку (включаючи цифрове благополуччя та навички, пов'язані з кібербезпекою), питання інтелектуальної власності, вирішення проблем і критичне мислення» [2]. На сьогодні в Україні є низка нормативно-правових актів, які регулюють питання підвищення кваліфікації педагогічних працівників, серед них: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про підвищення кваліфікації педагогічних працівників» від 02.06.1999 № 1020, яке визначає порядок та умови підвищення кваліфікації педагогічних працівників; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників» від 19.04.2001 № 413, яке встановлює правила атестації педагогічних працівників та передбачає обов'язкову атестацію кожні 5 років та інші.

Варто зазначити, що під час викладання технічних дисциплін, зокрема на спеціальностях 172 – Електронні комунікації та радіотехніка та 123 – Комп'ютерна інженерія, в умовах інформаційної глобалізації, підвищення цифрових компетентностей здобувачів набуває важливого значення та значного змісту. Адже комп'ютерні технології та телекомунікації становлять матеріально-технологічну основу інформаційного суспільства, що обумовлює актуальність даного дослідження. На даний час ринок телекомунікаційних послуг та комп'ютерних технологій перебуває на передовій технологічного та цифрового розвитку держави. На майбутніх фахівців, особливо в умовах сьогодення – війни в Україні, розпочатої російською федерацією у лютому 2022 року, покладаються величезні надії щодо забезпечення країни повноцінним мобільним, телефонним та інтернет-зв'язком. Компетентний фахівець сьогодні має володіти новими інформаційними технологіями, мати комунікативні здібності, вміти трансформувати отримані знання в інформаційні технології та співпрацювати у команді. Студенти фахової передвищої освіти, які навчаються на спеціальностях 172 – Електронні комунікації та радіотехніка та 123 – Комп'ютерна інженерія, повинні бути готові до пошуку нестандартних рішень у складних ситуаціях, з якими стикається суспільство. Вони мають креативно розв'язувати поставлені завдання, бути здатними співпрацювати у складі мультидисциплінарних команд, готовими адаптуватися до нових технологій і вміти здобувати нові знання та навички, коли це необхідно. Вирішення цих завдань вимагає широкого спектру знань і навичок у різних предметних галузях, зокрема інженерії та економіки, щоб досягти життєздатних та стійких рішень. Крім того, ключову роль відіграють

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

такі навички, як цифрова грамотність, незалежне та автономне навчання, відкритість до критики, наполегливість або соціальна взаємодія та емпатія, які зазвичай називають «м'якими навичками». Крім того, майбутні фахівці, які володіють інформаційно-комунікаційними технологіями на помірному або поглибленому рівні, мають вищу ймовірність отримати високу заробітну плату порівняно з тими, хто мало або зовсім не використовує ІКТ.

Існують різні трактування поняття «цифрова компетентність». Так у Законі України «Про освіту» термін «компетентність» визначений як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [5]. Аналогічно у Концепції розвитку цифрових компетентностей, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 № 167-р, «цифрова компетентність» трактується як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій» [9]. Європейська система цифрової компетентності 2.0 (DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens), запроваджена Європейською комісією, тлумачить поняття «цифрова компетентність» як «впевнене та ґрунтовне користування засобами інформаційно-комунікаційних технологій» у таких сферах як: робота, можливість працевлаштування, освіта, дозвілля, залучення та участь у житті суспільства та «є життєво необхідною для участі у сьогоднішньому соціально-економічному житті» [10]. Концепція нової української школи дефініцію «інформаційно-цифрова компетентність» інтерпретує як «впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо)» [11].

Отже, цифрова компетентність посідає особливе ключове місць у переліку компетентностей сучасного фахівця в умовах четвертої промислової революції. Вона охоплює такі поняття як інформаційна грамотність та медіаграмотність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

(включаючи програмування), безпека (включаючи захист персональних даних у цифровому середовищі та кібербезпеку), а також розв'язання різнопланових проблем і навчання впродовж життя [12].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення поставленої мети використано низку загальнонаукових методів дослідження, а саме: аналіз і синтез; уточнення сутності основних понять і категорій; узагальнення – для здійснення огляду інформаційних джерел; порівняння, узагальнення та систематизації теоретичних підходів і поглядів до проблеми підвищення цифрової компетентності здобувачів технічних спеціальностей у закладах фахової передвищої освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Європейським парламентом було визначено ключові компетенції для навчання впродовж життя та цифрові навички, які необхідні дорослим та дітям (див. рис.). Цифрова компетентність є однією з них, і передбачає розуміння цифрових технологій, їх можливостей, впливу та ризиків, знання базового функціонування та використання пристроїв, програмного забезпечення та мереж тощо [4].

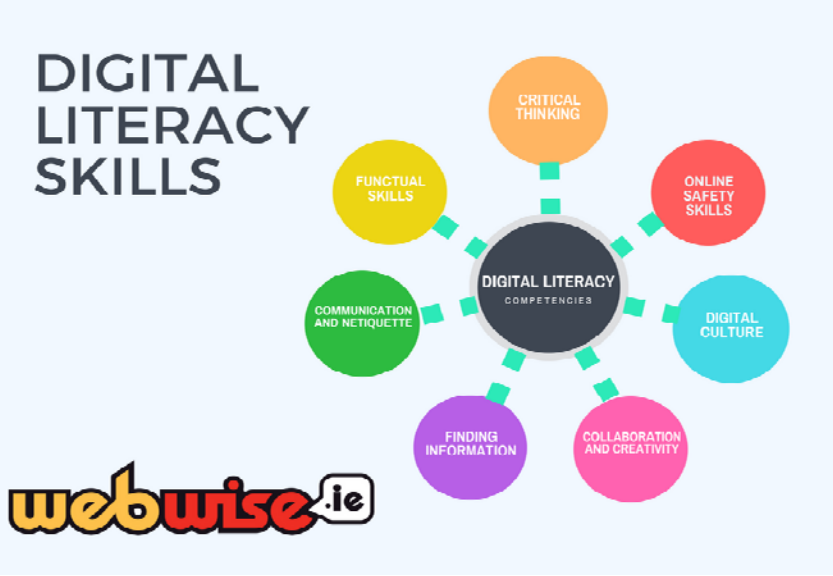

Рис. Цифрові навички протягом життя [6]

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Зазначається, що основними цифровими компетенціями є:

1. Критичне мислення.
2. Навички безпеки в Інтернеті.
3. Цифрова культура.
4. Співпраця та творчість.
5. Пошук інформації.
6. Спілкування та мережевий етикет.
7. Функціональні навички.

Враховуючи дослідження науковців [4], [3], [1] можна узагальнити, які методи можуть сприяти підвищенню вищезазначених цифрових навичок здобувачів освіти технічних спеціальностей:

1. Онлайн-курси як міжнародні, так і українські, відвідування тренінгів та вебінарів.
2. Самостійне навчання.
3. Використання освітніх цифрових платформ, хмарних сервісів, які вдосконалені технологіями для підтримки спільного навчання та накопичення знань. Це може бути віртуалізація, віртуальна реальність, доповнена реальність.
4. Участь у наукових всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Зупинимось більш детально на підвищенні цифрових компетентностей здобувачів освіти технічних спеціальностей на прикладі 172 – Електронні комунікації та радіотехніка та 123 – Комп'ютерна інженерія на підставі проходження міжнародних курсів та отримання відповідних сертифікатів. Майбутні фахівці з телекомунікацій та комп'ютерної інженерії відповідають за проектування, встановлення та обслуговування телекомунікаційних та комп'ютерних систем. Вони використовують різноманітні навички для виконання своїх службових обов'язків, включаючи технічні навички, вирішення проблем і навички міжособистісного спілкування. Оскільки телекомунікаційні та комп'ютерні системи постійно розвиваються, для майбутніх фахівців важливо також йти в ногу з новими розробками та тенденціями, чому безсумнівно сприяє розвиток цифрових компетентностей. Вони мають добре розуміти електронні схеми і вміти проектувати та усувати несправності складних систем; повинні бути знайомі з різними протоколами зв'язку та вміти оптимізувати мережі для досягнення максимальної їх ефективності. Окрім того, вони повинні мати глибокі знання та навички управління проєктами, щоб координувати конструювання, встановлення, налагодження та обслуговування телекомунікаційних і комп'ютерних систем; працювати з різноманітним телекомунікаційним

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

обладнанням, включаючи телефони, комутатори й комп'ютерні системи, усувати поломки та проблеми з телекомунікаційним обладнанням; читати та інтерпретувати технічну документацію і посібники; ефективно спілкуватися з клієнтами та колегами. На сьогодні є численні онлайн-курси для фахівців телекомунікацій та комп'ютерної інженерії. Наприклад курси Cisco дозволяють підвищити свої цифрові компетентності та навички роботи з технічним обладнанням. Згідно з нещодавнім дослідженням IDC [7], навички Cisco є одними з тих, які найчастіше включаються у вимоги до найму – частіше, ніж 97 відсотків усіх запитуваних навичок. Потреба в глибокому розумінні мережевої інфраструктури та протоколів, а також того, як вони працюють разом, завжди була актуальною. Зараз ця потреба набуває більших масштабів та посилюється. Сертифікація Cisco надає здобувачам знання та досвід, щоб досягти успіху в мережах у міру розвитку технологій. Опанувавши програму здобувач навчиться встановлювати, контролювати та усувати неполадки продуктів мережевої інфраструктури у самому серці Інтернету речей (IoT). Згідно зі звітом Global Knowledge про цифрові навички та зарплату в IT за 2019 рік, у Північній Америці сертифікований IT-персонал заробляв на 22 % більше, ніж їхні не сертифіковані колеги, тобто різниця становила 15913 доларів. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні сертифікований IT-спеціаліст заробляв на 45 % більше. Крім того, багато організацій часто пропонують вигідні винагороди та визнання для співробітників, які отримали сертифікати Cisco [8]. Таким чином, отримання галузевої сертифікації – це чудовий початок для майбутнього фахівця з телекомунікацій чи комп'ютерної інженерії. Хоча варто зазначити, що сертифікація Cisco або інших телекомунікаційних компаній стосується не лише технічних та цифрових навичок. Щоб отримати сертифікат, здобувач має креативно розв'язувати проблеми та мислити інноваційно – якщо топології не працюють перевіреним способом, доведеться придумати щось нове і нестандартне – а також працювати у команді. Саме ці навички займають найвище місце в списках побажань роботодавців. Сертифікаційні курси спроможні допомогти здобувачам освіти розширити свої знання та перевершити своїх конкурентів.

Отже, підсумовуючи вищезазначене виокремимо суттєві переваги проходження сертифікації майбутніх фахівців з телекомунікацій та комп'ютерної інженерії, які дозволяють підвищувати цифрові та фахові компетентності:

- у кожній роботі використовуються новітні технології для підвищення ефективності процесів. Сертифікаційний курс допомагає

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

студентам збагнути базову технологію, необхідну для ефективного виконання завдання;

- курси підвищують рівень навичок особистості та готують її до роботи зі складними проєктами та динамічним робочим середовищем. Сертифікація також підвищує впевненість студентів у своїх можливостях і допомагає їм зміцнити довіру до себе;
- сертифікаційні курси розроблені, щоб допомогти людям досягти успіху у професійному житті. Навчальна програма допомагає студентам розвивати практичні навички, необхідні у робочому середовищі;
- програми сертифікації також пропонують студентам детальні (поглиблені) знання та навички. Ці навички необхідні для більш ефективного виконання своїх службових обов'язків, крім того, це робить їх конкурентоспроможними на ринку праці.

Ці переваги можуть бути досягнуті, коли студенти проходять курси, що підходять їхнім здібностям і початковим навичкам та відповідають фаховим вимогам майбутньої професії.

Щодо цифрових навичок у майбутніх фахівців з телекомунікацій та комп'ютерної інженерії, які навчаються в ЗФПО, то вони стають все більш важливими у цифровому суспільстві:

Основи програмування: вивчення базових мов програмування (наприклад, Python, JavaScript) допоможе глибше розуміти та ефективніше вирішувати різноманітні завдання.

Аналітика та обробка даних: вміння працювати з даними, використовуючи інструменти, такі як Excel, SQL, аналітичні платформи тощо, є вельми цінними.

Цифровий маркетинг: розуміння основ цифрового маркетингу, включаючи рекламу в соціальних мережах, SEO, аналітику, може бути корисним для багатьох сфер.

Основи інформаційної безпеки: розуміння основ кібербезпеки та заходів для захисту даних стає все важливішим.

Робота з графікою та дизайном: вміння користуватися графічними редакторами та іншими інструментами для створення цифрового контенту затребувані у багатьох галузях.

Варто у межах нашого дослідження зосередити увагу на деяких з найкращих міжнародно визнаних сертифікаційних курсах для студентів, майбутніх фахівців з телекомунікацій та комп'ютерної інженерії:

Сертифікація даних SQL. Багато організацій і технологічних компаній пропонують студентам сертифікацію даних SQL. Вивчення таких

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

сертифікаційних курсів необхідне для студентів, які бажають зробити кар'єру в базах даних, таких як SQL і PL/SQL. Їх сертифікати допомагають студентам зрозуміти основні концепції SQL, які необхідні для реалізації проєктів, орієнтованих на дані.

Teracom Training Institute є сертифікованим навчальним партнером Організації сертифікації телекомунікацій, уповноваженим проводити курси та іспити для отримання сертифікатів TCO у системі управління навчанням myTeracom, а також надавати сертифікати TCO.

Курси iNARTE навчають студентів основам локальних мереж (LAN), глобальних мереж (WAN), супутникових і стільникових послуг. Цей курс є оптимальним для професіоналів, зацікавлених у пошуку телекомунікаційних техніків та інженерів. Ті, хто проходить цю сертифікацію, складають усний або письмовий іспит, щоб отримати сертифікат. Термін дії цієї сертифікація лише рік, але її можна поновити.

IT-курси від Prometheus. На платформі є курси з написання програм однією з найпоширеніших мов програмування – Java, також є практичний інтенсив DevOps та Kubernetes, курс QA Manual (ручне тестування) та інші.

Навчальний центр deps. Проводить семінари і тренінги, призначені для підвищення кваліфікації фахівців галузі телекомунікації, інформатизації та зв'язку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Проходження сертифікації у сучасному світі набуло вагомого значення, оскільки воно підтверджує навички та компетенції в певній області. Це особливо важливо у галузях, пов'язаних з технологіями та технічними спеціальностями, такими як телекомунікації та комп'ютерна інженерія. У результаті дослідження було встановлено декілька важливих аспектів набуття цифрових навичок здобувачами освіти, як розширення теоретичних знань за допомогою проходження сертифікаційних курсів, які дають можливість отримати більш глибокі фахові знання; отримати практичний досвід, завдяки виконанню практичних та лабораторних робіт. Здобувачі мають можливість одразу застосовувати отримані знання на практиці, вони більш стимульовані у навчанні та самоорганізовані.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження варто присвятити розкриттю питання щодо використання хмарних сервісів для проведення навчальних занять у закладі фахової передвищої освіти для майбутніх фахівців телекомунікацій та комп'ютерної інженерії.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] V. Yu. Bykov, M. P. Leshchenko, «Digital Humanistic Pedagogy: Relevant Problems of Scientific Research in the Field of Using ICT in Education», *Information Technologies and Learning Tools*, vol. 53, № 3, p. 1–17, 2016.

[2] European Commission. Key Competences for Lifelong Learning. 2019. [Online]. Available: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-231945798 Application date: May 01, 2023.

[3] Ю. Остапенко, «Завдання законодавчої політики у сфері розвитку телекомунікаційного ринку України», *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, № 1(8), с. 227–235, 2012.

[4] О. Самойленко, «Формування цифрової компетентності у майбутніх фахівців з інформаційної безпеки», *Актуальні питання гуманітарних наук*, т. 4, вип. 60, с. 157–161, 2023. https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-25

[5] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). *Закон № 2145-VIII «Про освіту»*. [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

[6] Development of digital literacy skills. 2022. [Online]. Available: https://www.webwise.ie/teachers/digital_literacy/ Application date: May 01, 2023.

[7] IDC InfoBrief, «The 20 Most Important IT Roles You Should Consider». 2018. [Online]. Available: https://mkto.cisco.com/rs/564-WHV-323/images/IDC_Cisco_IB_3025.pdf Application date: May 01, 2023.

[8] Global Knowledge, IT Skills and Salary Report. 2019. [Online]. Available: https://www.devopsinstitute.com/wp-content/uploads/2020/09/it-skills-salary-report-2019-part2-global-knowledge-en-ww.pdf Application date: May 01, 2023.

[9] Кабінет Міністрів України. (2021, Берез. 03). *Розпорядження № 167-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#n1

[10] R. Vuorikari, Y. Punie, Gomez S. Carretero, G. Van den Brande, DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the

European Union. 2016. EUR 27948 EN. [Online]. Available: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101254; https://doi.org/10.2791/11517 Application date: May 01, 2023.

[11] Концепція Нової української школи. 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepcziya.html Дата звернення: Трав. 01, 2023.

[12] Stephanie Carretero, & Riina Vuorikari, & Yves Punie. DigComp 2.1. The digital competence framework for citizens with eight proficiency levels and examples of use. 2017. [Online]. Available: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281; https://doi.org/10.2760/38842 Application date: May 01, 2023.

INCREASING THE DIGITAL COMPETENCE OF TECHNICAL EDUCATION STUDENTS IN VOCATIONAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Svitlana Antoshchuk,
candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,
Head of Department of open educational systems
and informational and communication technologies
Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0002-2857-5274
svetlana_a@uem.edu.ua

Abstract. The article analyzes the concepts of "competence" and "digital skills" in terms of their formation in future specialists in telecommunications and computer engineering. It is noted that digital skills are becoming more relevant than ever, primarily due to the digital revolution that the labor market is experiencing, as well as the urgent need for them, which was caused by the quarantine restrictions due to COVID-19 and the emergency situation due to the war unleashed in Ukraine. The forced transition to mixed and distance education prompted the search for new methods and forms of improving the digital competences of education seekers. The author analyzed the key aspects of digital competences, including the ability to work with network equipment, programming skills, and the ability to analyze and solve problems in communication networks and telecommunications and computer equipment malfunctions. The article also highlights the practical aspects of acquiring digital skills through courses and obtaining certificates from international organizations. The general purpose of the

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

article is to provide a clear idea of the importance of the formation of digital competences among qualified specialists in telecommunications and computer engineering and to emphasize their key role in the development of the modern telecommunications sector. As a result of the study, it was established that the development of digital skills among students of technical specialties in colleges is critically important in today's technological world. This is important for several key reasons: firstly, digital skills are required by technology companies because it allows them to implement and use new technologies more effectively; at the same time, specialists with digital skills have an advantage in the labor market, as they can adapt more quickly to new technological requirements and solve complex tasks; also, the development of digital skills helps students to be ready for future technological transformations.

Keywords: college; digital competence; information and communication technologies; telecommunications; student of education; blended learning; Distance Learning.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] V. Yu. Bykov, M. P. Leshchenko, «Digital Humanistic Pedagogy: Relevant Problems of Scientific Research in the Field of Using ICT in Education», Information Technologies and Learning Tools, vol. 53, № 3, p. 1–17, 2016.

[2] European Commission. Key Competences for Lifelong Learning. 2019. [Online]. Available: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-231945798 Application date: May 01, 2023.

[3] Yu. Ostapenko, «Zavdannia zakonodavchoi polityky u sferi rozvytku telekomunikatsiinoho rynku Ukrainy», Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho», № 1(8), s. 227–235, 2012.

[4] O. Samoilenko, «Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinoi bezpeky», Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, t. 4, vyp. 60, s. 157–161, 2023. https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-25

[5] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 2145-VIII «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

[6] Development of digital literacy skills. 2022. [Online]. Available: https://www.webwise.ie/teachers/digital_literacy/ Application

date: May 01, 2023.

[7] IDC InfoBrief, «The 20 Most Important IT Roles You Should Consider». 2018. [Online]. Available: https://mkto.cisco.com/rs/564-WHV-323/images/IDC_Cisco_IB_3025.pdf Application date: May 01, 2023.

[8] Global Knowledge, IT Skills and Salary Report. 2019. [Online]. Available: https://www.devopsinstitute.com/wp-content/uploads/2020/09/it-skills-salary-report-2019-part2-global-knowledge-en-ww.pdf Application date: May 01, 2023.

[9] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2021, Berez. 03). Rozporiadzhennia № 167-r «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#n1

[10] R. Vuorikari, Y. Punie, Gomez S. Carretero, G. Van den Brande, DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. 2016. EUR 27948 EN. [Online]. Available: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC101254; https://doi.org/10.2791/11517 Application date: May 01, 2023.

[11] Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly. 2016. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepcziya.html Data zvernennia: Trav. 01, 2023.

[12] Stephanie Carretero, & Riina Vuorikari, & Yves Punie, DigComp 2.1. The digital competence framework for citizens with eight proficiency levels and examples of use. 2017. [Online]. Available: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281; https://doi.org/10.2760/38842 Application date: May 01, 2023.

Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-50-62
UDC 37.015.31 : 17.022.1

Leyla Babayeva,
Doctoral student of the Doctor of Philosophy program
of Ganja State University;
Teacher of Azerbaijan University of Languages.
Baku, Azerbaijan.
https://orcid.org/0000-0001-7477-1738
l.babayeva16@gmail.com

ACTUAL PROBLEMS OF WORK ON FORMING PEDAGOGICAL TOLERANCE IN STUDENTS

Abstract. The article is dedicated to the current problems of the work on the formation of pedagogical tolerance in students. Training of students in higher education institutions as tolerant quality teachers will create conditions for those persons to feel comfortable in the audience in the future, to be loved by students, and to be satisfied with their professional activities. At the time of acquiring pedagogical tolerance, the future teacher should be tolerant, patient, encouraging, and restrained in interactions with colleagues, students, and students' parents and should follow the "Ethical behavior rules of teachers" during pedagogical activity, Teachers of the future should still stay away from the experience of intolerant communication, behavior from their student years. Pedagogical tolerance brings the teacher closer to the pupils, students, and intolerance alienates the teacher from them. Future teachers must fulfill the requirements of cooperation pedagogy. Pedagogy of cooperation provides an exceptional contribution to the formation of a culture of tolerance in students, as well as to the formation of pedagogical tolerance. This is natural. Upbringing within the framework of pedagogy of cooperation is considered not as an influence on student boys and girls, but as a dialogue between a teacher and a student. When carrying out educational and upbringing activities in the direction of the formation of pedagogical tolerance, attention should be paid to the characteristics of pedagogical communication based on love, attention, encouragement, care and patience. Pedagogical tolerance in the teacher-student relationship finds its expression in the humanistic attitude towards the students. A humane attitude towards students implies interest in their fate, trust in them, the ability to communicate with them, lack of coercion, positive incentives and tolerance for shortcomings. Democratization, humanization of the process of training and education is

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

possible in conditions of pedagogical tolerance. The teacher's cooperation with students can be understood as a pedagogical principle, or pedagogical method, or approach. Pedagogical tolerance is an extremely good means of achieving the goal that lies ahead, improving school life, teacher-student (teacher-pupil) interaction. The essence of tolerance pedagogy is that the teacher relies on students in the management of the educational process, considers them to be his assistants, takes into account their opinions, thoughts, wishes and suggestions in the organization of the pedagogical process, and reckons with them. In this process, the teacher works so that students are closely involved in the learning process, become full-fledged participants and organizers of the pedagogical process along with teachers. Pedagogical tolerance makes it necessary to treat the inner world of the learners carefully and with extreme sensitivity. The desires, wishes and interests, individual characteristics, skills and abilities of the student boys and girls should always be in the center of attention of the members of the pedagogical team.

Key words: tolerance; interpersonal relations; teacher; student; intolerance; formation; pedagogical tolerance.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. Many nations and peoples live in Azerbaijan. There is mutual understanding, kindness and sincerity between them. They live and work in Azerbaijan in peaceful conditions, they consider this republic their native land. This wonderful relationship was possible thanks to the correct policy of the country's leadership, the peaceful coexistence of Azerbaijanis with other peoples, and respect for their religion and nationality. Our laws are humane and fair in relation to other religions, ethnic groups, and languages. UNESCO declared November 16 as the International Day of Tolerance. That day derives from the organization's “Declaration of principles of tolerance” in 1995. Familiarity with the existing literature shows that the term “tolerance” appeared in the Middle Ages, and from the middle of the 20-th century, it began to have an international character. This was not accidental. The importance of tolerance allows the elimination of numerous international and internal conflicts and the resolution of conflicts. Historically, Azerbaijan has always been a tolerant country from a national and religious point of view. Tolerance comes from the Latin word *tolerantia*, which means to be patient, self-restraint, restrained, patience, forbearance. There are several types of tolerance. Pedagogical tolerance occupies a special place among them. Pedagogical

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

tolerance is one of the necessary personal and professional qualities of a teacher.

Pedagogical tolerance includes the ability to accept another person (the teacher's acceptance of his colleagues, pupil, student, parent, etc.) as he/she is, to understand him/her, to sympathize with him/her, and finds its expression in open and reliable communication with those with whom he interacts on a daily basis.

Along with the concept of tolerance, there is also the concept of "intolerant". The level of intolerance is characterized by the fact that without taking into account the opinion of others, not wanting to compromise and maintain interpersonal relationships with others at the required level.

There are two directions of pedagogical tolerance.

The first is that the teacher shows tolerance, restraint, and patience in relation to students whose behavior is defective from an emotional point of view and who do not perform well in training. In this sense, the training of teachers should also be aimed at the formation of tolerant consciousness and thinking, the experience of tolerant behavior among students studying in pedagogical educational institutions and pedagogically oriented faculties of universities. Because in pedagogical practice, the main reason for the failure of teacher-student relations to flow normally is due to the fact that pedagogical tolerance in teachers is not formed at the proper level in a number of cases. Intolerance has a very bad effect on the effectiveness of interpersonal relationships.

The second direction of pedagogical tolerance is the educating of the experience of tolerant behavior in students. Therefore, the main focus in this direction at the university is the organization of tolerant relations with students of different nations and nationalities at a high level. Representatives of other peoples living in our republic – Talish, Tats, Udis, Kurds, Lezgis, Avars, Russians, Jews stood up together with Azerbaijanis when the Motherland was in danger and protected our lands.

The effectiveness of a teacher's pedagogical tolerance depends very much on his respectful behavior with students. In a number of cases, as some teachers gain experience, they develop an element of self-confidence and sometimes authoritarianism. This is undesirable.

Analysis of major research and publications. Dissertations containing the problem of formation of tolerance and pedagogical tolerance both in our republic and in foreign countries were defended, scientific articles, books and booklets were written. In our republic, prof. A. Abbasov conducted research on tolerance in family relations [1], I. Amiraliyeva defended his dissertation for the degree of doctor of philosophy in pedagogy [2]. R. Aslanova commented on the

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

philosophical-historical and cultural foundations of the tolerance tradition in Azerbaijan [3]; A. Sadigoglu [4] – brought the Azerbaijani model of tolerance to the center of attention.

In our country, pedagogical tolerance has not been the object of special research, although the problem of tolerance, tolerance in family relations, is to one degree or another. Tolerance, including tolerance of Azerbaijan are considered, by Z. Abbasov [5] – as our way of life; by Z. Bashirgizi [6] – as one of the integral aspects of our mentality.

A number of studies have been carried out in foreign countries, both in the field of tolerance and pedagogical tolerance.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The ***purpose*** of the research is to identify the foundations of the organization of the process of forming pedagogical tolerance in students.

The ***tasks*** facing the research are:

- to clarify the theoretical issues of formation of pedagogical tolerance in students;
- to treat pedagogical tolerance as one of the important types of tolerance and one of the important professional qualities of a teacher;
- To consider the “rules of ethical behavior of teachers” as a means of forming pedagogical tolerance in students;
- to analyze existing literature on the problem of formation of pedagogical tolerance in students;
- to investigate the possibilities and ways of forming pedagogical tolerance in students during training and non-auditory events.

Success in effectively solving each of the issues discussed is manifested in the communication between the teacher and the student, in other words, in the pedagogical process itself. Consequently, there is a need for extremely important emotional nuances of the pedagogical process. This, on the one hand, affects the nature of students’ educational activities; on the other hand, the practical activities of male and female students lead to the professional satisfaction of the teacher.

Speaking about the interaction between teacher and student, first of all, you should pay attention to his ability to organize a discussion. No one doubts that this skill is very important.

The effectiveness of a teacher’s pedagogical tolerance largely depends on his respectful behavior towards students. In some cases, as some teachers gain experience, they develop an element of self-confidence and sometimes

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

authoritarianism. This is not advisable.

Speaking about the formation of tolerant behavior among students, it is necessary to focus on measures aimed at preventing contradictions in society, on “getting to know each other”.

As a result of targeted, systematic, continuous educational work carried out by teachers of higher educational institutions, the student understands that tolerant behavior is always necessary, especially for anyone who has chosen the teaching profession. Pedagogical tolerance is also necessary.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The presented scientific ideas will enrich the theory of pedagogy with new ideas, and will allow the formation of important professional and personal qualities in students, such as pedagogical tolerance, to be based on scientific foundations. Intolerance is a negative quality. Intolerance manifested in the attitude of the teacher to the student (pupil) is manifested in a number of signs (arrogance, teacher's fascination with himself, assertiveness, seeing himself higher than the student, intimidation tactics, the desire to subjugate the student to his will without words; the fact that the student's actions take him out of himself; severe emotional outbursts (anger, hatred), teacher's nervousness; aggressiveness, habit of threatening; teacher's discouragement, discrimination; to lose his temper). The acquisition of these qualities by the teacher at the same time leads to the student becoming impatient and intolerant towards him. We can consider the “Rules of ethical behavior of teachers” approved by the Decision No. 1/2 of the Collegium of the Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan dated November 6, 2014 as an important means of educating students in pedagogical tolerance. These “….rules” are divided into the following clauses:

1. General provisions.
2. Principles of ethical behavior and requirements corresponding to them.
3. Teacher personality.
4. Relationships.
5. Teacher's oath.
6. Ensuring compliance with the rules of ethical conduct.

When carrying work with requirements for the formation of pedagogical tolerance in higher education institutions, first, the teacher himself must read these “...rules” carefully and follow them; secondly, should achieve students' familiarity with those rules.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

In the course of the study, the focus was on expressing an attitude towards the possibilities and ways of forming pedagogical tolerance in students in the learning process. The process of the teacher's activity during the organization of training is called – teaching, the student's activity – learning. The teacher's management of the pedagogical process, lectures and seminars refers to *teaching activities*. The *learning activity* includes students performing tasks, benefiting from their knowledge and information, engaging in self-education, acquiring skills and habits, and developing cognitive abilities.

What are the possibilities of the training process and exercises in this or that subject from the point of view of forming a tolerant culture and pedagogical tolerance among young students in institutes and universities? In order to clarify this issue, we reviewed subject programs and textbooks that allow the formation of tolerant thinking, tolerant consciousness, and contribute to the formation and development of tolerant culture. We got acquainted with the subject programs of higher schools in pedagogy and psychology. Individual topics of those subjects directly or indirectly have the necessary opportunities in terms of forming a culture of tolerance, including pedagogical tolerance. The teaching staff of the universities involved in the experiment paid attention to the formation of tolerant thinking and tolerant consciousness, tolerant culture in students during the teaching of relevant topics, and carried out effective measures related to the education of students in the field of pedagogical tolerance. Although there are no special topics on tolerance and pedagogical tolerance in the textbooks of pedagogy, general psychology, and pedagogical psychology, there are ample opportunities for explanations and conversations in that direction. The teachers involved in the experiment benefited from those opportunities.

Hamlet Ilyasov, head of department of Kazakh branch of Baku State University, doctor of philosophy in pedagogy, while clarifying the topic “Professional and personal qualities of a teacher”, says that the purpose of a teacher is to educate, equip students with knowledge, and at the same time influence the consciousness and feelings of students. During the training process, he/she should create a clear idea of what is good (liked) and what is bad (unpleasant, unacceptable) in the society. During the pedagogical activity, the teacher manages and controls both himself, the student, the audience and the learning process.

Pedagogical tolerance presupposes a caring attitude towards the student, acceptance, understanding and sympathy for him. Pedagogical tolerance finds its expression in open and trusting communication with students and colleagues.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Pedagogical tolerance is the ability to show someone you don't like or who you like (encouragement, restraint, tolerance and patience, acceptance and sympathy, respect and trust, kindness and hostility, attentiveness, enlightenment, politeness and impoliteness, etc.). We must also understand that tolerance is a personal and professional quality of a teacher, not a situational thing, but a working environment.

A tolerant teacher should consider the following issues:

- The student's personality cannot be humiliated, insulted or oppressed. Encouraging students to do what the teacher thinks is good makes them feel disgusted.
- Discrimination against students is unacceptable. Unambiguous, categorical assessments and incorrect comparisons of students with each other are unacceptable.
- The teacher can evaluate the actions and views of students, but not the students themselves.
- The teacher should be far from formalism and indifference, show initiative and a creative approach.
- The teacher should not allow pedagogical authoritarianism and despotism.
- It is necessary to accept the world around you as it is.
- The teacher can compare this or that student not with another student, but only with him. At this time, positive and negative situations that emerged during the learning process during the corresponding period of time are recalled.
- The student must be considered by the teacher as an equal subject of the pedagogical process.
- A teacher should always be an example of tolerance, distinguished by caring, fairness, humanity, democracy and integrity, and act as a peacemaker.
- For a teacher, the student's personality should be the goal, object and result of teaching activity.
- The teacher's facial expression should not be gloomy or angry. There is nothing more unpleasant than such a look.
- If other people do not agree with the teacher's ideas, this does not mean that they are wrong or against the teacher.
- It is necessary to be tolerant, encouraging and restrained towards the shortcomings or weaknesses of a person.
- When a teacher makes a mistake towards a student, he must admit it.

In terms of the formation of pedagogical tolerance in students, the subject

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

of psychology also plays a unique role. On discipline, "Social relations and personality", "Personality and activity", "People's perception and understanding of each other", "Self-awareness", "Self-esteem and level of assertion", "The role of communication and interaction in personality development", "Dynamic characteristics of behavior", "Interrelationships and communication of people" and other topics are typical.

Commenting on the possibilities and ways of forming pedagogical tolerance in students during events outside the auditorium was one of the tasks facing the research.

At the event on "Professional and personal qualities of a teacher" at the Gazakh branch of Baku State University, the problem "Can girls be friends with boys?" has also been in the spotlight. When talking about this issue, the following example was mentioned. *Confession of a student:* "I was friends with a boy in our class. One day we came to school after class. We were preparing the materials for the next wall newspaper. As soon as one of the teachers saw us, said: "What are you doing here? Just go home! Shame on you!"

We went. However, I still don't understand why "shame on you" was said.

Students express their attitude: The teacher is impatient. Without thinking, without getting to the essence of the matter, gives an incorrect attitude to it. In itself, this attitude is offensive and unpleasant. It casts a shadow on the clean, pure relationships of boys and girls.

Other forms of extracurricular work are used – conversation, discussion, debate, thematic evening, competition, student conference, theater, viewing of television performances, films, exhibitions, and others. In the events, the essence of the concepts of "tolerance", "pedagogical tolerance", and "intolerance" is clarified. It is pointed out that tolerance is a positive quality and intolerance is a negative quality. Pedagogical professionals who cannot suppress their anger and anger when they are angry and mad become the object of criticism. Every teacher should have such important personal and professional qualities as pedagogical tolerance. A teacher must always observe pedagogical tact – politeness and wisdom, ethical behavior rules, be enlightened, respect the honor and dignity of the student, treat him/her politely, especially establish teacher-student relations. Pedagogical wisdom is the basis of a teacher's pedagogical skill. When talking about the teacher's pedagogical knowledge, the following comes to mind: kindness, observation; care, attentiveness; respect and demand, trust; justice; patience; restraint; good behavior, protection of honor and dignity, kindness; sociability, etc.

Using new methods, the teacher ensures the cognitive activity of students,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

develops their ability to think independently. The teacher must perceive the learner as a person, cannot use words and actions that humiliate the honor and dignity of a boy or girl. The pedagogical benefit of the correct construction of communication between the teacher and the student is that young boys and girls do not feel alone in educational institutions, they see that they are surrounded by care, which increases their interest in learning and obtaining a specialty, and their worldview expands. If the teacher treats students rudely, behaves carelessly, that is, does not choose the right pedagogical approach, a conflict arises between him and the student. For the formation of pedagogical tolerance, the teacher and student:

- must treat each other with respect, maintain each other's authority;
- the teacher must be able to control his behavior and actions;
- the teacher must have meaningful communication, both verbal and non-verbal;
- must have the ability to listen to the student, understand him and work together;
- the teacher must be attentive and sensitive, take into account the current state and mood of students;
- the teacher and the student must try to make joint decisions by general agreement;
- the teacher must regularly analyze communication and relationships with students and draw appropriate conclusions;
- they must trust each other;
- if students find it difficult to communicate, cannot answer, the teacher must provide them with the necessary assistance, etc.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Used *research methods*: theoretical analysis and composition, pedagogical observation, interview, conversation, mathematical-statistical methods, pedagogical experiment.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

- The problem of formation of tolerance in students has been the object of special research both in our republic and in the CIS countries. These studies are noteworthy in several ways. First of all, we can note that these studies cover general education schools, higher and secondary specialized schools. In addition, it includes different age groups.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- Due to the lack of research on the problem of the formation of pedagogical tolerance among students in foreign countries and the absence of research object of this problem in our republic, it has become necessary to study the problem of pedagogical tolerance by us.
- Pedagogical conditions were determined based on the summation of the results of theoretical and experimental research. Compliance with them helps in the formation of pedagogical tolerance in students.
- Pedagogical tolerance is an effective means of preventing and resolving conflicts that have arisen in teacher-teacher, teacher-student, teacher-parent interactions.
- Tolerance is a positive quality, intolerance is a negative quality. Every teacher should be tolerant, learn pedagogical tolerance.
- Intolerance is a quality unbecoming of a teacher. Intolerance leads to mistakes in mutual relations with students. It hinders the effective establishment of teacher-student, teacher-student relations. It causes discontent among the educated. Intolerance is a behavior contrary to pedagogical cooperation.
- The research shows that a tolerant educational environment should be created in higher schools so that here, students will learn to live in peace, agreement and solidarity with themselves and the people around them, they will have skills to resolve conflict situations and effective communication methods.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

The following suggestions can be made regarding research:

1. Considering the urgency of the problem, it is expedient to continue the study of pedagogical tolerance.

2. In order to provide practical help to pedagogical teams, it is expedient to publish educational and methodological materials related to pedagogical tolerance.

3. It is useful to include the subject "Pedagogical tolerance" in the curriculum of higher educational institutions.

Acquaintance with “The rules of ethical behavior of teachers” is an important means of forming pedagogical tolerance in students. Students, being familiar with these ethical rules, pay attention to their behavior and actions, try to build interpersonal relationships, teacher-student, teacher-pupil relationships correctly. The teacher's oath – creates a demand for pedagogical tolerance in them. The possibilities of the training process in the formation of pedagogical

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

tolerance in students are wide and its role is great. Topics in pedagogy, psychology, pedagogical psychology disciplines – help in the formation and development of tolerance and pedagogical tolerance in students.

Systematic, purposeful and consistent extracurricular activities help students acquire pedagogical tolerance. Lectures and conversations, discussions and debates, competitions, thematic evenings, student conferences, etc. allows students to acquire a tolerant culture, to develop pedagogical tolerance in them. Creation of pedagogical situations during non-auditory events and students' reactions to those situations are effective forms of work.

Prospects for further research in this direction. Systematic, purposeful and consistent extracurricular activities help students acquire pedagogical tolerance.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] A. N. Abbasov, *Ailə pedaqogikası*. Bakı, Azerbaijan : Mütərcim, 2019.
[2] İ. B. Əmirəliyeva, *Ali məktəb tələbələrində tolerantlığın formalaşdırılması.* Bakı, Azerbaijan : Mütərcim, 2016.
[3] R. Aslanova, «Azərbaycanda tolerantlıq ənənəsinin fəlsəfi-tarixi, mədəni əsasları», *Azərbaycan*, 1 noyabr., s. 6, 2014.
[4] A. Sadıqoğlu, «Tolerantlığın Azərbaycan modeli haqqında düşüncələr», *Respublika*, 30 noyabr., s. 6, 2010.
[5] Z. Abbasov, «Tolerantlıq – Azərbaycan cəmiyyətinin yaşam tərzidir», *Respublika*, 14 may., s. 3, 2014.
[6] Z. Bəşirqızı, «Tolerantlıq mentalitetimizin ayrılmaz cəhətlərindəndir», *Xalq qəzeti*, 18 yanvar., s. 2, 2007.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ

Бабаева Лейла Фуад гізи,
докторант програми доктора філософії
Гянджинського державного університету;
викладач Азербайджанського університету мов.
Баку, Азербайджан.
https://orcid.org/0000-0001-7477-1738
l.babayeva16@gmail.com

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Анотація. Статтю присвячено актуальним проблемам роботи з формування педагогічної толерантності в учнів. Підготовка студентів у закладах вищої освіти як толерантних якісних викладачів створить умови для того, щоб вони у майбутньому почувалися комфортно в аудиторії, щоб їх любили студенти та отримували задоволення від своєї професійної діяльності. У період набуття педагогічної толерантності майбутній учитель має бути толерантним, терплячим, підбадьорливим, стриманим у спілкуванні з колегами, учнями, батьками учнів, дотримуватись «Правил етичної поведінки вчителя» під час педагогічної діяльності. Педагогічна толерантність зближує вчителя з учнями, студентами, а нетолерантність відчужує вчителя від них. Майбутні вчителі мають виконувати вимоги педагогіки співробітництва. Педагогіка співробітництва забезпечує винятковий внесок у формування в учнів культури толерантності, а також у формування педагогічної толерантності. Це природно. Виховання в рамках педагогіки співробітництва розглядається не як вплив на учнів і студентів, а як діалог між учителем і учнем. Здійснюючи освітню та виховну діяльність у напряму формування педагогічної толерантності, слід звертати увагу на особливості педагогічного спілкування, заснованого на любові, увазі, заохоченні, турботі та терпінні. Педагогічна толерантність у стосунках «учитель – учень» знаходить своє вираження в гуманному ставленні до учнів. Гуманне ставлення до учнів передбачає інтерес до їхньої долі, довіру до них, уміння спілкуватися з ними, відсутність примусу, позитивних стимулів і терпимість до недоліків. Демократизація, гуманізація процесу навчання і виховання можливі в умовах педагогічної толерантності. Співробітництво вчителя з учнями можна розуміти як педагогічний принцип, або педагогічний метод, або підхід. Педагогічна толерантність є надзвичайно добрим засобом досягнення поставленої мети, покращення шкільного життя, взаємодії вчителя – учня (учитель – учень). Сутність педагогіки толерантності полягає в тому, що в управлінні навчальним процесом учитель спирається на учнів, вважає їх своїми помічниками, враховує їхні думки, думки, побажання та пропозиції в організації педагогічного процесу, рахується з ними. У цьому процесі вчитель працює так, щоб учні були тісно залучені в освітній процес, стали повноправними учасниками та організаторами цього процесу поряд з учителями. Педагогічна

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

толерантність зумовлює необхідність дбайливого і гранично чуйного ставлення до внутрішнього світу учнів. Бажання та інтереси, індивідуальні особливості, уміння та навички учнів та студентів завжди мають бути у центрі уваги членів педагогічного колективу.

Ключові слова: толерантність; міжособистісні стосунки; викладач; студент; непереносимість; формування; педагогічна толерантність.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] A. N. Abbasov, Family pedagogy. Baku, Azerbaijan: Translator, 2019.
[2] I. B. Amiraliyeva, Formation of tolerance in higher school students. Baku, Azerbaijan: Translator, 2016.
[3] R. Aslanova, "Philosophical-historical, cultural foundations of the tradition of tolerance in Azerbaijan", Azerbaijan, November 1, p. 6, 2014.
[4] A. Sadiğoğlu, "Thoughts about the Azerbaijani model of tolerance", Republic, November 30, p. 6, 201.
[5] Z. Abbasov, "Tolerance is the way of life of Azerbaijani society", Republic, May 14, p. 3, 2014.
[6] Z. Bashirgizi, "Tolerance is one of the integral aspects of our mentality", Xalq newspaper, January 18, p. 2, 2007.

Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-63-75
УДК [001.814:373-051] :930

Боровик Андрій Олександрович,
здобувач вищої освіти рівня доктор філософії
кафедри економіки, підприємництва та менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0003-2674-6495
osvita.lublin@gmail.com

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті здійснено аналіз теоретичних аспектів досліджуваної проблеми, зокрема: уточнено сутність понять «компетентність», «дослідницька компетентність педагога», сформовано поняття «модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки». Уточнено, що дослідницька компетентність педагога це інтегральна характеристика особистості, що полягає на готовності і здатності самостійно засвоювати і отримувати нові знання у результаті перенесення смислового контексту діяльності від функціонального до перетворювального, базуючись на набутих знаннях, уміннях, навичках та власній професійній діяльності. Визначено, що модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки має включати чотири змістовних блоки: цільовий блок, змістовий блок, організаційно-технологічний блок, результативний блок. Серед основних компонентів дослідницької компетентності педагога ми виділяємо компонентами науково-дослідної діяльності можна визначити такі: вміння формулювати мету, завдання й гіпотезу дослідження (проєктувальний компонент); вміння опрацьовувати джерельну базу за проблемою дослідження (інформаційний компонент); вміння визначати методи організації та проведення дослідження, вміння розробляти програму проведення експерименту (аналітичний компонент); вміння визначати практичну спрямованість дослідження (практичний компонент). Визначено педагогічними умовами формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії у процесі фахової підготовки, зокрема:

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

забезпечення дослідницької спрямованості змісту дисциплін за освітньою програмою (далі – ОП) 014.03 «Середня освіта (Історія)»; занурення майбутніх вчителів історії в активну позанавчальну проєктно-дослідницьку діяльність в межах реалізації вибіркової компоненти за ОП; усвідомлення майбутніми вчителями на рівні переконань значущості дослідницької компетентності для професійної діяльності.

Ключові слова: компетентність; дослідницька компетентність; фахова підготовка; учитель історії; модель; моделювання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Нові соціально-економічні умови, інтеграція України в європейський освітній простір вимагають якісної перебудови підготовки фахівців.

Відповідно до вимог Професійного стандарту за професіями: «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» сучасний педагог поряд із багатьма іншими професійно-комунікативними здібностями має володіти навичками, які спрямовані на професійний саморозвиток. Формування таких навичок передбачає сформованість умінь «застосовувати наукові методи пізнання, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати й тлумачити результати, створювати моделі та визначати їхню дієвість» [4]. Тобто одним із провідних у структурі підготовки майбутнього педагога в галузі середньої освіти має стати дослідний компонент, який є основою формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії.

Відповідно до окресленої проблеми нашого дослідження уточнимо сутність понять «компетентність», «дослідницька компетентності педагога», «модель» та визначимо поняття «модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку українських вчених «дослідницька компетентність вчителя» полягає в «спрямованості його зусиль на розвиток творчого мислення та залучення здобувачів освіти до науково-дослідної діяльності, наукового пошуку» (В. Грубінко, О. Дубініна, А. Степанюк, Г. Омельяненко, О. Рудакова та ін.). При написанні статі опрацьовано праці польських науковців, які розкривають особливості розвитку сучасного вчителя з урахуванням компетентнісного

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

підходу (P. Ziółkowski, W. Strykowski, S. Śliwa, K. Chałas, S. Dziekowski, W. Starnawski).

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою нашого дослідження передбачена розробка моделі формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено такі ***завдання***:

- здійснити аналіз теоретичних аспектів досліджуваної проблеми;
- уточнити поняття «апарат дослідження»;
- розробити модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне вважаємо уточнити сутності понять «компетентність», «дослідницька компетентність педагога» та визначити дефініцію «модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки». Так, у науково-педагогічній літературі існує велика кількість визначення сутності поняття «компетентність». Зазначений феномен став предметом вивчення вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема: Т. Бурлаєнко, О. Дубініна, Т. Сорочан, Г. Тимошко, З. Рябова, К. Халас, М. Магер, Дж. Равен та ін.

Відповідно до нормативно-правової бази, зауважимо, що у Законі України «Про вищу освіту» сутність поняття «компетентність» розглядається як «динамічна комбінація знань, умінь і навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність успішно здійснювати професійну та освітню діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [3].

У «Національному освітньому глосарію: вища освіта» поняття «компетентність» трактують як «комбінацію знань, умінь, цінностей, інших професійних якостей, що описують результати навчання за освітньою програмою» [1].

З іншого погляду у дослідженнях комісії Ради Європи поняття «компетентність» визначається як «уміння, кваліфікації, уявлення, або опорні знання, які є ключовими у професійній діяльності і

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

використовуються у нових ситуаціях».

На наш погляд сутність поняття «компетентність» дозволяє застосовувати його визначення щодо здійсненої діяльності, кваліфікації, виду професійної підготовки та зводиться до суми знань, умінь і навичок, набутих в освітньому процесі, набору особистісних характеристик з наявністю певних особистісних якостей [5].

Відповідно до окресленої проблеми нашого дослідження уточнимо сутність поняття «дослідницької компетентності педагога».

На думку українських вчених «дослідницька компетентність вчителя» полягає у «спрямованості його зусиль на розвиток творчого мислення та залучення здобувачів освіти до науково-дослідної діяльності, наукового пошуку» (В. Грубінко, О. Дубініна, А. Степанюк, Г. Омельяненко, О. Рудакова та ін.).

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду педагогів-практиків (Т. Сорочан, З. Рябової, О. Дубініної, Х. Халас та ін.) дозволяє узагальнити визначення сутності поняття «дослідницька компетентність», а саме: під дослідницькою компетентністю ми будемо розуміти інтегральну характеристику особистості, що полягає на готовності і здатності самостійно засвоювати і отримувати нові знання у результаті перенесення смислового контексту діяльності від функціонального до перетворювального, базуючись на набутих знаннях, уміннях, навичках та власній професійній діяльності.

З огляду на вище окреслене необхідними компонентами науково-дослідної діяльності можна визначити такі: вміння формулювати мету, завдання й гіпотезу дослідження (проєктувальний компонент); вміння опрацьовувати джерельну базу за проблемою дослідження (інформаційний компонент); вміння визначати методи організації та проведення дослідження, вміння розробляти програму проведення експерименту (аналітичний компонент); вміння визначати практичну спрямованість дослідження (практичний компонент).

На нашу думку, дослідницька компетентність педагога – це траєкторія його індивідуального професійного розвитку, що відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією наукових досліджень та системного залучення здобувачів освіти до виконання науково-дослідницьких проєктів у межах дисципліни.

Розкриваючи сутність поняття «модель» звернемося до тлумачного словника. Слово «модель» походить від латинського «modulus», що означає «міра», «взірець», «норма».

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Модель – це матеріальний або уявлюваний аналог деякого об'єкта (предмета, явища або процесу), який зберігає суттєві риси об'єкта і здатний заміщувати його під час вивчення, дослідження або відтворення.

Багатьма вченими (Г. Дмитренко, О. Ануфрієва, З. Рябова, О. Дубініна та ін.) підтверджено, що «процес створення моделі об'єкта називається моделюванням».

За областю дослідження науковці поділяють *моделі* на навчальні (засоби наочності, навчальні програми, тренажери); дослідні (зменшені чи збільшені копії об'єкта проектування); науково-технічні (пристрої, що створюються для дослідження явищ і процесів, – наприклад, системи); ігрові (воєнні, економічні, спортивні, ділові ігри, які застосовуються для виявлення реакції об'єкта на ту чи іншу ситуацію); імітаційні (для вивчення та оцінювання можливих наслідків певних дій; наприклад, перед тим, як ввести у вжиток новий лікарський препарат, здійснюють імітаційний експеримент – випробують препарат на мишах).

Що ж укладає модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки? Спробуємо визначити та побудувати дану модель.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для реалізації мети дослідження використано комплекс взаємопов’язаних методів, зокрема: аналіз наукової літератури, синтез, порівняння, узагальнення практичного досвіду формування дослідницької компетентності; термінологічний аналіз для визначення сутності й змісту ключових дефініцій дослідження; метод моделювання для побудови моделі формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Як було зазначено вище, формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії являє собою не хаотичний, а керований процес, результативність якого залежить від певних педагогічних умов, що застосовуються у фаховій підготовці майбутні спеціалістів.

Під педагогічною умовою науковці розуміють зовнішню обставину, що істотно впливає на «…перебіг педагогічного процесу, тією чи іншою мірою свідомо сконструйованого педагогом, що передбачає досягнення певного результату» [4].

У межах нашого дослідження під педагогічними умовами формування

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії в процесі фахової підготовки будемо розуміти реалізацію таких положень в освітній діяльності закладу: забезпечення дослідницької спрямованості змісту дисциплін за освітньою програмою (далі – ОП) 014.03 «Середня освіта (Історія)»; занурення майбутніх вчителів історії в активну позанавчальну проєктно-дослідницьку діяльність в межах реалізації вибіркової компоненти за ОП; усвідомлення майбутніми вчителями на рівні переконань значущості дослідницької компетентності для професійної діяльності.

Реалізація педагогічних умов можлива при підборі інструментарію, до якого входить низка засобів, методів і форм організації освітнього процесу в закладах вищої освіти (ЗВО). З цією метою нами було визначено структурні компоненти дослідницької компетентності на основі аналізу освітніх програм та практики їх реалізації у ЗВО.

З аналізу ОП за спеціальністю 014.03 «Середня освіта (Історія)» (освітній рівень бакалавр) у Київському національному університеті імені Т. Шевченка передбачено 240 кредитів ЄКТС з яких 180 кредитів ЄКТС відведено на обов'язкову підготовку та 60 кредитів ЄЕСТ складає блок вибіркових дисциплін. В ОП визначено загальні і фахові компетентності, які спрямовані до досягнення програмних результатів (далі – ПРН), що повною мірою відбивають формування дослідницьких вмінь, зокрема: здійснювати власну дослідницьку діяльність та залучати учнів до її проведення.

Наприклад освітня компонента 5 (ОК 5) «Науковий образ світу» сприяє досягненню ПРН 20, 21 (ПРН 20. Пояснювати та аналізувати суспільні явища, процеси й тенденції у державі та світі, концепцію сталого розвитку людства. ПРН 21. Вміти використовувати новітні методологічні підходи у навчальній та професійній діяльності: цивілізаційний, аксіологічний, культурологічний, антропологічний, багатофакторний), а компонента з вибіркового блок (ВБ 1.10) «Організація науково-дослідної роботи учнів з історії» досягненню ПРН 3,4,8 (ПРН3. Знати та розуміти принципи, форми, сучасні методи, методичні прийоми навчання предмета в закладах загальної середньої освіти. ПРН 4. Знати та розуміти особливості навчання різнорідних груп учнів, застосовувати диференціацію навчання, організовувати освітній процес з урахуванням особливих потреб учнів. ПРН 8. Вміти організовувати та проводити навчальні заняття різних типів).

Таким чином, аналіз ОП дозволив визначити однією з проблем у формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії фрагментарне відображення окремих теоретичних аспектів дослідницької діяльності, яке формується шляхом викладання таких дисциплін: «Науковий

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

образ світу» та «Організація науково-дослідної роботи учнів з історії». З аналізу практичної складової підготовки майбутніх вчителів історії у даному ЗВО виникає потреба у більш ґрунтовній практичний підготовці здобувачів вищої освіти до активної, самостійної наукової діяльності. Також, зауважимо, що аналіз практичної підготовки майбутніх вчителів історії дає нам підстави стверджувати, що існує проблема цілісності та інтегрованості структурних компонентів дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії, що має якісно впливає на формуванню у здобувачів освіти досвіду застосування отриманих у ЗВО знань, умінь та навичок, як засобу вирішення професійних дослідницьких завдань.

Отже, аналіз ОП та практики їх реалізації у ЗВО дозволив нам визначити такі структурні компоненти формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, рефлексивний.

Для побудови моделі формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки звернемося до компетентнісного підходу, який є органічним продовженням системного підходу. Важливим аспектом компетентнісного підходу є те, що він виступає у сучасному суспільстві основою підготовки конкурентоспроможних фахівців, затребуваних у швидкоплинних економічних умовах [3].

Компетентнісний підхід в освіті – орієнтація освіти на досягнення достатньо високого рівня знань, досвіду, обізнаності для здійснення діяльності та спілкування в різних галузях і сферах, може слугувати основою для перебудови освітнього процесу, подолання однобічно-предметної орієнтації освітнього процесу [6].

На думку О. Пометун, компетентнісний підхід в освіті – це спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу має стати сформованість загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [8]. О. Дубініна, професійну компетентність визначає як нормативну модель компетентності фахівця, відображаючи науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок [5].

Таким чином, модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки має включати чотири змістовних блоки: цільовий блок, змістовий блок, організаційно-технологічний блок, результативний блок (див. рис.).

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Рис. Модель формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Цільовий блок відображає педагогічні підходи та принципи, які напрямлені на реалізацію окресленої мети. Змістовий блок включає змістову складову організаціє освітнього процесу, який спрямований на реалізацію ОП «Середня освіта (Історія)». Організаційно-технологічний блок вміщує педагогічні умови, які сприяють формуванню дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки та засоби, форми і методи їх реалізації. Результативний блок відображає компоненти, критерії та рівні сформованості дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

Комунікативний критерій характеризує сформованість вмінь професійного спілкування, знання англійської мови та мови суміжних країн на достатньому рівні, що забезпечує якісне виконання наукових досліджень під час навчання. Крім того, комунікативний критерій дозволяє сформувати здатність до особистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня (соціальна компетентність). Розвиток та формування особистості за цим критерієм відбувається під час вивчення дисциплін: «Англійська мова (загальний курс)», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Соціально-політичні студії», «Педагогічна майстерність вчителя».

Наступний критерій – особисті психологічні якості визначають систему внутрішніх здібностей майбутніх вчителів історії та здатність у них їх реалізовувати. Цей критерій характеризує мотиваційно-ціннісний компонент. У змісті цього критерію ми виокремлюємо низку елементів, а саме: професійна спрямованість; наявність стійкого дослідницького інтересу, прояву провідних мотивів пізнавальної діяльності та систем ціннісних орієнтацій.

Третій критерій – комунікативно-дискурсивні навички стосуються вміння застосовувати здобуті знання на практиці. Цей критерій характеризує операційно-діяльнісний компонент і формує готовність майбутнього вчителя застосовувати засвоєнні знання, уміння та навички у своїй практичній діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Узагальнюючи вище сказане можемо зробити висновки про те, що моделювання процесу формування дослідницької компетентності відповідно до концепцій системного та компетентнісного підходів забезпечить позитивну динаміку рівнів сформованості дослідницької

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

компетентності майбутніх вчителів історії.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження має стати науковий пошук, який спрямовано на визначення ефективності розробленої моделі та педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін., *Національний освітній глосарій: вища освіта*; Д. В. Табачника і В. Г. Кременя, Ред. Київ, Україна: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.studmed.ru/babin-avt-uklad-nac-onalniy-osv-tn-y-glosar-y-vischa-osv-ta_69a3de76aac.html Дата звернення: Жовт. 01, 2023. ISBN 978–966–2432–08–4

[2] А. Боровик, О. Дубініна, «Формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки», *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*, вип. 24(53), с. 10–23, 2023. [Електронний ресурс]. Доступно: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/24_53_2023/pedagogy/Bulletin_24_53_Pedagogika_Borovyk_Dubinina.pdf Дата звернення: Жовт. 01, 2023.

[3] Верховна Рада України. (2014, Лип. 01). *Закон № 1556-VII «Про вищу освіту». Зі змінами та доповненнями*. [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

[4] М. С. Головань, «Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки», *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технологі,* № 5(23), с. 196–205, 2012.

[5] О. Дубініна, «Формування професійної компетентності майбутніх автослюсарів у центрах професійно-технічної освіти», автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук, ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2013.

[6] А. Р. Мосейчук, «Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фельдшерів у процесі вивчення біологічних дисциплін», *Медична освіта*, № 1, с. 96–102, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2017_1_24 Дата звернення: Жовт. 01, 2023.

[7] Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. ((2020, Груд. 23). *Наказ № 2736 «Про затвердження професійного стандарту "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти», "Вчитель з початкової освіти"».* [Електронний ресурс].
Доступно: https://osvita.ua/doc/files/news/787/78704/Nakaz_2736_3_.pdf Дата звернення: Жовт. 01, 2023.

[8] С. О. Сисоєва, *Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи*. Київ, Україна : ТОВ «Вид. підпр-во «ЕДЕЛЬ-ВЕЙС», 2016.

THE MODEL OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF HISTORY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Andriy Borovyk,
recipient of higher education at the
Doctor of Philosophy level of the
Department of Economics, Entrepreneurship and Management
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management»
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0003-2674-6495
osvita.lublin@gmail.com

Abstract. The article analyzed the theoretical aspects of the researched problem, in particular: clarified the essence of the concepts ""competence", "research competence of a teacher", formed the concept "model of the formation of research competence of a future history teacher in the process of professional training". It is clarified that the research competence of the teacher is an integral characteristic of the individual, which consists in the readiness and ability to independently assimilate and obtain new knowledge as a result of transferring the semantic context of activity from functional to transformative, based on acquired knowledge, abilities, skills and own professional activity. It was determined that the model for the formation of the research competence of the future history teacher in the process of professional training should include four meaningful blocks: the target block, the content block, the organizational and technological block, the result block. Among the main components of a teacher's research competence, we distinguish the following as components of research activity: the ability to formulate the goal, task and hypothesis of research (design component); the

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

ability to develop a source base based on the research problem (informational component); the ability to determine the methods of organization and conduct of research, the ability to develop an experiment program (analytical component); the ability to determine the practical focus of research (practical component). Pedagogical conditions for the formation of the research competence of future history teachers in the process of professional training are defined, in particular: ensuring the research orientation of the content of disciplines according to the educational program (hereinafter – OP) 014.03 "Secondary education (History)"; immersion of future history teachers in active extracurricular project-research activities within the scope of implementation of the selective component under the OP; awareness by future teachers at the level of beliefs of the importance of research competence for professional activity.

Key words: competence; research competence; professional training; history teacher; model; modeling.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] I. I. Babyn, Ya. Ya. Boliubash, A. A. Harmash ta in., Natsionalnyi osvitnii hlosarii: vyshcha osvita; D. V. Tabachnyka i V. H. Kremenia, Red. Kyiv, Ukraina: TOV «Vydavnychyi dim «Pleiady», 2011. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.studmed.ru/babin-avt-uklad-nac-onalniy-osv-tn-y-glosar-y-vischa-osv-ta_69a3de76aac.html Data zvernennia: Zhovt. 01, 2023. ISBN 978–966–2432–08–4

[2] A. Borovyk, O. Dubinina, «Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia istorii u protsesi fakhovoi pidhotovky», Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky», vyp. 24(53), s. 10–23, 2023. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/24_53_2023/pedagogy/Bulletin_24_53_Pedagogika_Borovyk_Dubinina.pdf Data zvernennia: Zhovt. 01, 2023.

[3] Verkhovna Rada Ukrainy. (2014, Lyp. 01). Zakon № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu». Zi zminamy ta dopovnenniamy. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

[4] M. S. Holovan, «Model formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoi pidhotovky», Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohi, № 5(23), s. 196–205, 2012.

[5] O. Dubinina, «Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh avtosliusariv u tsentrakh profesiino-tekhnichnoi osvity», avtoref. dys. na

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk, DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyts. derzh. ped. un-t im. Hryhoriia Skovorody». Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2013.

[6] A. R. Moseichuk, «Model formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh feldsheriv u protsesi vyvchennia biolohichnykh dystsyplin», Medychna osvita, № 1, s. 96–102, 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2017_1_24 Data zvernennia: Zhovt. 01, 2023.

[7] Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. ((2020, Hrud. 23). Nakaz № 2736 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», "Vchytel z pochatkovoi osvity"». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://osvita.ua/doc/files/news/787/78704/Nakaz_2736__3_.pdf Data zvernennia: Zhovt. 01, 2023.

[8] S. O. Sysoieva, Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoi shkoly. Kyiv, Ukraina : TOV «Vyd. pidpr-vo «EDEL-VEIS», 2016.

Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-76-88
UDC 372.894 (47)

Sabina Gasimova,
Doctoral student of the PhD program
of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan;
Director of the complete secondary school No. 271
of Sabunchi district of Baku city.
Baku, Azerbaijan.
https://orcid.org/0000-0003-4277-3768
ahad.sabina@gmail.com

USE OF İNFORMATİON AND COMMUNİCATİON TECHNOLOGİES AS A MEANS OF EFFİCİENCY OF AZERBAİJANİ HİSTORY LESSONS İN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. Taking advantage of various tools in teaching Azerbaijani history increases the efficiency of training and broadens the outlook of students. In this sense, the possibilities of information communication technologies are wide. Therefore, it was considered appropriate to use ICT during the research. In order to achieve success when using ICT in Azerbaijani history lessons, teachers should focus on a number of requirements: 1. Independent work should be organized at all stages of the training process, including during the assimilation of new knowledge. This process should be aimed at ensuring the acquisition of not only knowledge, but also ways and means of acquiring knowledge, methods of intellectual work, general skills and habits. 2. Independent work tasks should be focused not only on mastering individual facts, but also on solving one or another problem related to the learning process. In the process of independent work, the student must learn to see and express the problem, solve the problem, choose the knowledge necessary for this, investigate and check the obtained result. The student must take an active position in this process, become an active participant in the process of understanding reality. 3. Independent work should activate students' thinking activity. The student's level of independence should be regularly increased in the tasks included in the work content. 4. The use of ICT in the classroom facilitates both the teacher's work and increases the students' interest in learning. Students of the 11th grade learn the causes and process of the genocide of Azerbaijanis at a high level with the help of the slides and the text on the screen, and their hatred for the perpetrators of the genocide and their patrons grows stronger.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Keywords: Azerbaijani history; information communication technologies; application; learning process; teacher.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. Various means are used in teaching Azerbaijani history. The effective use of information and communication technologies (ICT) among these means improves the quality of education, including the teaching of Azerbaijani history.

"Educational Reform Program of the Republic of Azerbaijan" [1], "Program of provision of information and communication technologies of secondary schools of the Republic of Azerbaijan", "State Program on Informatization of the education system in the Republic of Azerbaijan in 2008–2012" [2] are of particular importance in terms of the problem we consider in the dissertation.

The use of information communication technologies is essentially a component of pedagogical technology. Scientists who comment on this problem can be divided into three groups. Scientists included in the *first group* characterize pedagogical technologies – means of education, methods of education, ICT as an organizational and methodological instrument of the pedagogical process.

The *second group* of pedagogues consider pedagogical technology as a methodological means used to achieve pedagogical goals and a functionalized system of that tool.

Possible options for the application of ICT in Azerbaijani history lessons: 1) presentations; 2) demonstration of a video film or videofragment; 3) using special electronic materials; 4) acquaintance with historical sources; 5) Internet – work with resources.

As a result of the use of information technologies in history lessons, the following important aspects are observed in students: 1) Increasing interest in the study of history and success in learning; 2) Mastering theoretical material; 3) Students' ability to obtain information from various sources and process it with the help of computer technology; 4) The ability to concisely and accurately formulate one's own opinion.

Analysis of major research and publications. In our republic, I. Ismayilov's "Some theoretical problems of using new information technologies in general education schools" [3], A. Palengov's "Rules for using a computer (Windows, 98)" [4], D. Musayev's "Possibilities of using interactive methods in teaching Azerbaijani history in general education schools" [5], A. Suleymanova's "Ways of using ICT in literature lessons" [6], A. Gasimova's "Using new learning

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

technologies in teaching the history of Azerbaijan in higher schools" [7], S. Ismayilova's "Didactic basis of work on the use of information and communication technologies in the formation of skills in the process of teaching biology" [8] works on topics attract attention from the point of view of the problem considered in the dissertation.

It follows from the study that the problem of using ICT in the lessons of Azerbaijani history in grades V–XI of general education schools has not yet been chosen as an object of study.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The ***purpose*** of the study – consists of revealing the pedagogical conditions that ensure the efficiency of the use of ICT in the history lessons of Azerbaijan in secondary schools, justifying them theoretically and verifying them with the help of experiments, developing the pedagogical, psychological and philosophical foundations of students' ICT use skills.

Tasks of the study: 1) to bring into the spotlight the provisions in state documents on the importance of using ICT; 2) to reveal the essence of the use of ICT in the lessons of Azerbaijani history; 3) to study the level of research on the use of ICT in the lessons of Azerbaijani history; 4) conducting analysis of curriculum materials on the problem; 5) to determine the didactic, psychological and philosophical foundations of the use of ICT in the lessons of Azerbaijani history; 6) to reveal the situation of the use of ICT in the lessons of Azerbaijani history; 7) to determine effective ways of using ICT in Azerbaijani history lessons of grades V–IX; 8) to bring to the center of attention the possibilities and ways of using ICT in the lessons of the senior classes of secondary schools on the history of Azerbaijan.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Theoretical basis of the study – The use of ICT in teaching of Azerbaijani history improves the quality of education, develops the creativity and skills of history teachers; a system of work is used to improve the content of education in the history of the Motherland and general history courses.

Taking advantage of ICT, the solution of any problem can be continued until the desired result is obtained. Sometimes ICT is not used to the required level. Allowable defects are: a) lack of sufficient methodical training of teachers; b) improper determination of the didactic importance, place and role of information communication technologies in the lesson, improper evaluation of

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

their opportunities to present information; c) loading the lesson.

In such conditions, students become passive listeners of information. The perception of information becomes easier when the teacher's explanation is accompanied by a slide. The teacher focuses the attention of students on the essence, content of phenomena.

The application of ICT in lessons opens up new didactic opportunities for teachers of Azerbaijani history: 1) instead of transmitting information, the teacher does the job of guiding learners and managing assimilation; 2) he does not answer questions, but directs learners to find answers; 3) the teacher pays more attention to the activity of the learners than to himself, etc.

The curriculum serves as a compass for the teacher. One of the characteristic features of the curriculum is that it contains the social order of the Azerbaijani society. Thus, the personality-oriented curriculum is to develop moral qualities such as communicating and cooperating with each other, to judge intelligently, to approach numerous problems differently, to convey and justify their opinions and opinions to others if necessary, as well as to create a motive for the formation of an exemplary citizen.

The main goal of the result-oriented program is to develop a sense of deep knowledge and vital skills in the students, love for the motherland, people, to take an active position in life, exemplary citizenship, respect for national and universal values.

To achieve the goals listed above, the program makes the implementation of the following tasks in demand: 1. Using Internet resources and drawing conclusions from them, as well as analyzing the essence of important events in the history of our country, students should achieve the development of logical, critical and creative thinking. 2. Azerbaijani history teachers should master the basic technical parameters of ICT used in the teaching of the history of the Motherland. 3. History teachers and students should be provided with the skills and habits to effectively use computer technology in the learning process; 4. It should be ensured that both history teachers and students acquire the skills of using the didactic functions of the internet network.

An analysis of educational materials on Azerbaijani history from the point of view of the problem we considered in the study showed that in order to ensure the effectiveness of teaching the history of the Motherland, the following requirements must be met: 1. Education should be conducted among teachers and students regarding the application of ICT. Such features of ICT as didactic, psychological and time saving should be clarified. 2. The best experience gained in the field of ICT use in our republic and other foreign countries should be

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

conveyed to teachers and students. 3. In the process of using ICT, information on Azerbaijani history should be obtained, processed, stored and transmitted to learners. 4. Students should be taught the skills to benefit from ICT. 5. With the application of ICT, the use of the "Internet" should be used to search for topics, study them and master them.

One of the necessary reasons for the introduction of ICT is the rapid growth of information, both quantitative and qualitative. Another reason is that knowledge soon becomes obsolete and does not respond to new conditions. Also, the opportunities for people to benefit from new sources of knowledge are constantly increasing, it is not enough to simply master certain knowledge, the need to apply it to new conditions, but also in an active, creative way, is increasing. At present, the assimilation of knowledge requires more complex and flexible activities. In modern conditions, education is already considered "the main way, method of shaping the future of the nation.

From our observations of the study in general education schools, it can be seen that in 85–90 % of city schools, teachers, especially young teachers, prefer new learning technologies. We do not consider traditional training to be completely useless. Traditional training has many unique positive aspects. The vast majority of experienced teachers skillfully use the interaction of traditional teaching and new teaching, which has a significant impact on the effectiveness of the lesson.

During the research, the possibilities of using ICT in Azerbaijani history lessons in V–IX classes were investigated. In the V grade on Azerbaijani history – "Tabriz", in the VI grade – "The emergence and rise of the state of Manna", in the VII grade – "The completion of the process of formation of our people", in the IX grade – "The emergence of the National Press, theater. Literature and art", in the X grade – "People's movement", in the XI grade – "March genocide of Azerbaijanis in 1918" the possibilities of the topics in terms of the problem considered in the dissertation were investigated.

Here is an example from a lesson:

5th grade. Theme: "Tabriz". Standarts: 1.2.2 Conducts historical research using illustration, photo and documentary materials.

The purpose of the lesson: Students conduct historical research about Tabriz using illustrations, pictures, and documentary materials.

Integration:

Literature 1.1.4 Differentiates oral and written examples of literature.

Azerbaijani language: 3.1.2 He/she prepares a text based on the materials he/she has collected on the topic.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Informatics: 3.3.2. Demonstrates basic internet work skills.

Form of training: Collective work, Work with groups.

Teaching method: Discussion. Brain attack, BIBO, Venn diagram.

Resources: textbook, electronic textbook, worksheets, ICT, etc.

To achieve cognitive activity and attract their attention to the lesson, schoolchildren are presented with the following questions on a slide developed in the *Microsoft Power Point* program:

Teacher: What cities have we learned about so far?

Students: Derbent, Barda, Shamakhi, Gabala.

Teacher: What cities do you know that were the capital of Azerbaijan?

Students: Baku, Gabala, Shamakhi etc.

Teacher: What unites these cities ?

Students: Their location in a favorable position on caravan routes connecting different countries.

Their important role in the political and cultural life of the country.

High development of crafts.

The fact that the country is the main trade center, etc. these distinguish the cities from others.

Teacher: Which of the listed influenced their choice of capital?

One by one, students approach and mark the option they have chosen on the electronic board.

Students: – All listed features. Basically, the favorable geographical positions in which it is located.

Teacher: – Which of the southern cities of Azerbaijan do you know? Students: Ardabil, Tabriz.

Study question: What was the significance of the city of Tabriz in the history of Azerbaijan?

Later, a small video about Tabriz is shown on the screen via the internet (*youtube*). General information about Tabriz is provided. Students are divided into groups. The groups call themselves after the southern cities of Azerbaijan. Worksheets are distributed to groups. Each group is provided with computers with direct internet access.

Tabriz group: – From the textbook, *Google* from the internet, and *Wikipedia* do more extensive research on Tabriz, comparing it with the city of Barda, which we learned about in our previous lesson. *Mark* their similar and distinctive features in the *Venn diagram in the Microsoft Word program.*

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

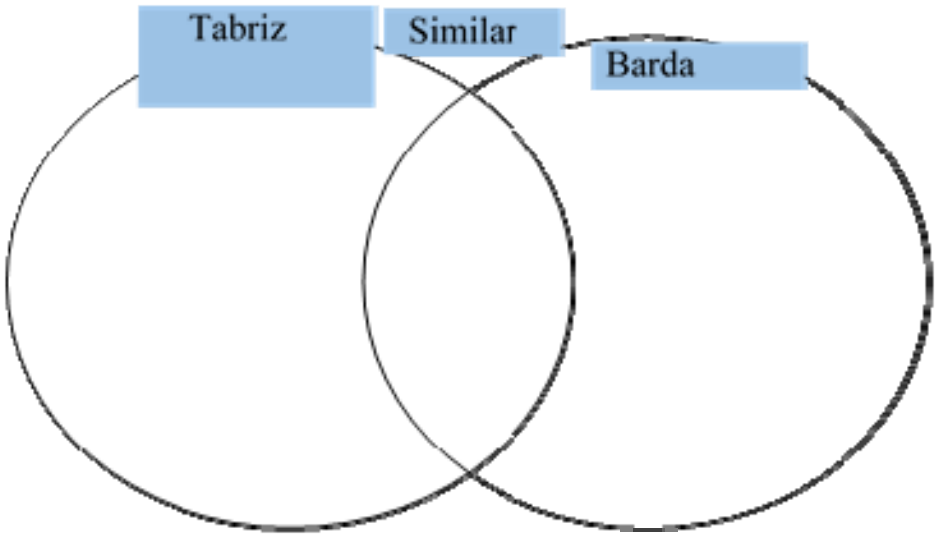

Diagram in the Microsoft Word program

Ardabil group: – Prepare a presentation at https://prezi.com/ by researching the factors influencing the development of craftsmanship in Tabriz and the world-famous Tabriz carpets, which are the most beautiful examples of craftsmanship. During a short research, you can access the website of the Azerbaijan National Carpet Museum and get extensive information, and even establish an online relationship with the employees of the museum. Place the most beautiful examples of Tabriz carpets in the presentation. Here, distinguish Tabriz carpets from other carpets and determine their main features.

Hamadan qrupu: – Familiarize yourself with the topic of Tabriz in the textbook, research through the Internet, additional sources, record what you already know, what you learned as a result of your research at the beginning of the lesson, and what you want to learn more in the *BIBO* table using the tool https://miro.com/.

Table 1

BIBO table using the tool

What I know	I want to know	What I learned

After the research, the groups present their work. At this time, the other groups listen carefully. New information is discussed with all groups. Generalizations are made. Returning to the research questions, the students

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

answer them again with what they have learned about Tabriz. On the electronic board, they show the main features of Tabriz as a capital city in *Cluster*.

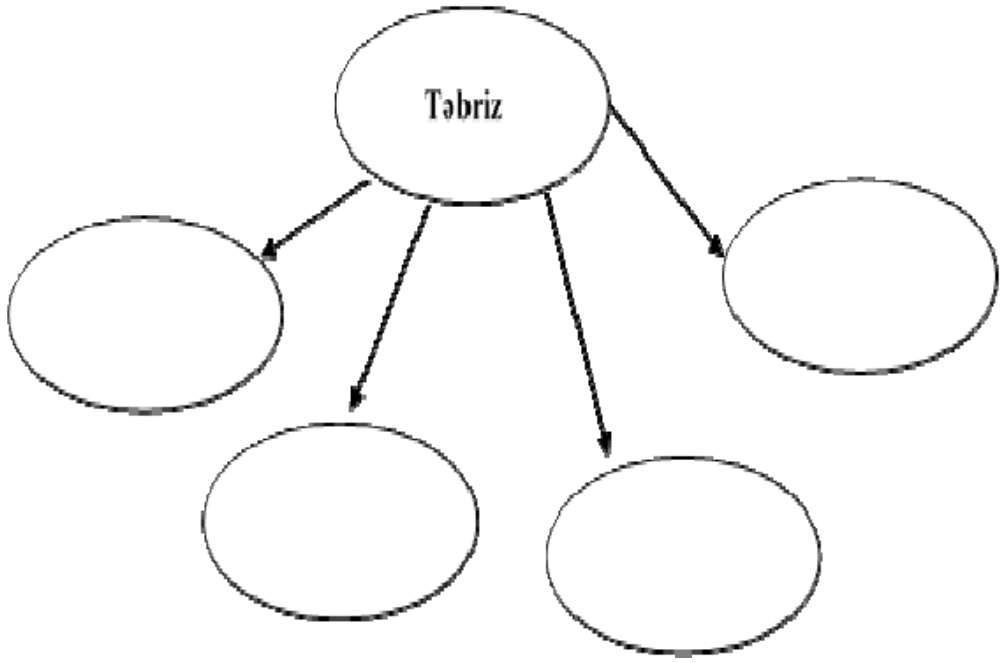

Features of Tabriz as a capital city in Cluster

The teacher then organizes a small tour of the city of Tabriz via google map on his computer and demonstrates it with the help of a projector.

In conclusion, the activities of the groups are evaluated.

Table 2

Assessment of group activity

Criteria	I group	II group	III group
Cooperation			
Presentation			
Research, proper use of sources.			
Layout			
Comprehensiveness and accuracy of facts			

Creative application:

Based on the information you have about Tabriz, one of the most beautiful southern cities of Azerbaijan, prepare a wall newspaper about Tabriz carpets and other examples of its fine art (In the Ms. Publisher program).

Prepare a musical presentation based on what you have learned about Tabriz using the PhotoPeach tool.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Table 3

Evaluation criteria; conducting research

I	II	III	IV
Has difficulty identifying important data during historical research	Attempts to conduct historical research using illustrative, pictorial and documentary materials	Doing historical research about Tabriz using help	Conducts independent historical research about Tabriz using illustration, photo and documentary materials

The use of ICT in the teaching of the topic “Tabriz” – the display of footage containing the history of the city, the illumination of the text of the topic on the blackboard, their research through the Internet, a tour of the *online* carpet museum, a virtual trip to the city of Tabriz on *google maps*, and presentations prepared using various *web* tools, have significantly contributed to the development of students' learning skills and 21st century skills.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Study methods. Research methods such as theoretical analysis and composition, pedagogical observation, pedagogical interview, study and generalization of best practice, mathematical statistical methods, pedagogical experiment were used.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Effective use of ICT in Azerbaijani history lessons provides the basis for the development of logical, creative and critical thinking, and provides both internal and external visibility by affecting the students' sense organs.

The use of ICT in Azerbaijani history lessons improves and optimizes the teaching of the history of the Motherland, raises the quality of education, and visually conveys important historical events and historical personalities to students. It promotes self-esteem, self-control, and internet usage among students. Educational improvement programs involving the use of ICT bring positive results for both students and teachers. Greater hopes are given by the wide application of the latest and newest technologies. Teachers help students master difficult concepts.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ICT has very wide didactic opportunities in teaching the Azerbaijani history. They are roughly made up of:

1) ICT prevents the loss of time and creates the basis for the delivery of necessary materials to students;

2) it serves as a tool for students to obtain topics to be learned from their teacher, their thematic plans and literature on the subject via e-mail;

3) in the senior classes, it creates a motive for the effective use of debates, discussions, Socrates dialogue, as well as internet resources in the course process;

4) the use of ICT allows the development of creative, logical and critical thinking;

5) the effective use of ICT motivates students to form skills and habits such as searching the internet, selecting, studying, analyzing and composition of materials, and applying the materials studied;

6) taking advantage of ICT not as a goal, but as a motive for the student to objectively understand the world;

7) has an additional informational role in the subject;

8) plays the role of self-education of teachers and students and self-organization of work;

9) creates a foundation for a personalized approach for teachers and student's intellectual activity.

Curriculums on the history of Azerbaijan, as a result of the application of ICT, students' thinking activity increases, their search and independence, their intellectual levels increase, and they create a motive for mobility and dynamism in class.

Prospects for further research in this direction. There is a need to fundamentally update and improve the content, structure and methodological apparatus of the programs and textbooks to be developed in the future.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Azərbaycan Respublikasi Prezidentin. (1999, Iyun 15). *Sərəncami № 168 Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında*. [Online]. Available: https://e-qanun.az/framework/5363

[2] Azərbaycan Respublikasi Prezidentin. (2003, Fevral 17). *Sərəncami № 1146 Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və*

kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər) nın təsdiq edilməsi ha. [Online]. Available: https://e-qanun.az/framework/1969

[3] İ. N. İsmayılov, «Ümumtəhsil məktəblərində yeni informasiya texnologiyalarından istifadənin bəzi nəzəri problemləri», *Azərbaycan məktəbi*, № 6, s. 25–30, 2007.

[4] Ə. Q. Pələngov, *Kompüterdən istifadə qaydaları (Windows, 98)*. Bakı, Azerbaijan : ADPU-nun nəşriyyatı, 2000.

[5] D. M. Musayev, «Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixinin tədrisində interaktiv metodlardan istifadənin imkanları», doktoru dis. avtoref. Bakı, 2009.

[6] A. Y. Süleymanova, «Ədəbiyyat dərslərində İKT-dən istifadənin yolları», doktoru dis. avtoref. Bakı, 2011.

[7] A. Q. Qasımova, *Ali məktəblərdə Azərbaycan tarixinin tədrisində yeni təlim texnologiyalarından istifadə*. Bakı, Azerbaijan : Mütərcim, 2017.

[8] S. İsmayılova, «Biologiyanın tədrisi prosesində bacarıqların formalaşdırılmasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə üzrə işin didaktik əsasları», *Pedaqogika*, № 4, s. 89–95, 2019.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УРОКІВ ІСТОРІЇ АЗЕРБАЙДЖАНУ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Гасимова Сабіна Маммедага гізи,
докторант програми PhD
Інституту освіти Азербайджанської Республіки;
директор повної загальноосвітньої школи № 271
Сабунчинського району міста Баку.
Баку, Азербайджан.
https://orcid.org/0000-0003-4277-3768
ahad.sabina@gmail.com

Анотація. Використання різноманітних інструментів у викладанні історії Азербайджану підвищує ефективність навчання та розширює кругозір учнів. У цьому сенсі можливості інформаційних комунікаційних технологій широкі. Тому було визнано доцільним використання ІКТ під час дослідження. Для досягнення успіху при використанні ІКТ на уроках історії Азербайджану вчителі мають орієнтуватися на ряд вимог: 1. Самостійна робота має бути організована на всіх етапах освітнього процесу, в тому числі під час

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

засвоєння нових знань. Цей процес має бути спрямований на забезпечення засвоєння не тільки знань, а й способів і способів їх набуття, методів розумової праці, загальних умінь і звичок. 2. Завдання для самостійної роботи мають бути орієнтовані не лише на засвоєння окремих фактів, а й на розв'язання тієї чи іншої проблеми, пов'язаної з процесом навчання. У процесі самостійної роботи студент має навчитися бачити і висловлювати проблему, розв'язувати задачу, добирати необхідні для цього знання, досліджувати і перевіряти отриманий результат. Учень повинен зайняти активну позицію у цьому процесі, стати активним учасником процесу осмислення дійсності. 3. Самостійна робота має активізувати мисленнєву діяльність учнів. Слід регулярно підвищувати рівень самостійності учня у виконанні завдань, включених до змісту роботи. 4. Використання ІКТ на уроці полегшує як роботу вчителя, так і підвищує інтерес учнів до навчання. Учні 11 класу за допомогою слайдів і тексту на екрані на високому рівні дізнаються про причини і процес геноциду азербайджанців, посилюється їх ненависть до винуватців геноциду та їх покровителів.

Ключові слова: історія Азербайджану; інформаційно-комунікаційні технології; застосування; навчальний процес; учитель.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] President of the Republic of Azerbaijan. (1999, June 15). Decree No. 168 on the approval of the Reform Program in the field of education of the Republic of Azerbaijan. [Online]. Available: https://e-qanun.az/framework/5363

[2] President of the Republic of Azerbaijan. (2003, February 17). Decree No. 1146 on the approval of the National Strategy for Information and Communication Technologies (2003–2012) for the development of the Republic of Azerbaijan. [Online]. Available: https://e-qanun.az/framework/1969

[3] I. N. Ismayilov, "Some theoretical problems of the use of new information technologies in general education schools", Azerbaijan School, No. 6, p. 25–30, 2007.

[4] A. G. Palangov, Computer usage rules (Windows, 98). Baku, Azerbaijan: ADPU publishing house, 2000.

[5] D. M. Musayev, "Possibilities of using interactive methods in teaching the history of Azerbaijan in general education schools", doctor's diss. autoref.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Baku, 2009.
[6] A. Y. Süleymanova, "Ways of using ICT in literature classes", doctor's diss. autoref. Baku, 2011.
[7] A. Q. Gasimova, Use of new learning technologies in teaching the history of Azerbaijan in higher schools. Baku, Azerbaijan: Translator, 2017.
[8] S. Ismayilova, "Didactic basics of the work on the use of information and communication technologies in the formation of skills in the process of teaching biology", Pedagogika, No. 4, p. 89–95, 2019.

Стаття надійшла до редакції
15 вересня 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-89-103
UDC 37.0

Leyla Quliyeva,
PhD student from the Doctor of Philosophy program
Educational Institute of the Republic of Azerbaijan;
Teacher at the Baku Slavic University.
Baku, Azerbaijan.
https://orcid.org/0009-0003-8890-7482
leyla.gencivan@gmail.com

ASSESSMENT AS A QUALITY INDICATOR OF EDUCATION

Abstract. The article talks about innovations and valuation in the education system. Educational time is considered important in order to evaluate the interpretation of the science by the student and to monitor the development or decline of each student during the education period. It is one of the most important factors. In the Azerbaijan education system, valuation is determined as 10 and the valuation process is carried out on the basis of the standards set for each industry. We can also note this as the result of the mutual cooperation between the teacher and the student. Every science has its own standard, the demand it faces and its final result. Even though this material is recorded as the valuation of a poet, it may have an impact on the valuation of the poet when we interact with other artists in the article. Linguistic knowledge is now in the first place in the country for every citizen. What kind of learning method does the student use to gain access to foreign language knowledge, and what method does the teacher use, and in general, how does the student value his knowledge? To what extent does the valuation objectively comply with the standards? In the article, the psychological aspects of the impact of school value, which is an indicator of students' achievements, were examined. It has been shown that valuation is one of the factors that directly affects the motivation of students to study. On the other hand, the high school value of the students is more oriented towards external motivation. This causes the quality indicators of the student's study results to change frequently. If the desire for high valuation of scientific results by the poet is oriented towards internal motivation, this will enable the quality indicator of the science to remain dynamic for a longer period of time.

Keywords: assessment; student; teacher; training; quality.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. Education is the future of the nation. Ensuring the successful development of education through educational technologies and taking into account the individual psychological characteristics of students were the strategic directions of educational activities. One of them is calculated. At the same time, the establishment of new systems and the creation of methodology in order to increase the reliability of the students and to value the achievements of the students also have their own essence. Determining and managing the quality of the collection determines the valuation component of the collection at various stages. Valuation of the quality of education as a reliable means to increase the efficiency of education activities has remained relevant in the last two centuries. Regardless of this, whether the valuations to date are indicative of quality or not, the existence of contradictions in the approaches related to the indicators of superiority and conflict, necessitates reforms in the valuation system. It is necessary. In general, it refers to the understanding of quality in the desired field and its compliance with certain standards. The closer the parameters characterizing the state of the object or system are to the standard, the higher the quality is calculated.

When it comes to valuing student achievements, which are one of the quality indicators of education, the evaluation of knowledge, skills and skills are taken into consideration. Therefore, each student received formal values from a science of science in certain currencies of the province, and the total values of the poet were calculated on the basis of hard values. In other words, many subjects can be learned from the talented fans in the province, but before this is valued, it is known that other subjects are sufficiently appreciated by those who study them. remains unknown. Systematic analysis of today's valuation shows that the lack of clear standards in valuation until today has caused the principles of approaching the issues to be compromised. Since the views on the valuation and valuation methods were different, the conflict between the methodical means for educating the pedagogical demands was also one of the main problems of the system. Because the structure of the scientific knowledge of the pedagogical technologies and tools used should be explained, and the fruitful methods and methods that are used as a result of the innovation of the educators should be explained. Technologies should be discussed and generalized and shared within the pedagogical collective, and a suitable measurement system should be determined. It continues the education of every student by giving priority to institutions that can help "democratic learning". It is important to keep it safe and ensure a democratic learning environment. In other words, the following should be taken into consideration in the education

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

institution:

- ways of establishing and negotiating decision-making processes;
- opportunities for participation and active participation in the life of the institution;
- the establishment of relations between teachers, students and parents, on the basis of the degree of mutual respect and trust, etc.

Analysis of major research and publications. In various aspects related to research, A. Ahmadov [5], A. Agayev [1], A. Alizade [6], A. Mehrabov [8], A. Abbasov [2], H. Alizadeh [7], and other Azerbaijani educators emphasized innovations in this field. The views of E. Beylarov [4], Z. Veysova [10] are of particular importance for monitoring the assessment process in interactive (active) training. Assessment in interactive learning, its characteristics, standards and principles have been extensively researched by experts. At the same time, the authors have extensively studied the evaluation criteria for classes and the issues of giving the results to be evaluated with the content standards.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The ***purpose*** of the research conducted in the field of evaluation is to achieve the improvement of the quality of training.

The ***tasks*** for the implementation of the indicated necessary activities include the following:

1. Development of indicators reflecting the modern state of educational standards, their achievement and the modern state of pedagogical measurement theory within the framework of the result-oriented new curriculum program.
2. Implementation of National and International evaluation systems, which are of great importance for evaluating the quality of education as one of the main directions of the Education Reform Program.
3. Establishing the education quality assessment system and defining the standard assessment principles for using it to meet the needs of education and training.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Democratic contexts in educational institutions, appropriate combination of pedagogy and methodology can be considered as prerequisites for the development of democratic education. In the contexts provided by such experiences, three types of learning strategies are considered essential:

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

1. Learners can develop themselves effectively if they are given conditions and opportunities. At the same time, solving tasks, encouraging persistence and supporting even the smallest success make this learning process experiential. The affective dimension of this strategy is democratic "learning".

2. Acquiring and critical understanding of knowledge is "learning".

3. It is "learning" the ability to use one's capabilities in a given context or situation. In order to prepare and strengthen all three types, it is necessary to study the objective in order to achieve the general educational goal. As a continuation of this, the series of lifelong learners continues as active citizens in democratic societies.

Emphasizing the principles of the Council of Europe recommendation No. 13 of 2012, we can note that: "quality education" promotes democracy, respect for human rights and social justice in an educational environment that recognizes the learning and social needs of everyone. Conditions should be provided to help students develop appropriate skills, self-confidence and become responsible citizens. Implementing the principles of the Council of Europe's call means a quality education strategy in itself. This strategy offers a comprehensive, consistent and transparent representation. Providing access to training in language and other subjects taught both as a special school and as a secondary school subject plays a crucial role. Here, students with foreign language learning problems may have problems in successfully continuing their studies and studies. Activities that cover language competence alongside all subjects include:

- reading and understanding explanatory texts that are often different, structure depending on the disciplinary context;
- listening to explanations of complex issues by the teacher;
- answer questions orally and in writing;
- to present research and its results;
- participating in topic-oriented discussions.

Learning a language is always a part of learning a subject. Consequently, knowledge cannot occur without a linguistic medium. Language competence is a component of subject competence. Without adequate language skills, a student cannot properly follow the taught content or communicate with others. The Council of Europe's Resources and Reference Platform for Multilingual and Intercultural Education has analyzed and developed materials to help educators ensure that learners' language skills are adequate for successful learning. Whether as part of the educational curriculum or encouraging student participation through the organization of the educational institution, language

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

competence is important and should be the focus of teachers.

The quality of general education, the appropriateness of education and training in general education schools and its management are among the current problems of the modern educational process. The meaning given to the concept of "quality of education" by each subject of the training process and the expected result are different. This difference is in students' grades in language classes and the attractiveness of the content and learning of academic subjects; notes in children's diaries in parents, development of individual qualities of the child's personality; the quality of teachers' knowledge, the use of effective technologies, the variety of forms, methods and modern teaching tools; at school: the grades in the certificate, the transition to the next level of education and the results shown by students during exams, Olympiads, various contests and competitions; admission to higher education institutions in the society is measured by the ranking of the school in the society, the number of educated and prepared graduates.

In order to create interactivity in the training system, it is necessary to have an appropriate system for evaluating the student's learning success. This system includes the following:

- assessment methods (preventiveness, relevance, discrimination degree, etc.);
- components of the general indicators of the assessment process [4].

The achievement indicators of the learners are generally based on the quantitative measurement of their acquired knowledge, skills and general competencies. However, the special characteristics that determine the learning success of learners are sometimes not fully taken into account in the assessment system. The most interesting thing is that other special features that should be achieved in the training process are mentioned in the tools that are indicators of training results. Perhaps this is due to the fact that it is difficult to actually determine the quantitative assessment of personal qualities. However, the assessment of special qualities is useful for creating an overall picture of the final results of the educational system. The main task in this direction falls on the school psychological service. One of the main problems of assessment is the difficulty of providing an objective grade: the student must be sure of the objectivity of the grade and must have a clear idea of why it is given so that the grade can be a real regulator of the educational process. Factors preventing objective assessment are the following:

1) Existence of imprecise (conditional) norms for giving quantitative values;
2) Failure to develop a differentiated and more accurate system of

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

quantitative evaluation criteria that allows for more objective feedback on the student.

One of the ways to ensure objectivity is to expect the following principles of transparency and disclosure in the evaluation process:

- acquaintance of students with the assessment criteria used by the teacher;
- transparency of the assessment process: in this case, the teacher must justify it when giving an assessment;
- using mutual evaluation and self-evaluation procedures.

In addition to diagnostic, formative and summative assessment, there are other forms of student achievement assessment.

The most important of these methods is the word. It can express the teacher's psychological support, appreciation and punishment. This method is mainly used in primary classes, but applying this approach to assessment to secondary school is also realistic and appropriate. The best indicator of the assessment process may be the dominant role of verbal assessment and the declining importance of grades.

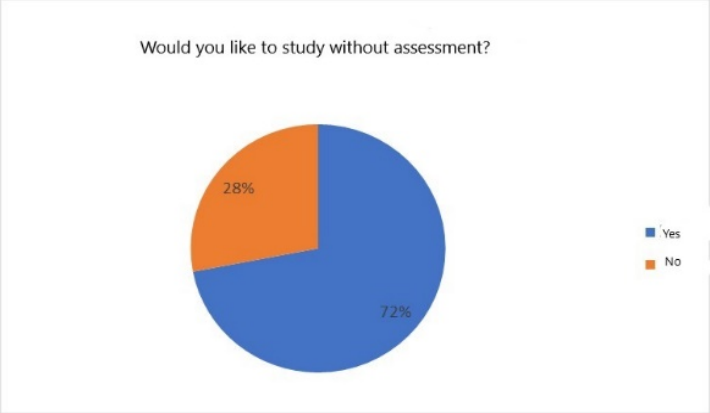

Diagram 1 Student's attitude indicator to free training

During the research, students were asked the question "Would you like to study for free?" (Diagram 1) 72 % of students answered yes, and 28 % of students answered no. In our opinion, the given grade shows that the difficulties faced by the student in the pedagogical, psychological and social aspects are quantitatively high. The grade given is sometimes not considered as an indicator of the student's learning achievement, but rather as an assessment of the student's personality. This creates problems in the student's self-actualization, both in the family and at school. One of the highlights during the research was

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

the teachers' attitude to non-grade assessment during training. As can be seen from Diagram 2,78 % of teachers answered the question of whether it is possible to make the training process free of charge, while 12 % answered yes. Teachers associate this with the desire of students' interest in learning, the decrease of competition among students, and the difficulties they will face in determining learning outcomes. At the same time, teachers can cause negative situations such as lack of confidence and irresponsibility in students. Evaluation is also a form of communication between teachers and parents. Assessment of student achievement is one of the issues that parents focus on. Eliminating this "communicative" control mechanism can weaken the parent's cooperation with the teacher, and as a result, it will create conditions for the disruption and breakdown of interpersonal relations between the teacher-student-parent.

It is interesting that the attitude of the students to the same question was completely opposite. Unlike teachers, students think that free assessment will have a significant impact on their achievement, will allow them to clearly imagine their own development dynamics, and will create conditions for mutual cooperation rather than sharp competition between students.

Diagram 2 Teacher's attitude to non-valuable assessment

The importance of pedagogical-psychological aspects in assessment (including assessment methodology) depends on how well the teacher takes into account the age and individual characteristics of schoolchildren. Because psychological aspects can later have a positive or negative effect on students' motivation to learn. The age and individual psychological characteristics of students require the teacher to pay attention to the following:

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- the characteristics of students' cognitive activity (memory characteristics, tendencies and interests), taking into account the implementation of an individual approach;
- sensitive-emotional sphere of students (irritation, painful reactions to comments, etc.);
- internal motivating factors in students' behavior and development (requirements, motives and attitudes, internal position in relation to teaching, teacher, classmates);
- general learning ability and upbringing of students (degree of sensitivity to pedagogical events).

At the beginning and at the end of the training phase, the subject teacher evaluates the level of development and other indicators based on the evaluation criteria of the students according to the mastery of the educational program. Thus, the adaptation of the object and the system according to the defined requirements is the assessment. This process requires the existence of a measurement scale that allows numerically expressing the degree of compliance of the assessment results with the requirement-standard. Although the evaluation of the actual condition thus determined is based on the requirements, it may not correspond to the actual condition in some cases, just as blood pressure and pulse rate change due to changes in blood composition related to nutrition. When answering the test questions of the student, the factors that do not correspond to his answers, knowledge and skills are his health, his feelings, etc. can affect. On the other hand, real-time measurement has a static character, and the readings indicate the state at the time the measurement was recorded. Over time, indicators characterizing the state of the process and system change. If such measurements are carried out continuously, it is possible to monitor the status of indicators and the trajectory of price changes over a certain period of time. Assessment is an important indicator not only for students and parents, but also for teachers, schools and communities. The quality of the training process is considered high when its internal objects or the parameters of the system as a whole comply with the state standard. Because compliance with predetermined standards (criteria) determines the quality of educational results. The main indicator of this defined quality is the general learning results of students. A reliable source that reveals these results is the process of evaluating learning outcomes.

It is necessary to form a system of education quality indicators in order to analyze the current state of the education system, prepare forecasts about the main development directions, and determine specific measures related to

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

quality improvement, as the initial steps in the field of evaluation of the quality of education during language teaching. The establishment of the education quality assessment system requires the implementation of the following main goals: 1. Formation of a system of indicators in order to evaluate the quality of education in the country, prepare forecasts about the main directions of its development, and determine the main activities in the direction of quality improvement. 2. Determining the main directions of improvement of the existing practice for the evaluation of the quality of education from a unified position, creating new organizational structures and mechanisms in this field and defining their functions, coordinating the activities of various management structures and stakeholders in order to ensure the quality of education. 3. Creation of control-measurement tools (questionnaires, tests, computer programs, etc.) that enable the transition from the "quality control" model to the "quality assurance" model [6].

The listed ones, in turn, require the adoption of the following standard principles:

- Ensuring reconciliation between intended goals and evaluation.
- Mutual assessment of "Achievements" and "Educational opportunities".
- Ensuring the qualitative relevance of the collected data (unity).
- Transparency, fairness, mutual agreement and cooperation in evaluation.

Ensuring the developmental role of assessment results in teaching and learning activities [10].

Evaluation standards determine the main criteria for evaluating the quality of education, describe the quality of evaluation methods and tools used for mutual evaluation of student achievements and educational opportunities, and guarantee the legality of the evaluation process. Experts believe that in conducting the evaluation, principles such as appropriateness, mutual evaluation of achievements and educational opportunities, ensuring the qualitative relevance and reliability of the collected data, transparency, fairness, mutual agreement and cooperation in the evaluation, and ensuring the developmental role of the evaluation results in training activities are in focus. should be kept.

Evaluation focuses teachers' and students' attention on observing and improving the teaching process. Helping students change their learning habits or develop self-awareness habits (the habits of thinking about their own learning) can often be more effective than changing a teacher's teaching behavior to improve learning. Of course, if students are to learn at an independent pace and throughout their lives, then they must learn to take full responsibility for their

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

own learning. As they focus on learning, assessment requires the active participation of students. By being an active part of the assessment process, students strengthen their ability to master the content of the course (subject) and strengthen their self-assessment skills. Students' motivation increases when they realize that teachers are as interested in their success as the students themselves and that they are working towards it. Students are better able to master a course when they are more focused on the learning process, more actively involved, and more confident that they will succeed. Experience shows that when teachers work with students according to the rules described, they improve their teaching habits and acquire new skills. Classroom assessment is a formative rather than summative approach to assessment. Its purpose is not to provide facts for assessing or grading students, but to improve the quality of student learning. The main goal in determining content standards for subjects is to set goals for the mastery of those standards by each student. In order to achieve knowledge and skills according to the accepted standards, the activity of each student should be continuously stimulated, and the necessary conditions should be created for them to master higher-level standards [1]. Ideally, no student should be allowed to fall behind throughout the school year, but instead, each student's progress should be the focus. In this regard, the assessment of student achievement is a continuous, dynamic and, in many cases, informal process. In this process, teachers' observation of students, students' performance of class work and homework, written and oral answers are equally important in terms of importance. Content standards are integrative learning outcomes that ensure a student's progression through achievement of appropriate knowledge, skills, and values. Assessment standards determine the degree of change that has occurred by examining the level at which content standards have been realized. Curriculum-oriented method is preferred in setting assessment standards. According to this method, assessment standards are prepared according to the achievements (results) reflected in the national curriculum and are based on expert judgments rather than actual measurements of what students can do. Based on the discussion of all schools, organizations representing teachers and other stakeholders, the standards are revised and a common understanding of the desired levels of achievement is developed. In interactive training, assessment standards are reflected in relation to content standards. Thus, the assessment standards serve to measure the level of achievement of students in the learning outcomes set in the content standards. Evaluation standard: it is a state requirement imposed on the level of achievement of students at a certain stage; it is a quantitative and qualitative

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

indicator of the knowledge, skills and values that the student should acquire at the specified levels at a certain stage of education; used to check the level of content standards; serves to determine the degree of changes in the development of students; the content standard is differentiated by 4 levels of difficulty, complete with quantitative and qualitative indicators; directs to the evaluation of the activity and stipulates the evaluation based on the criteria in the training process.

In order to determine the management mechanisms of the training, the expectation of the essential compatibility of the education, the satisfaction of the student's demands through the content, the implementation activities towards the training goals determined in advance in the form of results, and the importance of the determined tasks-efforts are important in the development of the knowledge and skills of the students. As a result, the development of student research, the assessment of his cognitive abilities: the ability to select a part that reflects the understanding of a certain regularity or conduct a survey, the ability to perform an example of an oral, written or descriptive task that reflects the confirmation of understanding, the ability to conduct a critical analysis of the performed task example, conditions are created for the development of abilities, such as the formation of the ability to conduct an effective critical analysis in the examples of tasks performed by other students.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The following research methods were used: theoretical analysis, survey, graphical representation, etc. were used.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The analysis of the real situation shows that in order to expect uniform approaches in the field of education quality assessment, to deliver information about the scope and effectiveness of the education system in the country to the interested parties who determine the education policy, the structural units that perform these functions, especially monitoring and evaluation, education management information systems, It is necessary to organize joint activities of strategic analysis and planning departments.

The education quality assessment system across the country is aimed at providing effective feedback in order to obtain and disseminate accurate and reliable information about the interaction between its management system and its various subsystems. This system will provide an opportunity to assess the quality of the country's education system, create equal opportunities to receive

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

excellent and high-quality education, and forecast its development in order to raise the quality and efficiency of education to a new level, and at the same time, it will serve as a mechanism for the development of the education system and the influence of the social environment on the education system.

Thus, the main condition for the constructive assessment of student achievements is the determination of quality in education. The educational results of the students indicate the final result of the educational process as a whole in terms of evaluating not only the student-graduate system, but also the educational activity of the educators, educational institutions and their structures, as well as the state education system. In addition, evaluation does not end with determining the current state of education and training quality, it is also very important in the direction of interactive and management of the process.

The concept of assessment should not be viewed only as a means of determining how students are reading. Evaluation is a broader concept, it is used in one way or another in all areas of any field and society in general. For example, sociological surveys are conducted to find out the attitude of the society to a certain event, the results are summarized and the event is evaluated. How and according to what criteria the evaluation of the main participants of the training process, the "learners-learners", other participants of the process, and the work of the enterprise as a whole is the main indicator for its effective operation. The pedagogical value of this work is highly dependent on updating assessment methods. Therefore, the correct definition of assessment methods is a very important factor for the clear understanding of the concept of assessment in connection with the tasks facing educational institutions, first of all, determining the factors that affect the educational process.

In the current concept implemented under the international evaluation program, the requirements for the evaluation process, the goals and objectives of the system of measuring the achievements of students as a pedagogical process, characteristic features, directions and types of evaluation are reflected. Requirements for the assessment process and development of assessment mechanisms, the essence, content and purpose of the assessment process in secondary schools, the monitoring system of student achievement indicators, assessment on interactive training (verification of the compliance of students' activities with state requirements), final assessment on secondary general education levels (leaving exams), also includes the content of the concept in the basic terms and structure of the international assessment applied in our country. In this concept, it is considered possible to achieve the following results through the implementation of a phased development program.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Evaluation results are used for planning and directing the educational process, making comparisons, formulating pedagogical theory, and evaluating the quality of education.

The analysis of the practice of assessing student achievements shows that the measurement of the performance of students studying in the same class by different teachers and the grades assigned to the achievements differ greatly from each other, that is, subjectivity remains an inevitable problem. The result of the survey conducted with students shows that the teacher's mood, student behavior in the class, the presence of the teacher's "favorite" students, etc., are related to the grade. numerous subjective factors influence.

Psychological aspects of the effect of school grades as an indicator of student achievement are often neglected. Theoretical and practical studies also show that assessment is one of the factors that directly affect student learning motivation. The study showed that a "bad" grade leads to a student's mood disturbance, frustration and unwillingness to study, increased tension in the parent-child relationship, etc. causes. Therefore, the teacher's "small" inattention has a negative effect on the quality of the student's learning activity.

Prospects for further research in this direction. The study shows that students' high school grades are more extrinsically motivated. This causes frequent changes in the quality indicators of the student's learning results. If the student's desire for high evaluation of the training results is oriented towards internal motivation, it enables the quality indicator of this training to remain dynamic for a longer period of time.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] A. A. Ağayev, *Təlim prosesi: ənənəvilik – müasirlik*. Bakı, Azərbaycan: Adiloğlu, 2006.
[2] A. M. Abbasov, İ. A. Cavadov, *Kurikulum islahatı: tədqiqatlar, nəticələr*. Bakı, Azərbaycan: Mürtəcim, 2011.
[3] E. B. Bəylərov, «Sərbəst qiymətləndirmə», *Kurikulum*, No 1, səh. 66–74, 2012.
[4] E. B. Bəylərov, «Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə yeni yanaşmalar üzrə kurikulum», *Kurikulum*, № 2, səh. 50–59, 2011.
[5] A. Əhmədov, T. Şərifov, A. Abbasov, «Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi», *Kurikulum*, No 1, s. 10–18, 2008.
[6] A. A. Əlizadə, *Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri*. Bakı,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Azərbaycan: Pedaqogika, 2004.
[7] H. A. Əlizadə, R. Mahmudova, G. Abbasova, *Təhsilin sosial pedaqoji məsələləri*. Bakı, Azərbaycan: Turan evi nəşriyyatı, 2008.
[8] A. O. Mehrabov, *Azərbaycan istehsalının müasir problemləri*. Bakı, Azərbaycan: Tərcüməçi, 2007.
[9] T. İ. Hacıyeva, «Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində qiymətləndirmə konsepsiyası haqqında», *Kurikulum*, № 2, səh. 3, 2009.
[10] Z. Veysova, *Aktiv interaktiv təlim*. Bakı, Azərbaycan: Qarağac, 2008.

ОЦІНЮВАННЯ ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ ОСВІТИ

Гулієва Лейла Гендживан кизи,
аспірант програми доктора філософії
освітнього інституту Азербайджанської Республіки;
викладач Бакинського славістичного університету.
Баку, Азербайджан.
https://orcid.org/0009-0003-8890-7482
leyla.gencivan@gmail.com

Анотація. У статті йдеться про інновації та оцінювання в системі освіти. Навчальний час вважається важливим для того, щоб оцінити інтерпретацію науки учнем і відстежити розвиток або занепад кожного учня впродовж періоду навчання. Це один із найважливіших факторів. В азербайджанській системі освіти оцінювання визначається як 10, і процес оцінювання здійснюється на основі стандартів, встановлених для кожної галузі. Ми також можемо відзначити це як результат взаємної співпраці вчителя та учня. Кожна наука має свій власний стандарт, вимоги, з якими вона стикається, і кінцевий результат. Незважаючи на те, що цей матеріал записаний як оцінка поета, він може вплинути на оцінку поета, коли ми взаємодіємо з іншими митцями в статті. Знання мови зараз на першому місці в країні для кожного громадянина. Який метод навчання використовує учень для отримання доступу до знань з іноземної мови, а який – викладач, і взагалі, як учень оцінює свої знання? Наскільки оцінка об'єктивно відповідає стандартам? У статті розглянуто психологічні аспекти впливу цінності школи, яка є показником досягнень учнів. Показано, що оцінка є одним із факторів, який безпосередньо впливає на мотивацію учнів до навчання. З іншого боку, середня шкільна цінність учнів більше орієнтована на зовнішню мотивацію. Це зумовлює часту зміну

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

показників якості результатів навчання. Якщо прагнення до високої оцінки наукових результатів поетом буде зорієнтоване на внутрішню мотивацію, то це дозволить якісному показнику науки довше залишатися динамічним.

Ключові слова: оцінювання; студент; викладач; навчання; якість.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] A. A. Agayev, Training process: traditionality – modernity. Baku, Azerbaijan: Adiloglu, 2006.
[2] A. M. Abbasov, I. A. Javadov, Curriculum reform: studies, results. Baku, Azerbaijan: Murtacim, 2011.
[3] E. B. Beylarov, "Free evaluation", Curriculum, No. 1, p. 66–74, 2012.
[4] E. B. Beylarov, "Curriculum on new approaches to the evaluation of student achievements", Curriculum, No. 2, p. 50–59, 2011.
[5] A. Ahmadov, T. Sharifov, A. Abbasov, "Assessment of student achievements", Curriculum, No. 1, p. 10–18, 2008.
[6] A. A. Alizadeh, Psychological problems of modern Azerbaijani school. Baku, Azerbaijan: Pedagogika, 2004.
[7] H. A. Alizade, R. Mahmudova, G. Abbasova, Social and pedagogical issues of education. Baku, Azerbaijan: Turan evi publishing house, 2008.
[8] A. O. Mehrabov, Modern problems of Azerbaijani production. Baku, Azerbaijan: Translator, 2007.
[9] T. I. Hajiyeva, "On the concept of assessment in the general education system of the Republic of Azerbaijan", Curriculum, No. 2, p. 3, 2009.
[10] Z. Veysova, Active interactive training. Baku, Azerbaijan: Karagac, 2008.

Стаття надійшла до редакції
18 вересня 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-104-122
УДК 376:001.82

Дубініна Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;
старший науковий співробітник відділу проєктування
розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України.
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0002-5405-8502
o_dybinina@ukr.net

Бурлаєнко Тетяна Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки, підприємництва та менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;
старший науковий співробітник відділу проєктування
розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України.
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0001-5734-4611
tburlaenko@ukr.net

СПАДЩИНА МАРІЇ ГЖЕГОЖЕВСЬКОЇ В МОДЕЛЯХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ, ЯК ШЛЯХ ДО ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Анотація. У статті обговорюються концептуальні положення та базові засади педагогічної системи Марії Гжегожевської, які є надзвичайно актуальними в умовах сьогодення. Вивчено український та зарубіжний досвід реалізації моделей спеціалізованої освіти наукового спрямування. Зроблено висновки про те, що реалізуючи Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування набуває актуальності розроблення програм спеціалізованої освіти наукового спрямування у процесі реалізації яких ефективним є застосовування таких едукаційних моделей: Модель «Крок за кроком», Авторська модель Миколи Гузика, Освітня система «АЗІМУТ», Рекреаційна модель, Модель «Росток». Вивчаючи досвід Республіки Польща встановлено, що реалізація спеціалізованої освіти наукового спрямування відбувається на базі закладів загальної середньої освіти та регламентується загальними положеннями і компетенціями, які окреслено в основних навчальних

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

програмах. У процесі застосування навчальних програм спеціалізованої освіти наукового спрямування визначено та обґрунтовано едукаційні моделі, які будуть сприяти якісному формуванню дослідницької компетентності здобувачів освіти. Серед таких моделей виділено: модель Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej, Metoda Paula Dennisona (Kinezjologia Edukacyjna), Pedagogika Zabawy, Drama, модель Carla Orffa, модель Rudolfa Labana, модель Kniessów, модель Dobrego модель Startu M. Bogdanowicz, модель Doroty Dziamskiej, модель багатостороннього розвитку Wincenty Okoń.

Ключові слова: компетентність; наукова компетентність; здобувач освіти; спеціалізована освіта; едукаційна модель.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Увійшовши в нове сторіччя, суспільство зіткнулося з низкою принципових питань, породжених складними реаліями сьогодення. Докорінних змін зазнали уявлення про сучасний світ, світогляд людини набув неочікуваних форм, виникла потреба в усвідомленні причетності українського суспільства до глобальних процесів, що здійснюються у світовій інформаційно-технічній і гуманітарній сферах.

Наприкінці XX – на початку XXI століття концепція безперервної освіти набула міжнародного значення. Пошуки шляхів її реалізації у різних педагогічні системи набули планетарного характеру. В США і Канаді, Японії та Китаї, Великій Британії та Німеччині, Польщі та Фінляндії, Україні розроблено стратегічні програми, прийнято спеціальні закони, здійснюється цільове фінансування безперервної освіти різних категорій населення.

З іншої сторони перехід до єдиної європейської системи освіти висуває вимоги перед педагогічною спільнотою щодо оновлення завдання з формування та розвитку особистості компетентного педагога, який на належному рівні володіє методологією наукового пізнання, методами науково-педагогічних досліджень та технологіями їх застосування в професійній діяльності.

Сьогодні задля підвищення якості освіти та формування відповідних компетенцій у педагогічних працівників, зокрема наукової та професійної урядом країни удосконалюються та розробляються нові законопроекти, які сприяють розвитку цих компетенцій у процесі фахової підготовки та перепідготовки вчителів.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Так у 2021 році, було розроблено урядом «Проект Закону про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні» в якому зазначалося, що «…пріоритетні напрями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності – …розвиток людського капіталу, підвищення якості життя населення та інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір» [8].

У законі України «Про освіту» визначено, що основною метою «…освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» [7].

Таким чином, окреслені вище мета та завдання освіти висувають нові вимоги до підготовки сучасного фахівця будь якої галузі. Фахівця нової генерації, який володіє сучасними знаннями уміннями і навичками здатний їх застосовувати у майбутній професійний діяльності та розвивати упродовж життя. Вище зазначене зумовило пошук нових та оновлення вже існуючих підходів до організації освітнього процесу у закладах освіти, зокрема вивчення сучасних практик формування наукової компетентності здобувача освіти шляхом впровадження моделей спеціалізованої освіти в едукаційний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатні українські вчені від Григорія Сковороди до Івана Зязюна залишили фундаментальні міждисциплінарні праці, які вимагають нового прочитання, глибокого осмислення, виявлення того значущого, яке було почуто, а нерідко й недооцінене за життя авторів. Назвемо лише окремих учених, чиєю величезною інтелектуальною працею обґрунтовані теорії, концепції, методики та моделі розвитку особистості; підготовка молоді до самостійної трудової діяльності. Серед них: А. Макаренко (теорія професійного розвитку особистості); В. Зіньківський (вчення про особистість у християнській антропології); В. Вернадський (особистість вченого); О. Кульчицький (концепція українського персоналізму); В. Сухомлинський (теорія виховання всебічно розвиненої, щасливої особи); Г. Костюк (особистість як «система систем»); В. Роменець (становлення поняття особистості у працях видатних мислителів людства); І. Зязюн (теорія особистості у філософії, психології та педагогіці добра та культури); Д. Тхоржевський (формування особистості трудової діяльності); М. Боришевський (особистість у вимірах самосвідомості); Б. Ступарік (особистість кваліфікованого робітника);

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Ю. Трофімов (особистість у психології праці та інженерної психології); В. Чепелєв (формування особистості у безперервній освіті); М. Ярмаченко (проблема особистості історії педагогіки) та багато інших [4].

Перші наукові праці, які містили ґрунтовний теоретичний аналіз концептуальних засад спеціалізованої освіти наукового спрямування (І. Волощуком, В. Мадзігоном), наступним кроком стала розробка Концепції середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування, яку успішно реалізував авторський колектив таких науковців, як І. Волощук, В. Мадзігон (2019 р). У 2021 році науковцями І. Волощуком, В. Киричуком, В. Мадзігоном, В. Мелешко, Я. Рудиком, О. Шуленок, Л. Яременком було підготовлено методичні рекомендації, які присвячені дидактико-методичним засадам організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти крізь призму формування дослідницької компетентності здобувачів освіти.

Окремі аспекти спеціалізованої освіти наукового спрямування знайшли відображення у працях Дж. Равена (компетентнісний підхід), Woodley – питання практичної роботи в шкільній науці, Х. Халас – висвітлено проблеми формування дослідницьких умінь через реалізацію методу проєктів.

Аналізуючи нормативно-правову базу з теми дослідження можемо зауважити на тому, що важливою компонентою дослідницьких компетентностей є дослідницькі вміння.

У Державному стандарті спеціалізованої освіти наукового спрямування окреслено зміст спеціалізованої освіти, який визначається відповідно до освітніх галузей, встановлених державними стандартами загальної середньої освіти; вимогам до дослідницької компетентності здобувачів освіти, які відповідають державному стандарту загальної середньої освіти; здобуття спеціалізованої освіти наукового спрямування має забезпечити розвиток дослідницької компетентності здобувачів освіти відповідно до їх інтересів і профілю навчання, формування у них цінностей та особистісних якостей, що забезпечують дослідницьку культуру, академічну доброчесність і готовність до дослідницької діяльності [10].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета дослідження. метою нашого дослідження передбачено дослідження спадщини Марії Гжегожевської крізь призму впровадження моделей спеціалізованої освіти, що якісно впливає на формування наукової компетентності здобувачів освіти.

Відповідно до мети визначено такі ***завдання***:

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- здійснити аналіз теоретичних аспектів досліджуваної проблеми;
- визначити моделі спеціалізованої освіти наукового спрямування, які будуть сприяти формуванню наукової компетентності здобувачів освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Об'єктивна необхідність посилення уваги до проблем освіти протягом усього життя зумовлена динамічними змінами в умовах інформаційно-технологічного суспільства, геополітичних трансформацій, вимог ринку праці до компетентності фахівців, їхньої швидкої професійної адаптації, необхідністю вчитися у продовж життя. Однією з засновниць теорії освіти впродовж життя була Марія Стефанія Гжегожевська.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для реалізації мети дослідження використано комплекс таких методів, зокрема: аналіз наукової літератури, синтез, порівняння, узагальнення практичного досвіду; термінологічний аналіз для визначення сутності й змісту моделей спеціалізованої освіти наукового спрямування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Марія Гжегожевська (1888–1967), засновниця польської спеціальної педагогіки, вважала однією з однією з основних запорук успіху в роботі з учнями добру підготовку вчителя – людини, яка б мала відповідні інтелектуальні, емоційні та моральні якості інтелектуальні, емоційні та моральні якості. Саме тому в багатьох своїх працях вона займалася обговоренням та вивченням іміджу педагога.

Упродовж свого життя вона була практично знайома з реаліями роботи вчителів у довоєнній Польщі та в перші десятиліття після Другої світової війни. Вона їздила до шкіл у містах і маленьких селах, розмовляла з учнями та їхніми вчителями. Найповніше вона висловилася на цю тему у своїй книзі «Листи до молодого вчителя» [2]. Ця праця містить три цикли листів, написаних М. Гжегожевською протягом кількох десятиліть. Авторка багато місця приділяла людям, які суттєво вплинули на її життєві та педагогічні погляди; серед них віна з особливою любов'ю згадує Юзефа Йотейко, Яна Владислава Давида, Януша Корчака, Людвіка Кшивіцького і Стефанію Семполовську.

На думку М. Гжегожевської, найважливішими рисами педагога є: інтерес до людей загалом, любов і доброзичливість, доброзичливість до

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

учнів, відповідальність, ставлення до соціального служіння, скромність, власна ієрархія цінностей та її усвідомлення, відповідальність, внутрішнє багатство, творчий та дослідницький вектор навчальної праці [6].

Людяність – найважливіша риса кожного педагога. Крім професійної підготовки, крім освіти, вирішальне значення має праця вчителя його людяність. М. Гжегожевська стверджувала: «Чим кращим буде вчитель, тим кращим буде світ і життя кожної людини, тим глибший слід він залишить у душах дітей» [2]. Цінність праці педагога визначається не стільки його освіченістю, скільки доброзичливістю до людей і турботою про кожну довірену йому дитину та глибоке почуття відповідальності за результат роботи.

М. Гжегожевська, вважала, що є тип педагога, який любить людські душі, душі своїх учнів. Вчитель, який любить своїх учнів, вірить у своє покликання і з ентузіазмом ставиться до своєї роботи.

Педагог, на думку М. Гжегожевської, має бути людиною, внутрішньо багатою. Він має пристрасно бажати збагачуватися і формувати себе. Одних лише книг, курсів, бібліотек і університетів недостатньо. Внутрішнє багатство також можна отримати в контакті з природою, але насамперед у співіснуванні з іншими людьми [1].

Ще однією рисою справжнього вчителя є його ієрархія цінностей. Учитель повинен бути внутрішньо правдивим, тому що він може реалізувати лише те, у що вірить і в чому переконаний. Повинен мати сміливість висловлювати свою думку, навіть ціною героїчного ставлення.

У зв’язку з цим виникає питання – чи є педагог надлюдиною? М. Гжегожевська вважає, що педагог це звичайна людина, якій в будь-який момент робота може набриднути і впасти в рутину, але ліками буденності в роботі педагога є його дослідницьке ставлення та наукове спрямування.

Цінність праці педагога визначається також його творчим й науковим динамізмом. Саме він перетворює школу на центр випромінювання культури, вважає М. Гжегожевська. Творча й наукова робота педагога, робота, сповнена ідей і винахідливості, стає джерелом радості, вивільняє в ньому приховані енергетичні ресурси, а також стимулює його оточення.

На думку М. Гжегожевської, по-справжньому цінним працівником і викладачем є лише той, хто вчиться все життя, хто навчається добровільно, тому що хоче і тому, що інакше не може зрозуміти цінності своєї праці. Професія вчителя – це покликання до соціального служіння, служіння надзвичайно високої гідності. Тому майбутній педагог повинен будувати і формувати себе через самоосвіту, любов до людей і відповідальність за свою справу. Внутрішнє

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

багатство вчителя є його найбільшою силою, і його любов до людей постійно спонукає його до цього багатства знань і навичок, щоб примножувати культуру в собі та інших [3]. Підводячи підсумок, можна сказати, що основним імперативом роботи педагога має бути принцип: «Пробуджувати в людях людське і відстоювати їхні права».

Марія Гжегожевська не зупинилася на теоретичному формулюванні характеристики доброго педагога, вчителя та вихователя. Її безперечною заслугою є створення у 20-х роках XX сторіччя польської системи навчання педагогів й педагогів-дефектологів. Спочатку в Державному інституті спеціальної педагогіки, а тепер в Академії спеціальної педагогіки у Варшаві, який вона заснувала, педагоги готуються до труднощів майбутньої роботи. Марія дуже рано усвідомила очевидний факт, що багатство знань у сфері педагогіки та спеціальної педагогіки варто зробити доступним для педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл, оскільки це може якісно вплинути на розвиток їхніх компетенцій, зокрема наукових та професійних, що безумовно є актуальним й по сьогоднішній день.

У контексті спеціалізованої освіти наукового спрямування звернемося до наукових праць О. Ковальової, яка класифікує моделі освіти за такими критеріями: субстратом реалізації, а саме: матеріальні (предметні і фізичні), інформаційні (мисленеві і моделі-дані) та змішані; галуззю застосування, а саме: навчальні (тренажери, наочні посібники, навчальні програми), дослідні (зазвичай, зменшені або збільшені копії об’єкта дослідження), науково-технічні, імітаційні та ігрові (військові, спортивні, ділові тощо); часовим чинником (статичні та динамічні); галуззю знань (фізичні, хімічні, біологічні, інженерні тощо). З іншого погляду, «освіта наукового спрямування – це вид спеціалізованої освіти, що базується на дослідно-орієнтованому навчанні, спрямований на поглиблене вивчення профільних предметів та набуття компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності» [7].

Акцентуємо увагу на тому, що, у відповідно зі Стандартом спеціалізованої освіти наукового спрямування, результатом дослідно-орієнтованого навчання здобувачів освіти передбачено:

- здійснення дослідно-експериментальної діяльності, пов'язаної з розв'язанням дослідницьких навчальних завдань;
- здійснення винахідницької діяльності, спрямованої на пошук шляхів розв'язання навчальних дослідницьких завдань, пов'язаних зі встановленням невідомих раніше ознак, властивостей, характеристик об'єктів;

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- створення проєктів, у тому числі стартапів, пов'язаних з дослідно-експериментальною та винахідницькою діяльністю [10].

З метою реалізації освітньої політики в Україні та низки законів, зокрема: закону України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Державного стандарту базової середньої освіти та Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування, Концепції Нової української школи, з урахуванням Національних рамок кваліфікацій (для базової середньої освіти; для профільної середньої освіти), Положення про науковий ліцей та науковий ліцей-інтернат і типових освітніх програм закладів загальної середньої та позашкільної освіти, а також з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року виникла необхідність у розробленні програми для закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування (профілю).

При розробленні подібних програм варто враховувати те, що загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти у наукових ліцеях має згідно базовим навчальним планам Державних стандартів відповідних рівнів повної загальної середньої освіти.

На думку Н. Поліхун, К. Постова, І. Сліпухіна, Л. Горбань «основою створення програм спеціалізованої освіти наукового спрямування може бути покладено трирівневу модель збагачення навчальних програм для обдарованих дітей, яка передбачає поступовий перехід від початкового рівня оволодіння дослідницькою компетентністю до вищого:

- програми першого рівня спрямовані на створення підґрунтя дослідницької діяльності, розширення кола уявлень здобувачів про навколишній світ з акцентом на їхній всебічний розвиток; вони дають їм можливість визначитися з цікавим і продуктивним для себе видом навчальних занять, тематичним напрямом для подальшого поглибленого вивчення;
- програми другого рівня – це «груповий тренінг дослідницької діяльності»; вони цілеспрямовані на розвиток уяви, мислення, навичок роботи з інформацією, аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, побудови гіпотез тощо, тренування спостережливості, фантазування, винахідливості тощо, передбачають формування вмінь, які необхідні для творчого розв’язання широкого кола проблем, розуміння та використання наукового й інженерного методів, вони спираються здебільшого на групові форми роботи і є підґрунтям подальших самостійних досліджень;
- програми третього рівня передбачають набуття здобувачами досвіду реалізації власних ідей, виконання самостійних досліджень і творчих

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

конструкторських та/або винахідницьких завдань у партнерстві з учителем і фахівцем-практиком; він може бути реалізований як індивідуально, так і в малих групах (колективах), коли учню надається можливість проявити самостійність, ініціативність, відповідальність за власні рішення тощо» [9].

Також, при реалізації програм спеціалізованої освіти наукового спрямування, на нашу думку можна застосовувати такі едукаційні моделі:

- Модель «Крок за кроком»;
- Авторська модель Миколи Гузика:
- Освітня система «АЗІМУТ»;
- Рекреаційна модель;
- Модель «Росток».

Проаналізувавши зміст кожної моделі, ми структурували інформацію у вигляді таблиці (див. табл.).

На основі аналізу даних таблиці можемо зробити висновок про те, що застосування кожної окресленої моделі буде якісно впливати на розвиток ключових компетенцій здобувачів освіти та реалізацію окреслених нами вище Стандартів та Концепцій.

У Республіці Польща реалізація спеціалізованої освіти наукового спрямування за фізико-математичним профілем відбувається на базі закладів загальної середньої освіти та регламентується загальними положеннями та компетенціями, які окреслені в основних навчальних програмах. Аналіз нормативної бази Республіки Польща щодо реалізації моделей спеціалізованої освіти наукового спрямування визначає її зміст, а саме: зміст математичної освіти у Республіці Польща визначається загальними положеннями основного курсу початкової та середньої освіти.

Для досягнення основної мети спеціалізованої освіти наукового спрямування педагоги практики та науковці виділяють такі основні моделі реалізації едукаційного процесу, зокрема: модель Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej, модель Weroniki Sherborne, модель Paula Dennisona (Kinezjologia Edukacyjna), Pedagogika Zabawy, Drama, модель Carla Orffa, модель Rudolfa Labana, модель Kniessów, модель Dobrego Startu M.Bogdanowicz, модель Doroty Dziamskiej та методика казкотерапії.

Проаналізувавши вище представлені моделі в контексті формування наукової компетентності здобувача освіти ми виділяємо такі моделі спеціалізованої освіти: Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej, Metoda Paula Dennisona (Kinezjologia Edukacyjna), Pedagogika Zabawy, Drama, Carla Orffa, Rudolfa Labana, Kniessów, Dobrego Startu M.Bogdanowicz, Doroty Dziamskiej, Wincenty Okoń.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Таблиця

Сучасні освітні моделі, які сприяють реалізації спеціалізованої освіти наукового спрямування фізико-математичним профілем

Модель	Автор	Зміст
«КРОК ЗА КРОКОМ»	Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»	Програмою передбачено тематичне навчання – інтеграція змісту різних предметів навколо певної теми, цікавої для учнів. Теми визначаються вчителями після обговорення з учнями та батьками. У процесі тематичного навчання, наприклад, при вивченні теми «Ліс», школярі можуть прочитати про ліс і його мешканців, отримати знання з географії та біології, позайматися математикою (розрахувати час, що знадобиться їм для того, аби дістатися до лісу), описати свої пригоди в лісі, намалювати ліс і розіграти невеличку виставу про свою подорож до нього. Учні продовжують самостійно опановувати тему, що вивчається, вдома. Їм пропонуються домашні завдання, які діти можуть виконати самостійно та разом із батьками. Для цього розробляються зошити, картки з домашніми завданнями та спеціальні навчальні ігри, у яких може взяти участь уся родина. Ці ігри роздаються учням у вигляді особливих «портфелів». Важливим елементом реалізації моделі є залучення батьків до безпосередньої участі в освітньому процесі, побудова партнерських стосунків між школою та родиною. Зокрема, під час занять батьки допомагають учителю в «центрах діяльності», займаються з дітьми читанням, конструюванням, мистецтвами тощо
АВТОРСЬКА МОДЕЛЬ МИКОЛИ ГУЗИКА	Микола Петрович Гузик, директор авторської (Миколи Гузика) школи-комплексу № 3 м. Южного, народний вчитель України, член-кореспондент НАПН України	У структурі авторської школи-комплексу М. П. Гузика в єдиному режимі функціонують 4 структурні підрозділи: ЗЗСО, школа мистецтв, фізкультурно-спортивна школа та коледж. Завдяки цьому кожен учень залежно від нахилів і здібностей має можливість прилучатися до музики, живопису, спорту на загальнокультурному аматорському рівні або ж оволодіти ними за програмами спеціалізованих навчальних закладів. Відповідно до індивідуальних та вікових особливостей учнів, їхніх здібностей до засвоєння знань, уже на початковому етапі шкільної освіти визначається індивідуальний темп просування їх у навчанні. З огляду на це формуються 3 види динамічних навчальних груп: «В» – з високим (прискореним), «Б» – нормальним та «А» – зниженим темпом навчання. Реалізація моделі при роботі зі здобувачами освіти диференціюється за змістом навчального матеріалу та рівнями його засвоєння учнями. Диференціація за змістом навчального матеріалу забезпечується використанням трьох видів програм: базової, що відповідає вимогам державного стандарту загальної середньої освіти; підвищеного рівня складності для обдарованих учнів та персональних

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

ОСВІТНЯ СИСТЕМА «АЗІМУТ»	Сергій Іванович Подмазін, директор Запорізького обласного науково-методичного центру психології та соціології освіти, кандидат психологічних наук	Технологія «АЗІМУТ» (альтернативність, зацікавленість, ініціативність, мотивація, усвідомленість, творчість) реалізує принцип особистісної орієнтації освіти. Технологія передбачає партнерські, суб'єкт-суб'єктні відносини учня з учителем, повагу до учня як особистості. Сутність технології полягає в переведенні в нову якість традиційної факультативної, гурткової роботи в школі. Технологія складається з трьох послідовних етапів. 1 етап (АЗІМУТ–1) – це система психолого-педагогічної роботи з учнями 5–7 (8) класів ЗЗСО, спрямована на формування в них стійких інтересів до пізнавальної та практичної діяльності й широкого кола мотивів до вивчення певних предметів або їхніх взаємопов'язаних блоків. «АЗІМУТ–1» передбачає створення умов для вільного вибору школярами спецкурсів із певної кількості варіантів, що пропонуються за рахунок годин варіативної складової змісту загальної середньої освіти. Спрямування спецкурсів мусить відповідати усьому спектру предметів, що викладаються: природничо-математичним, гуманітарним, технологічним, мистецьким, оздоровчо-спортивним. Зміст спецкурсів має співвідноситися зі змістом базових предметів, але не дублювати, а доповнювати й поглиблювати його. «АЗІМУТ–2» є наступним етапом реалізації технології, що передбачає психолого-педагогічну діагностику. Третій етап реалізації технології «АЗІМУТ–3» передбачає поглиблене вивчення учнями певних предметів, їхніх взаємопов'язаних блоків за обраними профілями в старших класах ЗЗСО
РЕКРЕАЦІЙНА МОДЕЛЬ	Олександра Дубогай, завідувач кафедри фізичного виховання і здоров'я НПУ ім. М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор	Автор моделі враховує взаємозв'язок пізнавальної й рухової активності учнів у процесі навчання. Засвоєння навчального матеріалу, виховання та оздоровлення школярів відбуваються на тлі збільшення їхньої рухової активності на уроках. Засоби й методи фізичної культури застосовуються на заняттях із загальноосвітніх предметів для профілактики розумової втоми, короткозорості, вироблення стереотипу правильної постави, підвищення пізнавальної активності учнів
МОДЕЛЬ «РОСТОК»	Тамара Пушкарьова, начальник відділу проектної діяльності ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України	На основі гуманітаризації, інтеграції, екологізації змісту загальної середньої освіти створити психологічні умови для всебічного розвитку творчого потенціалу учнів, становлення духовної, культурної особистості громадянина України і європейської спільноти, для чого зосередити увагу на гармонійному розвитку учнів, формуванні цілісної картини світу та уявлення про місце людини у світі як невід'ємної частини природи, формуванні загальнолюдських цінностей у гармонії з національним самоусвідомленням, розвитку основних здібностей відповідно до віку учнів. Зміст. На засадах гуманітаризації, інтеграції та екологізації освіти, теорії розвивального навчання зміст початкової освіти інтегрується в предметі «Навколишній світ» та предметах, що з ним пов'язані: математиці, читанні, письмі, музиці, малюванні тощо

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Спробуємо розкрити зміст з деяких з них.

Модель Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej. Математична освіта за E. Gruszczyk – Kolczyńska сприяє стимулюванню математичних здібностей у здобувачів освіти, а також добре мотивує їх до вивчення математики. Залежно від вікової групи, учні мають можливість діяти самостійно або під керівництвом учителя під час дидактичних занять, в едукації можливо використовувати такі дидактичні засоби: числове доміно, палички, klocki Dienesa (сукупність блоків – геометричних фігур, що відрізняються кольором, товщиною, розміром), годинник, настільні ігри, цифрові та картинні пазли, будівельні блоки, блоки – пазли від найбільшого до найменшого.

Модель Kniessów. Дана модель полягає в постійному пошуку нових форм і видів руху – шляхом експериментування з руховими, словесними і образотворчими засобами. Модель Kniessów спрямована на формування та фізичний розвиток дитини через рух, музику, використання оригінальних аксесуарів, проводяться вправи на всі групи м'язів, в тому числі самомасаж. При цьому у дитини формується чутливість до краси класичної музики, в цьому методі основний акцент робиться на рух. Важливу роль відіграють засоби для рухових вправ, засоби для постановки звуків.

Вправи, що входять до реалізації Моделі Kniessów, одночасно вдосконалюють такі аналізатори: зоровий, слуховий та кінестетико-моторний, формують латералізацію та орієнтацію в схемі власного тіла, впливають на емоційні процеси та соціальну поведінку, а також на творчу діяльність (рис. 1).

Рис. 1 Приклад реалізації моделі Kniessów
Джерело: http://www.przedszkoleraszowka.pl/pliki/Kcm.pdf

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Модель dobrego startu M. Bogdanowicz. Едукаційна модель чудово готує здобувачів освіти до читання та письма і запобігає труднощам їх оволодіння. Для вивчення букв і цифр у першому класі використовується методична модель «DOBREGO STARTU». Модель «DOBREGO STARTU» задіє багато органів чуття одночасно, додатково покращує концентрацію, пам'ять і мислення. Завдяки використаним вправам постійно вдосконалюється правильна вимова, розвивається фонематичний слух, наприклад, виділення складів і звуків зі слів. Діти виробляють правильну звичку тримати в руках письмовий інструмент. Виконуючи різноманітні завдання, діти також навчаються вмінню укладатися в рамки правила при відтворенні зразка, що створює візерунок. Завдяки використанню цього методу дитина набуває віри у власні сили, розкриває власні здібності, а також вчиться самоконтролю. Цей метод супроводжується піснями та цікавими завданнями, які роблять його дуже веселим.

Елементами Моделі Dobrego Startu є:

- руховий елемент – рухові, моторно-слухові, а також моторно-слухово-зорові вправи, тобто рухи, гармонізовані з ритмом пісні, що виконуються під час відтворення графічних знаків;
- слуховий елемент - пісні, віршики, речення, слова;
- образотворчий елемент – графічні знаки (легкі візерунки, літерні візерунки, букви та математичні знаки) (рис. 2).

Рис. 2 Приклад реалізації моделі Dobrego Startu
Джерело: https://ptd.edu.pl/proftest/mds.html

Модель Dr Paul Dennison. Dr Paul Dennison (американський педагог)

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

який є розробником теорії освітньої кінезології

Мадель кінезелогії Dr Paul Dennison це проста, ефективна і універсальна модель, яка передбачає роботу, що спрямована на інтеграцію мозку, підтримку природнього розвитку особистості, сприяє подоланню стресу, полегшує спілкування з іншими людьми, сприяє подоланню труднощів, які пов'язані з дислексією, дисграфією та дизортографією.

Основним завданням реалізації моделі є: інтеграція думок і дій, тобто ідеальна співпраця мозку та тіла, яка базується на нейронному взаємозв'язку мозку і тіла; вибудовування нейронних зв'язків між лівою і правою півкулями головного мозку особистості; ефективний обмін інформацією між обома півкулями, завдяки якому здобувач освіти може набути нових навичок і засвоїти новий навчальний матеріал.

Модель Wincenty Okoń. Предметом теорії багатостороннього навчання особистості за моделлю Wincenty Okoń є складний процес розвитку людини, що відбувається під впливом освіти, а не тільки шкільного викладання та навчання.

Багатостороння освіта, на думку В. Оконя, – це вид навчання, при якому учні під керівництвом учителя або самостійно використовують різноманітні методи та засоби, у тому числі навчання шляхом отримання знань із різних джерел та відкриття нової інформації через вирішення різноманітних проблем. На думку автора, три фундаментальні складові багатосторонньої освіти – це динаміка розвитку пізнавальних функцій, розвиток мотивації та емоційного життя, застосування знань у різних сферах продуктивної практики, що в подальшому стають чинниками педагогічна культура. У розвитку особистості відіграє велике значення, на думку автора концепції, багатостороння освіта, яка побудована на чотирьох векторах навчання (Оконь, 1967, с. 82–95), які інтегруються постійно між собою, а саме: пряме та опосередковане засвоєння знань; навчання шляхом відкриття (наукова освіта); навчання шляхом переживання (формування ціннісних орієнтирів); навчання через практичну складову (профільне навчання та проєктне навчання) [5].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

З метою вивчення практичного досвіду впровадження моделей спеціалізованої освіти наукового спрямування та формування наукових компентностей здобувачів освіти під патронатом Ректорату ДЗВО «Університет менеджменту освіти» розпочалася реалізація програми

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Visiting Professor з 7 жовтня 2023 р. у межах Угоди про співробітництво між ДЗВО «УМО» та Академією спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської (м. Варшава, Республіка Польща).

У рамках програми (180 годин) були запрошені науково-педагогічні працівники ННІМП ДЗВО «УМО»: Тетяна Бурлаєнко, завідувач кафедри економіки, підприємництва та менеджменту ННІМП ДЗВО «УМО» (60 годин); Оксана Дубініна, професор кафедри публічного управління та проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «УМО» (60 годин); Зінаїда Смутчак, професор кафедри економіки, підприємництва та менеджменту ННІМП ДЗВО «УМО» (60 годин). Програма передбачала обмін досвідом між Польщею та Україною шляхом викладання дисциплін педагогічного й менеджерського спрямування польською та англійською мовами.

Під час реалізації програми, українські науково-педагогічні працівниці вивчили досвід впровадження моделей спеціалізованої освіти наукового спрямування та провели лекційні курси з наступних дисциплін: школа і середовище, соціальні контексти виховання, психолого-педагогічний супровід, соціальні та освітні проблеми, що дало змогу більш детально ознайомитися з практикою впровадження моделей спеціалізованої освіти та зробити висновки про

Вивчаючи досвід Республіки Польща науково-педагогічними працівниками ННІМП ДЗВО «УМО» встановлено, що реалізація спеціалізованої освіти наукового спрямування відбувається на базі закладів загальної середньої освіти та регламентується загальними положеннями і компетенціями, які окреслені в основних навчальних програмах. Під час впровадження навчальних програм спеціалізованої освіти наукового спрямування дослідницями встановлено, що едукаційні моделі, які будуть сприяти якісному формуванню дослідницької компетентності здобувачів освіти є: модель Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej, Metoda Paula Dennisona (Kinezjologia Edukacyjna), Pedagogika Zabawy, Drama, модель Carla Orffa, модель Rudolfa Labana, модель Kniessów, модель Dobrego модель Startu M.Bogdanowicz, модель Doroty Dziamskiej, модель багатосторонього розвитку Wincenty Okoń.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на вище сказане виникає потреба у подальшому дослідженні, яке розкриє більш ґрунтовно педагогічні умови впровадження моделей спеціалізованої освіти наукового спрямування.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] M. Grzegorzewska, «Z notatek o nauczycielu wychowawcy», *Szkoła Specjalna*, nr 3, 1957.
[2] M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela; cykl I–III*. Warszawa, Polska, 1996.
[3] M. Grzegorzewska, «Przemówienie na zakończenie roku akademickiego 1965/1966 wygłoszone 24.VI.1966 w Instytucie Pedagogiki Specjalnej», *Szkoła Specjalna*, nr 3, 1967.
[4] *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*, Z. Szaroty i F. Szloska, Red. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB w Radomiu, 2013.
[5] Krystyna Chałas, Oksana Dubinina, Tetiana Burlaienko, Tetiana Kravchynska, «Information Technology of Education in the Light of Vincent Ocon's Theory of Multi Sided Personality Learning», *International Journal of Computer Science and Network Security*, vol. 22, No. 9, p. 657–665, 2022. [Online]. Available: http://ijcsns.org/07_book/2022_25.htm Application date: October 29, 2023
[6] E. Żabczyńska (red.), *Maria Grzegorzewska pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*. Warszawa, Polska, 1985.
[7] Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал. [Електронний ресурс]. Доступно: http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu Дата звернення: Жовт. 29, 2023.
[8] Верховна Рада України. (2021, Груд. 10). *Проєкт Закону «Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні».* [Електронний ресурс]. Доступно: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73410
[9] *Проєкт освітньої програми для закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування* / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Л. В. Горбань. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2021.
[10] Міністерство освіти і науки України. (2019, Жовт. 09). *Наказ № 1303 «Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya

Вісник післядипломної освіти. Випуск 26(55) Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)
Bulletin of Postgraduate education. Issue 26(55) Educational Sciences Series (Category «B»)
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

THE LEGACY OF MARIA GRZEGOZHEVSKA IN MODELS OF SPECIALIZED EDUCATION, AS A WAY TO THE FORMATION OF SCIENTIFIC COMPETENCE OF THE STUDENT OF EDUCATION

Oksana Dubinina,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor Department Administration and Project Management
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management»;
senior researcher of the design department
development of giftedness at the Gifted Child Institute
National Academy of Educational Science of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0002-5405-8502
o_dybinina@ukr.net

Tetiana Burlaenko,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Sciences Department of Economy
Entrepreneurship and Management Educational
and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management»;
senior researcher of the design department
development of giftedness at the Gifted Child Institute
National Academy of Educational Science of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0001-5734-4611
tburlaenko@ukr.net

Abstract. The article discusses the conceptual provisions and basic principles of Maria Grzegozhevska's pedagogical system, which are extremely relevant in today's conditions. The Ukrainian and foreign experience of implementing models of specialized scientific education was studied. Conclusions were made that implementing the Standard of specialized scientific education becomes relevant in the development of programs of specialized scientific education, in the process of implementation of which the following educational models are effective: "Step by step" model, Author's model of Mykola Guzyk, Educational system "AZIMUT", Recreational model, "Rostok" model. Studying the experience of the Republic of Poland, it was established that the implementation of specialized scientific education takes place on the basis of general secondary education institutions and is regulated by general provisions and competencies outlined in the main curricula. In the process

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

of applying educational programs of specialized scientific education, educational models have been defined and substantiated, which will contribute to the qualitative formation of research competence of students of education. Among such models, the following are highlighted: Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej, Metoda Paula Dennisona (Kinezjologia Edukacyjna), Pedagogika Zabawy, Drama, Carla Orffa, Rudolfa Labana, Kniessów, Dobrego Startu M. Bogdanowicz, Doroty Dziamskiej, Wincenty Okoń.

Keywords: competence; scientific competence; student of education; specialized education; educational model.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] M. Grzegorzewska, «Z notatek o nauczycielu wychowawcy», Szkoła Specjalna, nr 3, 1957.
[2] M. Grzegorzewska, Listy do młodego nauczyciela; cykl I–III. Warszawa, Polska, 1996.
[3] M. Grzegorzewska, «Przemówienie na zakończenie roku akademickiego 1965/1966 wygłoszone 24.VI.1966 w Instytucie Pedagogiki Specjalnej», Szkoła Specjalna, nr 3, 1967.
[4] Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny, Z. Szaroty i F. Szloska, Red. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB w Radomiu, 2013.
[5] Krystyna Chałas, Oksana Dubinina, Tetiana Burlaienko, Tetiana Kravchynska, «Information Technology of Education in the Light of Vincent Ocon's Theory of Multi Sided Personality Learning», International Journal of Computer Science and Network Security, vol. 22, No. 9, p. 657–665, 2022. [Online]. Available: http://ijcsns.org/07_book/2022_25.htm Application date: October 29, 2023
[6] E. Żabczyńska (red.), Maria Grzegorzewska pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych. Warszawa, Polska, 1985.
[7] Vyshcha osvita. Informatsiino-analitychnyi portal. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu Data zvernennia: Zhovt. 29, 2023.
[8] Verkhovna Rada Ukrainy. (2021, Hrud. 10). Proiekt Zakonu «Pro osnovni zasady formuvannia ta realizatsii priorytetnykh napriamiv naukovoi, naukovo-tekhnichnoi ta innovatsiinoi diialnosti v Ukraini». [Elektronnyi resurs].

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Dostupno: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73410

[9] Proiekt osvitnoi prohramy dlia zakladiv spetsializovanoi osvity naukovoho spriamuvannia / N. I. Polikhun, K. H. Postova, I. A. Slipukhina, L. V. Horban. Kyiv : In-t obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy, 2021.

[10] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2019, Zhovt. 09). Nakaz № 1303 «Pro zatverdzhennia Standartu spetsializovanoi osvity naukovoho spriamuvannia». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya

Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-123-138
УДК 378.147..372.881.111.1..616.31 – 057.775

Захарова Валерія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0002-8863-2373
valerieozakharova@gmail.com

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ

Анотація. Стаття містить результати дослідження проблеми розвитку комунікативних навичок майбутніх стоматологів на заняття з англійської мови інтерактивними методами навчання. Схарактеризовано уявлення науковців щодо природи комунікативних навичок майбутніх стоматологів, які розглянуто як здатність вступати, підтримувати контакт із пацієнтами, їх близькими, вести опитування, обстеження, надавати рекомендації, керувати процесом лікування. Визначено типи комунікативних навичок, якими мають оволодіти майбутні стоматологи задля ефективного виконання професійної діяльності: розуміння запитів пацієнта в інтерперсональному спілкуванні; вільне говоріння іноземними мовами; комунікативна взаємодія за моделлю «лікар-пацієнт». Представлено погляди дослідників щодо розвитку комунікативних навичок майбутніх медиків, у тому числі майбутніх стоматологів: моделювання спілкування в наближених до реальності умов професійної діяльності; застосування особистісно орієнтованого підходу до навчання; використання інтерактивних методів у навчальній і позанавчальній діяльності (рольові, ділові ігри, кейс-метод, метод проєктів, робота в групах, дискусії, майстер-класи, проблемний метод, участь із доповідями в конференціях, дискусійних клубах, волонтерських, благодійних акціях). Уточнено зміст інтерактивних методів навчання як способів, прийомів організації освітнього процесу, що ґрунтуються на багатосторонній комунікації, конструюванні знань, застосуванні зворотнього зв'язку, активності, засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Виокремлено класифікацію інтерактивних методів навчання: методи кооперативного навчання; методи колективно-групового навчання;

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

методи ситуативного моделювання; методи опрацювання дискусійних питань. Презентовано приклади використання інтерактивних методів навчання (метод «займи позицію», ситуаційна гра, метод «карусель») на заняттях із англійської мови здобувачів вищої освіти медичної галузі спеціальності 221 «Стоматологія». Визначено особливості впливу інтерактивних методів навчання на заняттях із англійської мови на розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів.

Ключові слова: комунікація; комунікативні навички; інтерактивні методи навчання; майбутні стоматологи; метод «займи позицію»; метод «карусель».

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. На сучасному етапі трансформації й модернізації суспільства питання розвитку комунікативних навичок майбутніх медиків є особливо актуальним, адже професійне, особистісне становлення здобувачів вищої освіти медичної галузі, виконання ними службових обов'язків під час професійної діяльності безпосередньо пов'язано зі спілкуванням між людьми, яке передбачає не лише наявність мовленнєвих умінь, навичок, але й здатність встановлювати ділові взаємовідносини зі співробітниками, проявляти емпатію до пацієнтів різного віку, статі, рівня освіти, психологічних рис, якісно збирати та передавати інформацію щодо анамнезу, зрозуміло пояснювати пацієнтам та їх близьким особливості лікування, рекомендації.

Розвиток комунікативних навичок майбутніх медиків в умовах освітнього простору закладів вищої освіти в контексті євроінтеграції доцільно здійснювати, ґрунтуючись на засади взаєморозуміння, інтеракції, співпраці, суб'єкт-суб'єктних відносин [1]. Такі умови можливо створити під час організації практичних занять з мовознавчих дисциплін («Англійська мова стоматологічного спрямування», «Німецька мова медичного спрямування», «Англійська мова за професійним спрямуванням»), використовуючи інтерактивні методи навчання. Оскільки у процесі застосування інтерактивних методів створюються передумови для моделювання життєвих ситуацій, вирішення проблем на основі аналізу обставин, формування цінностей, налагодження конструктивної взаємодії на основі партнерства, співробітництва, розвиток критичного мислення [2], що зумовлює не лише професійне, а й особистісне вдосконалення здобувачів вищої освіти медичної галузі.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Аналіз останніх актуальних досліджень та публікацій. Питання комунікативних навичок розглядалися низькою дослідників (Л. Власенко [3], В. Захаровою [4], Я. Кульбашною [4], М. Пентилюком [5], О. Сас [6], О. Стаховим [7], І. Тригубом [3] та ін.), які виокремили змістові характеристики, класифікацію зазначеного феномена в майбутніх медиків.

Ю. Бистрова [8], Г. Волкова [9], Є. Воронова [10], Ю. Коленко [11], О. Сас [6], К. Орду [12] та ін., визначили умови, особливості розвитку комунікативних навичок здобувачів вищої освіти медичної галузі, майбутніх стоматологів.

У працях Е. Бобінської [13], К. Галацин [1], Л. Пироженко [14], О. Пишко [15], О. Пометун [14], М. Товкало [13], Р. Шияна [13] та ін. зосереджено увагу на сутності, класифікації інтерактивних методів навчання.

Аспекти використання інтерактивних методів навчання представлено у дослідженнях Ю Бистрової [8], Г. Волкової [9], К. Галацин [1], Є. Воронової [10], Ю. Коленко [11], О. Пометун [14], О. Пишко [15], О. Сас [6], К. Орду [12] та ін.

Водночас недостатньо висвітленим залишається питання розвитку майбутніх стоматологів інтерактивними методами на практичних заняттях дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням».

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: проаналізувати особливості використання інтерактивних методів навчання на практичних заняттях із англійської мови щодо розвитку комунікативних навичок у майбутніх стоматологів.

Завдання статті:

- Представити наукові погляди дослідників щодо сутності, особливостей інтерактивних методів навчання, комунікативних навичок майбутніх стоматологів.
- Обґрунтувати характер впливу інтерактивних технологій на розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Питання розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців ґрунтується на наукових розвідках (Л. Власенко [3], В. Захарової [4], Я. Кульбашної [4], М. Пентилюка [5], О. Сас [6], О. Стахова [7], І. Тригуба [3] та ін.), які розглядають досліджуваний феномен як здатність особистості взаємодіяти з оточенням, адекватно тлумачити і передавати інформацію,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

уміння брати відповідальність за слова, вчинки, спроможність висловлювати думки, влучно добирати мовні засоби [6].

Учені [4] до класифікації комунікативних навичок майбутніх фахівців зі стоматології відносять: розуміння запитів пацієнта в інтерперсональному спілкуванні (відображає комунікацію між лікарем і пацієнтом під час збирання анамнезу, діагностики, лікування); вільного говоріння іноземними мовами (передбачає впевнену мовленнєву діяльність лікаря мовою пацієнта); комунікативної взаємодії за моделлю «лікар-пацієнт» (відтворює спілкування між лікарем і пацієнтом у діалогічній формі з урахування особливостей комунікативної ситуації) [4].

Ю. Коленко [11], О. Ліновицька [11], Г. Малунова [11] окреслили особливості професійної діяльності лікарів-стоматологів із позиції комунікативного підходу.

За результатами аналізу праць дослідників (Е. Бобінської [13], К. Галацин [1], Л. Пироженко [14], О. Пишко [15], О. Пометун [14], М. Товкало [13], Р. Шияна [13] та ін.) визначено змістові характеристики інтерактивних методів навчання як способів, прийомів організації освітнього процесу, що ґрунтуються на багатосторонній комунікації, конструюванні знань, застосуванні зворотнього зв'язку, активності, засадах суб'єкт-суб'єктних відносин [14]. Схарактеризовано класифікацію інтерактивних методів навчання: методи кооперативного навчання; методи колективно-групового навчання; методи ситуативного моделювання; методи опрацювання дискусійних питань [14].

Проблему розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців, у тому числі майбутніх стоматологів, висвітлено у працях Ю. Бистрової [8], Г. Волкової [9], Є. Воронової [10], Ю. Коленко [11], О. Сас [6], К. Орду [12] та ін. Дослідниками запропоновано для вдосконалення комунікативних навичок майбутніх фахівців застосовувати інтерактивні методи навчання на заняттях із мовознавчих дисциплін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Задля досягнення мети окресленої розвідки застосовано теоретичні методи дослідження, зокрема: аналіз праць науковців щодо питання розвитку комунікативних навичок здобувачів вищої освіти медичної галузі; специфіки використання інтерактивних методів на практичних заняттях англійської мови; систематизація, узагальнення підходів учених щодо тлумачення ключових дефініцій і понять, порівняння особливостей використання в практичній діяльності явища, що вивчається; на

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

сучасному етапі розвитку суспільства, моделювання комунікативних ситуацій професійної діяльності майбутніх медиків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

У дослідженнях Л. Власенко, І. Тригуб комунікативні навички представлено як автоматизовані дії, спрямовані на швидке відтворення в свідомості людини комунікативних ситуацій, ефективне сприйняття, розуміння об'єктивної реальності, де комунікація характеризується як повідомлення, передача інформації, розмова [16]. На думку науковців, завдяки комунікативним навичкам можливо схарактеризувати особливості взаємодії людини з іншими у процесі спілкування, правильність передачі, отримання інформації [3].

Із позиції О. Сас, комунікативні навички передбачають здатність особистості взаємодіяти з оточенням, адекватно тлумачити і передавати інформацію, вміння брати відповідальність за слова, вчинки, спроможність висловлювати думки, влучно добираючи мовні засоби [6].

О. Стахів, О. Явнюк, В. Волошук розглядають комунікативні навички як сукупність знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних особливостей, які допомагають людині контактувати з іншими, ефективно спілкуватися, правильно розуміти поведінку себе й оточення [7].

Розглядаючи комунікативні навички як здатність людини здійснювати комунікацію з урахуванням мотивації, цілей, правил і норм соціуму, спроможність взаємодіяти з іншими у ситуації спілкування. О. Садовнікова, С. Цінько класифікують такі навички комунікації: швидко, правильно орієнтуватися в динамічних умовах спілкування; планувати, здійснювати систему комунікації; безпомилково добирати комунікативні засоби відповідно до змісту комунікативної ситуації, індивідуальних особливостей співрозмовника; відчувати, підтримувати зворотній зв'язок у процесі спілкування; емоційно виражати думки і почуття [17].

М. Пентилюк до класифікації комунікативних навичок відносить: здатність висловлюватися в межах теми, мети, основної думки, особливостей реципієнта, застосовувати факти, аргументи для розкриття теми спілкування; вміння висловлюватися логічно, послідовно; спроможність обирати стиль комунікації відповідно до ситуації; навички використання різноманітних засобів відповідно до жанру, типу спілкування тощо [5].

На думку О. Стахіва, О. Явнюка, В. Волощука, до комунікативних навичок слід віднести: здатність скеровувати поведінку співрозмовників у

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

бажаному напряму; враховувати стиль спілкування, вікові, ціннісні, мотиваційні, культурні, національні особливості людей; вільно володіти мовою; чітко формулювати думки; управляти емоціями; прогнозувати поведінку партнерів по спілкуванню; застосовувати невербальні засоби комунікації; створювати комфортну атмосферу під час спілкування [7].

У процесі професійного становлення майбутніх лікарів, як зазначають Я. Кульбашна, В Захарова, комунікативні навички виступають як основний компонент професійної компетентності здобувачів вищої освіти медичної галузі, що забезпечують спроможність майбутнім фахівцям успішно виконувати професійну комунікацію. Для дослідників комунікативні навички майбутніх медиків – це здатність вступати, підтримувати контакт із пацієнтами, їх близькими, збирати анамнез, проводити діагностику, надавати рекомендації, керувати процесом лікування [4].

Згідно зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 221 «Стоматологія» серед виокремлених загальних, спеціальних компетентностей майбутніх стоматологів ключове місце займають комунікативні навички, зокрема: здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися англійською мовою; спроможність збирати медичну інформацію про пацієнта; спроможність брати участь у різних формах наукової комунікації в сфері стоматології та охорони здоров'я. Крім того, в Стандарті до результатів навчання, зазначених у критерії «комунікація» класифікації компетентностей національної рамки кваліфікацій у процесі оволодіння загальними, спеціальними компетентностями передбачено наявність таких комунікативних навичок майбутніх стоматологів: зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; використання іноземних мов у професійній діяльності [18].

Відповідно до компетентностей, результатів навчання, виокремлених у Стандарті [18], на основі досліджень Я. Кульбашної, В. Захарової [4], вважаємо, що заклади вищої освіти медичного профілю мають зосередити увагу на розвитку в майбутніх стоматологів таких типів комунікативних навичок: розуміння запитів пацієнта в інтерперсональному спілкуванні (відображає комунікацію між лікарем і пацієнтом під час збирання анамнезу, діагностики, лікування); вільного говоріння іноземними мовами (передбачає впевнену мовленнєву діяльність лікаря мовою пацієнта); комунікативної взаємодії за моделлю «лікар-пацієнт» (відтворює спілкування між лікарем і

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

пацієнтом у діалогічній формі з урахуванням особливостей комунікативної ситуації) [4].

Опанування зазначеними навичками майбутніми стоматологами сприятиме вдосконаленню їх адаптації до будь-якої комунікативної ситуації, розвитку емпатії, толерантності, прагнення досягати компромісу, співробітництва, потреби у професійному спілкуванні, здатності взаємодіяти в команді з колегами, пацієнтами, обґрунтовувати думки, позиції, вести перемовини, спроможності здійснювати вплив, взаємодіяти, успішно вирішувати конфлікти, долати комунікативні бар'єри тощо [3], [19].

За результатами аналізу сучасних наукових досліджень проблема розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців, у тому числі майбутніх фахівців зі стоматології, знайшла своє відображення у працях Ю. Бистрової [8], Г. Волкової [9], Є. Воронової [10], Ю. Коленко [11], О. Сас [6], К. Орду [12]. Однак для організації і реалізації процесу розвитку комунікативних навичок майбутніх стоматологів важливо розуміти специфіку професійної діяльності лікарів-стоматологів, яка, за дослідженнями Ю. Коленко, О. Ліновицької, Г. Малунової, характеризується необхідністю з боку лікаря спілкуватися з пацієнтами різного віку, культури, соціального статусу, освіти, психологічних особливостей; враховувати потреби, вподобання кожного пацієнта, розуміти його переживання, емоції; мотивувати, пояснювати, переконувати пацієнтів дотримуватися гігієни порожнини рота, виконувати рекомендації щодо лікування, відмовлятися від шкідливих звичок; контролювати не лише власну вербальну комунікацію, а й невербальну; вирішувати конфліктні ситуації; добиватися повної довіри пацієнта; спрямовувати розмову із хворим у потрібне русло; формувати позитивне ставлення до стоматологічної профілактики [11].

Із метою розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців, як зазначає О. Сас, доцільно під час освітнього процесу залучати студентів до моделювання спілкування в наближених до реальності умов професійної діяльності, що передбачає активне застосування комунікативних навичок у різноманітних ситуаціях професійної комунікації; застосовувати особистісно-орієнтований підхід до навчання, що сприяє розвитку діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу; добирати на семінарсько-практичних заняттях завдання, вправи, спрямовані на підвищення комунікативної активності майбутніх фахівців; створювати атмосферу занять на принципах гуманістичне спрямованих відносин на рівні «викладач-студент», «студент-студент» [6].

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Є. Воронова акцентує увагу на розвитку комунікативних навичок майбутніх фахівців у процесі застосування в освітньому процесі методу проєкту, що сприяє вдосконаленню вміння у студентів самостійно творчо мислити, використовувати інформацію, розв'язувати складні комунікативні завдання, впливати на ситуацію спілкування, досягати результату завдяки конструктивному діалогу [10].

Із позиції Ю. Бистрової, комунікативні навички майбутніх фахівців розвиваються швидше й ефективніше у процесі навчання інтерактивними технологіями: мозкового штурму, кейс-методу, інтерв'ювання, роботи в групах, дискусіях із спеціалістами, майстер-класах, коментуваннях [8].

Задля розвитку комунікативних навичок майбутніх стоматологів Ю. Коленко, О. Ліновицька, Г. Малунова, К. Орду пропонують в освітньому процесі застосовувати інтерактивні методи навчальної та позанавчальної діяльності: рольові, ділові ігри, кейс-метод, метод проєктів, робота у групах, дискусії, майстер-класи, вирішення конфліктних ситуацій, аналіз помилок, казусів, «дерево рішень», «займи позицію», метод інтерв'ю, моделювання, PRES-формула, проблемний метод, участь із доповідями в конференціях, дискусійних клубах, волонтерських, благодійних акціях тощо [11], [12].

На думку Г. Волкової, для розвитку комунікативних навичок майбутніх стоматологів доцільно під час вивчення англійської мови використовувати реальні ситуації професійного спілкування, застосовуючи різноманітні сучасні інтерактивні технології: «Інтерв'ю лікар-пацієнт», «Діалог лікар-лікар», «Бесіда між пацієнтами», «Практичні лікарські обговорення станів», «Аналіз лікарських ситуацій», лінгвістичний, краєзнавчий гуртки [9].

Як зауважують С. Шуть, Ю. Казаков, Т. Трибрат, інтерактивні методи навчання в процесі застосування відповідають психологічних особливостям, закономірностям вдосконалення дорослої людини, спонукають до розвитку інтелектуального потенціалу, допомагають змоделювати комунікативні ситуації, розвивають уміння взаємодіяти з партнером відповідно до цілей, завдань спілкування, знаходити компроміс, співпрацювати, самостійно ухвалювати рішення щодо ситуації комунікації [20].

Важливо зазначити, що інтерактивні методи, з позиції Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало, – група методів навчання, під час застосування яких активність тих, хто навчається, перевершує активність, тих хто навчає. Дослідники класифікують інтерактивні методи навчання за групами:

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- методи розвитку критичного мислення, аналізу, узагальнення фактів (мозковий штурм, SWOT-аналіз, робота з текстом-джерелом);
- методи формування відповідальності, прийняття рішень (дискусія, метаплан «дерево прийняття рішень»);
- методи розвитку уяви, емоційної сфери (драма, моделювання, рольова гра, ментальні карти);
- методи активізації діяльності (робота у малих групах, проєкт, експертні групи) [13].

О. Пометун, Л. Пироженко розглядають інтерактивні методи навчання як способи, прийоми організації освітнього процесу, що ґрунтуються на багатосторонній комунікації, конструюванні знань студентом, застосуванні зворотнього зв'язку, активності студента, засадах суб'єкт-суб'єктних відносин на рівні «викладач-студент», «студент-студент». Автори класифікують інтерактивні методи за формами організації навчальної діяльності студентів:

- методи кооперативного навчання (робота в групах, коло ідей, робота в парах, акваріум, ротаційні трійки);
- методи колективно-групового навчання (мозковий штурм, навчаючись-вчуся, незавершені речення, дерево рішень, кейс-метод);
- методи ситуативного моделювання (рольова гра, імітація, громадські слухання, драма);
- методи опрацювання дискусійних питань (шкала думок, займи позицію, дебати, дискусія) [14].

Розглядаючи питання впливу інтерактивних методів навчання на розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів, вважаємо за необхідне навести приклади використання методу «займи позицію», ситуаційної гри, методу «карусель» на практичних заняттях студентів спеціальності 221 «Стоматологія» під час опанування дисципліни «Англійська мова за професійним спрямування».

Метод «займи позицію» передбачає виявлення, демонстрацію різних поглядів студентів на конкретну проблему чи неоднозначне питання, усвідомлення протилежних думок, наведення переконливих аргументів щодо власної позиції. Під час використання методу студенти знайомляться з альтернативними поглядами, розвивають уміння захищати власну позицію, слухати і чути інших [15]. Застосовуючи метод «займи позицію» на практичному занятті з англійської мови, вивчаючи тему «Periodontal Diseases», викладач розміщує таблички «Повністю згоден», «Згоден, але не повністю», «Повністю не згоден», «Важко відповісти / не знаю» в чотири

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

кути приміщення, оголошує твердження, які є дискусійними та пов'язані з проблемою пародонтиту («I believe that periodontitis can only be cured with antibiotics», «In my opinion, gingivitis is the mildest form of periodontal disease»). Студенти, оцінюючи твердження, мають зайняти місце біля таблички, яка співпадає з позицією, обґрунтовуючи власне ставлення [15].

Ситуаційна гра як ігровий метод полягає в імітації реальної ситуації професійної діяльності лікаря-стоматолога: учасники отримують опис конкретної ситуації, приймають командне рішення щодо її вирішення та демонструють розв'язання. Завдяки методу студенти тренують навички вирішення проблем, аналізу ситуацій, прийняття рішень в умовно-реальних обставинах [1]. Опановуючи, наприклад, тему «Dental Prosthetics», майбутні стоматологи об'єднуються в три-чотири команди, кожна команда отримує ситуацію-завдання обговорити, прийняти рішення щодо вибору та виготовлення протезів для пацієнтів із різними характеристиками (вік, стать, стан зубів, дані анамнезу, відомості про алергічні реакції, матеріальна спроможність, освіта, психологічні особливості, хронічні хвороби тощо). Команди розробляють алгоритм дій щодо вибору типу протезу, матеріалів, виготовлення відбитку, протезу, догляду за ротовою порожниною пацієнтом. Після підготовки команди презентують у форму рольової гри результати спільної діяльності [1].

Основною особливістю методу «карусель» є одночасне залучення всіх учасників до активної комунікації з різними співрозмовниками для конструктивного вирішення професійних завдань. Завдяки методу майбутні стоматологи формують навички вступати в контакт із іншими людьми, розвивають емпатію, рефлексію, вміння підтримувати розмову та завершувати її [14]. Реалізуючи метод «карусель» на занятті з англійської мови під час опанування теми «Dental Phobia», необхідно розставити стільці в два кола (внутрішнє зі спинками стільців у центр, зовнішнє зі спинками стільців на зовні) за принципом обличчя одне до одного. Студенти, розміщуючись до внутрішнього кола, виконують роль стоматологів, які будь-яким способами, словами, фразами, аргументами, переконаннями мають заспокоїти пацієнтів, для яких характерним є певний рівень тривоги, страху щодо лікування зубів, проконсультувати щодо процедури лікування зубів, дати рекомендації стосовно діагностики, профілактики, догляду за зубами. Студенти зовнішнього кола виконують роль пацієнтів із різним ступенем фобії до стоматологічних процедур мають рухатися по колу, здійснюючи візит від одного лікаря-стоматолога до іншого, демонструвати різні емоції переживань, висловлювати

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

побоювання щодо лікування зубів, розповідати історії життя членів родини, характер взаємостосунків із рідними, враження від спілкування з іншими лікарями тощо [14].

Аналізуючи особливості застосування інтерактивних методів навчання на заняттях із англійської мови, вплив їх на розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів, доцільно вважати інтерактивні методи ключовим чинником розвитку зазначених навичок здобувачів вищої освіти медичної галузі спеціальності 221 «Стоматологія».

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, результати аналізу наукових досліджень учених свідчать про важливість у процесі розвитку комунікативних навичок майбутніх стоматологів застосовувати інтерактивні методи навчання на заняттях із англійської мови. Комунікативні навички розглянуто як автоматизовані дії, спрямовані на швидке відтворення в свідомості людини комунікативних ситуацій, ефективне сприйняття, розуміння об'єктивної реальності. До різновидів комунікативних навичок майбутніх стоматологів віднесено: розуміння запитів пацієнта в інтерперсональному спілкуванні; вільне говоріння державною, іноземними мовами; комунікативна взаємодії за моделлю «лікар-пацієнт». Визначено сутність інтерактивних методів навчання як способів, прийомів організації освітнього процесу, що ґрунтуються на багатосторонній комунікації, конструюванні знань, застосуванні зворотного зв'язку, активності, засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Представлено класифікацію інтерактивних методів за формами організації навчальної діяльності студентів (методи кооперативного навчання; методи колективно-групового навчання; методи ситуативного моделювання; методи опрацювання дискусійних питань. Обґрунтовано особливості впливу інтерактивних методів навчання (методу «займи позицію», ситуаційної гри, методу «карусель») на розвиток комунікативних навичок майбутніх стоматологів на заняттях із англійської мови.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в проведенні емпіричного дослідження з виявлення, порівняння особливостей впливу традиційних та інтерактивних методів навчання на заняттях з англійської мови на комунікативні навички майбутніх стоматологів.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] К. Галацин, А. Хом'як, *Інтерактивні технології формування комунікативної культури майбутніх фахівців у процесі вивчення англійської мови*. Луцьк, Україна : Вежа-Друк, 2019.

[2] В. Б. Дубинка, *Методична розробка. Впровадження інтерактивних методів навчання на заняттях з англійської мови з теми «Комунікаційні технології. Сучасні засоби комунікації»*. Дніпро, Україна : ДДТЕІТ, 2019. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/TvWWeW Дата звернення: Жовт. 16, 2023.

[3] І. П. Тригуб, Л. В. Власенко, «Комунікативні навички та вміння для ефективного вивчення англійської мови самостійно», *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, вип. 40(2), с. 137–140, 2019.

[4] Я. Кульбашна, В. Захарова, «Значення іншомовної комунікативної компетентності майбутнього лікаря та етапи її формування», *Педагогічний процес: теорія і практика*, № 1/2(60/61), с. 139–145, 2018.

[5] М. Пентилюк, *Словник-довідник з української лінгводидактики*. Київ, Україна : Ленвіт, 2003.

[6] О. О. Сас, «Педагогічні умови формування комунікативних умінь і навичок майбутніх вихователів на семінарсько-практичних заняттях із дошкільної лінгводидактики», *Народна освіта*, № 2(23), 2014. [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2414 Дата звернення: Жовт. 16, 2023.

[7] О. Г. Стахів, О. І. Явнюк, В. В. Волощук, *Основи менеджменту;* М. Г. Бойко, Ред. Івано-Франківськ, Україна : «Лілея-НВ», 2015.

[8] Ю. Бистрова, «Інноваційні методи навчання у вищій школі України», *Право та інноваційне суспільство*, № 1(4), с. 27–33, 2015.

[9] Г. К. Волкова, «Формування англомовної професійної компетенції як основи професіоналізму сучасного стоматолога», на *Міжнар. наук.-практ. конф. Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи*. Полтава, 2018, с. 29–33.

[10] Є. М. Воронова, «Розвиток навичок комунікативної компетенції студентів технічних ВНЗ на основі проектної методики», на *Міжвуз. наук.-практ. семінарі Комунікативна спрямованість вивчення мовних*

дисциплін у вищих навчальних закладах. Харків, 2015, с. 17–19.

[11] Ю. Г. Коленко, О. В. Ліновицька, Г. Д. Манулова, «Комунікативна компетентність майбутніх лікарів-стоматологів як необхідна складова оптимізації системи надання стоматологічних послуг», *Сучасна стоматологія*, № 5, с. 110–112, 2019.

[12] К. В. Орду, «Формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх сімейних лікарів у професійній підготовці», дис. д-ра філос. Одеса, 2021.

[13] *Уроки з підприємницьким тлом*; Е. Бобінська, Р. Шиян, М. Товкало, Ред. Варшава, Польща : Сова, 2014. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/Ni6Zrq Дата звернення: Жовт. 16, 2023.

[14] О. І. Пометун, Л. М. Пироженко, *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. Київ, Україна : Вид-во А.С.К., 2004.

[15] О. Л. Пишко, «Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства», *Народна освіта*, № 1(22), 2014. [Електронний ресурс]. Доступно: https://numl.org/OsS Дата звернення: Жовт. 16, 2023.

[16] Н. Б. Галіяш, Н. В. Петренко, Н. А. Бількевич, *Комунікативні навички в медицині*. Тернопіль, Україна : Укрмедкнига, 2019.

[17] О. П. Садовнікова, С. В. Цінько, «Використання творів дитячої літератури у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь старшокласників», *Актуальні проблеми слов'янської філології*, вип. 21, 2009. [Електронний ресурс]. Доступно: https://numl.org/OsT Дата звернення: Жовт. 16, 2023.

[18] Міністерство освіти і науки України. (2019, Черв. 24). *Наказ № 879, «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю "Стоматологія" для другого (магістерського) рівня вищої освіти».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://numl.org/OsU

[19] Л. О. Голубнич, «Важливість формування комунікативної компетенції у студентів немовних ВНЗ», на *Міжвуз. наук.-практ. семінарі Комунікативна спрямованість вивчення мовних дисциплін у вищих навчальних закладах*. Харків, 2015, с. 25–27.

[20] С. В. Шуть, Ю. М. Казаков, Т. А. Трибрат, «Інтерактивні методи в навчанні сімейного лікаря на додипломному етапі», на *Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика*. Полтава, 2020, с. 268–269.

Вісник післядипломної освіти. Випуск 26(55) Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)
Bulletin of Postgraduate education. Issue 26(55) Educational Sciences Series (Category «B»)
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE DENTISTS USING INTERACTIVE METHODS

Valery Zakharova,
PhD (pedagogy), senior teacher
of language training department
of Bogomolets National Medical University.
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0002-8863-2373
valerieozakharova@gmail.com

Abstract. The article contains the results of the research on the issue of communication skills development in future dentists at English classes through interactive teaching methods. The article characterizes the ideas about the nature of communication skills of future dentists which are considered as the ability to enter, maintain contact with patients, their relatives, take history, conduct examinations, provide recommendations, manage the treatment process. It was defined the types of communication skills that future dentists should master in order to perform their professional activities effectively. These types of communication skills include understanding the patient's requests in interpersonal communication; free speech in state and foreign languages; communicative interaction according to the «doctor-patient» model. It was presented the views of researchers regarding the development of communication skills of future doctors, including future dentists. They suppose modeling of communication in close to reality conditions of professional activity; application of a person-oriented approach to education; the use of interactive methods in educational and extracurricular activities (role-playing, business games, case method, project method, work in groups, discussions, master classes, problem-based method, participation with reports in conferences, speaking clubs, volunteer, charity events). It was clarified the content of interactive learning methods as ways, methods of organizing the educational process, based on multilateral communication, knowledge construction, application of feedback, activity, principles of subject-subject relations, has been clarified. It was highlighted the classification of interactive learning methods in the following way: cooperative learning methods; methods of collective and group training; methods of situational modeling; methods of processing debatable issues. The article provides examples of the use of interactive teaching methods (the «take a position» method, a situational game, the «carousel» method) at English classes with university dental students. It was defined the peculiarities of

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

interactive teaching methods impact on the development of future dentists' communication skills at English classes.

Keywords: communication; communication skills; interactive learning methods; future dentists; «take a position» method; the «carousel» method.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] K. Halatsyn, A. Khomiak, Interaktyvni tekhnolohii formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy. Lutsk, Ukraina : Vezha-Druk, 2019.

[2] V. B. Dubynka, Metodychna rozrobka. Vprovadzhennia interaktyvnykh metodiv navchannia na zaniattiakh z anhliiskoi movy z temy «Komunikatsiini tekhnolohii. Suchasni zasoby komunikatsii». Dnipro, Ukraina : DDTEIT, 2019. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/TvWWeW Data zvernennia: Zhovt. 16, 2023.

[3] I. P. Tryhub, L. V. Vlasenko, «Komunikatyvni navychky ta vminnia dlia efektyvnoho vyvchennia anhliiskoi movy samostiino», Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, vyp. 40(2), s. 137–140, 2019.

[4] Ya. Kulbashna, V. Zakharova, «Znachennia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho likaria ta etapy yii formuvannia», Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka, № 1/2(60/61), s. 139–145, 2018.

[5] M. Pentyliuk, Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky. Kyiv, Ukraina : Lenvit, 2003.

[6] O. O. Sas, «Pedahohichni umovy formuvannia komunikatyvnykh umin i navychok maibutnikh vykhovateliv na seminarsko-praktychnykh zaniattiakh iz doshkilnoi linhvodydaktyky», Narodna osvita, № 2(23), 2014. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2414 Data zvernennia: Zhovt. 16, 2023.

[7] O. H. Stakhiv, O. I. Yavniuk, V. V. Voloshchuk, Osnovy menedzhmentu; M. H. Boiko, Red. Ivano-Frankivsk, Ukraina : «Lileia-NV», 2015.

[8] Yu. Bystrova, «Innovatsiini metody navchannia u vyshchii shkoli Ukrainy», Pravo ta innovatsiine suspilstvo, № 1(4), s. 27–33, 2015.

[9] H. K. Volkova, «Formuvannia anhlomovnoi profesiinoi kompetentsii yak osnovy profesionalizmu suchasnoho stomatoloha», na Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Aktualni pytannia linhvistyky, profesiinoi linhvodydaktyky, psykholohii i pedahohiky vyshchoi shkoly. Poltava, 2018, s. 29–33.

[10] Ye. M. Voronova, «Rozvytok navychok komunikatyvnoi kompetentsii studentiv tekhnichnykh VNZ na osnovi proektnoi metodyky», na Mizhvuz. nauk.-prakt. seminari Komunikatyvna spriamovanist vyvchennia movnykh dystsyplin u

vyshchykh navchalnykh zakladakh. Kharkiv, 2015, s. 17–19.
[11] Yu. H Kolenko, O. V. Linovytska, H. D. Manulova, «Komunikatyvna kompetentnist maibutnikh likariv-stomatolohiv yak neobkhidna skladova optymizatsii systemy nadannia stomatolohichnykh posluh», Suchasna stomatolohiia, № 5, s. 110–112, 2019.
[12] K. V. Ordu, «Formuvannia informatsiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh simeinykh likariv u profesiinii pidhotovtsi», dys. d-ra filos. Odesa, 2021.
[13] Uroky z pidpryiemnytskym tlom; E. Bobinska, R. Shyian, M Tovkalo, Red. Varshava, Polshcha : Sova, 2014. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/Ni6Zrq Data zvernennia: Zhovt. 16, 2023.
[14] O. I. Pometun, L. M. Pyrozhenko, Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia. Kyiv, Ukraina : Vyd-vo A.S.K., 2004.
[15] O. L. Pyshko, «Interaktyvni metody navchannia yak sposib rozvytku tvorchykh zdibnostei uchniv na urokakh istorii ta pravoznavstva», Narodna osvita, № 1(22), 2014. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://numl.org/OsS Data zvernennia: Zhovt. 16, 2023.
[16] N. B. Haliiash, N. V. Petrenko, N. A. Bilkevych, Komunikatyvni navychky v medytsyni. Ternopil, Ukraina : Ukrmedknyha, 2019.
[17] O. P. Sadovnikova, S. V. Tsinko, «Vykorystannia tvoriv dytiachoi literatury u formuvanni komunikatyvno-movlennievykh umin starshoklasnykiv», Aktualni problemy slovianskoi filolohii, vyp. 21, 2009. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://numl.org/OsT Data zvernennia: Zhovt. 16, 2023.
[18] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2019, Cherv. 24). Nakaz № 879, «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu "Stomatolohiia" dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://numl.org/OsU
[19] L. O. Holubnych, «Vazhlyvist formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii u studentiv nemovnykh VNZ», na Mizhvuz. nauk.-prakt. seminari Komunikatyvna spriamovanist vyvchennia movnykh dystsyplin u vyshchykh navchalnykh zakladakh. Kharkiv, 2015, s. 25–27.
[20] S. V. Shut, Yu. M. Kazakov, T. A. Trybrat, «Interaktyvni metody v navchanni simeinoho likaria na dodyplomnomu etapi», na Vseukr. navch.-nauk. konf. z mizhnar. uchastiu Suchasna medychna osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka. Poltava, 2020, s. 268–269.

Стаття надійшла до редакції
06 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-139-152
UDC 372.879.6

Arif Ibrahimli,
Associate professor of the Azerbaijan
State Academy of Physical Education and Sport.
Baku, Azerbaijan.
https://orcid.org/0009-0005-3768-9491
arif.ibrahimli@sport.edu.az

THE İMPORTANCE OF WORK ON METHODS OF EDUCATİON WİTH TEENAGE FOOTBALL PLAYERS

Abstract. The article talks about the specific features of the work carried out on education methods with teenage football players in secondary and secondary specialized schools, the possibilities and ways of applying those methods. The article also analyzes the theoretical basis of the specific features of work on persuasion methods with teenage football players and provides information on the practical basis of those specific works. In the directive documents on education reforms carried out regularly and successfully continued in the Republic of Azerbaijan, it is of great importance to turn the work done on the formation of physical education of the grown generation into the object of the research. Research on the development of Azerbaijani football is of even greater importance among such pressing problems. In this sense, it is considered important to make scientifically, pedagogically and methodically justified generalizations about the specific features of the work carried out on the methods of persuasion with teenage football players. As it is known, in order to prepare teenage football players for the training process and competitions, first of all, it is necessary to approach them pedagogically and psychologically correctly. Therefore, first of all, it is important to believe in the victories that will be achieved in the training work with teenage football players. Then it is considered more expedient to create such a model of persuasion and correctly determine the pedagogical and psychological foundations of this model.

Keywords: teenage football players; methods of persuasion; methods of habituation; methods of appreciation and punishment; psychological approach; psychological preparation; problem situation; sports motivation; evaluation; technical preparation; tactical preparation; control.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. The physical education system in Azerbaijan is developing using various means, including physical movements, gymnastics, tourism, natural factors and hygiene measures. In addition to these activities, various games play an important role in the development of physical education of athletes. One of the issues of serious importance in sports activities is the relationship between coach and athlete, especially mutual influence. In psychological studies, a psychological analysis of such influences in the process of competition was carried out, its main tasks were determined, its functional structure, as well as informative aspects, were noted. In this sense, although the coach-athlete system is viewed as a unique management system, the coach is viewed as a subject and the athlete as an object. Thus, the task of management is to direct the tactical and technical actions of the athlete, influence his mental state and behavior in general. The effectiveness of management, the implementation of a competitive activity program, the introduction of changes, the dynamics of the athlete's psyche, a complete understanding of the coach-athlete relationship, and finally, the overall result and achievement of sports achievements are ensured by the mutual influence of the coach and the athlete making conscious efforts.

Provided that technical training classes conducted with young football players served to ensure their physical training, including strength. This means that the technical and tactical training of young football players has a dynamic impact on their overall development.

No matter what technique, speed and tactics a football player has, without physical training, especially strength training, he will not be able to achieve significant success [2, p. 41].

In the process of implementing such preparatory work, the participation of young football players of the required level should be assessed by coaches. Therefore, among the recommendations given to young football players, recommendations and advice on improving strength qualities are of particular importance.

The ability to exert the influence of muscle tension on external resistance or its force is called strength qualities. These qualities are necessary for football players in order to, within the rules of the game, fight with an opponent one-on-one, accurately and powerfully pass the ball to a teammate or score it into the goal.

Thus, the targeted education of teenage football players has a dynamic impact on their physical development, as well as on the formation of their moral

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

and spiritual qualities.

Punishment is considered one of the educational methods used in training young football players. It is also considered appropriate to punish young football players who do not accept the comments of coaches, do not follow their advice, do not continue the training process regularly and violate other rules. In scientific pedagogy, punishment is assessed as a process that occurs when the moral qualities associated with behavior are incorrectly regulated. Punishment is applied when indiscipline among young players is more pronounced. Cases of indiscipline among young football players can arise for various reasons. Some of these reasons manifest themselves in secondary schools, where young football players study, and the other part is due to the lack of moral qualities associated with behavior in sports and football schools.

Analysis of major research and publications. E. Gasanova [6], A. Agaliyev [6] and others note in their research that psychological preparation is a complex plan of action carried out by the psyche of an athlete. It is known that the main component of the mental state is the nervous system. Because the nervous system is more sensitive than other systems, such as muscles, heart, blood vessels, and respiratory systems. At this time, it can be noted that all other systems can be coordinated, controlling the nervous system and mental state. Therefore, it is impossible not to take into account psychological preparation and self-confidence when preparing athletes who want to show high results. These and other problems are also reflected in the works of such scientists as: R. Gayibov [3], G. Garayev [2].

Based on the above, we can conclude that all specialists working with young football players should learn all the ways to treat them psychologically. In such cases, it is possible to deeply study the psychological state and willpower of each of the young players. In this case, it is considered important for football managers, along with coaches, to learn the secrets of psychologically correct treatment of players.

The concept of psychological state and voluntary qualities presupposes the active activity of the athlete, coach and manager in the formation of mental processes and personality qualities that are important during competitions. The conducted research once again proves that psychological training is also one of the important factors that have a positive effect on the effectiveness of physical, special, theoretical, tactical and technical training. Unfortunately, at present, in the general training and psychological preparation of an athlete, the pedagogical activity and the skill of the coach are neglected.

In his works, F. Sadigov [5] notes that in very rare cases, psychological and

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

voluntary qualitative training is understood as the pedagogical activity of a coach who solves the issues of psychological training of an athlete. It can be noted here that in pedagogical activity, the presence of psychological knowledge of the coach is one of the main conditions for organizing the psychological training of an athlete at a high level. This is where the importance of self-confidence in mental preparation can be noted.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The ***purpose*** of training should be considered as a pedagogical process aimed at improving health, improving physical and volitional qualities, technical and tactical skills of athletes.

Based on the purpose of training, in the process of training and improving the technique and tactics of football, the following main ***tasks*** are solved:

1. Improvement of motor and volitional qualities and skills.
2. Health promotion, all-round physical development.
3. Expansion of the functional capabilities of the athletes' body (respiratory, cardiovascular and other systems).
4. Achievement of a high level of individual and team preparedness and acquisition of skills for their implementation in the conditions of competition.
5. Achievement and long-term maintenance of high general and special performance.
6. Expanding knowledge in the field of sports, life sciences and instilling hygiene and self-control skills.
7. To cultivate diligence, discipline, consciousness, activity and, in particular, to independently master sports skills and manage their self-training.
8. Acquisition of in-depth theoretical knowledge and practical skills in the methodology of education and training, planning, control, recovery, organization of competitions, etc.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Football originated in Azerbaijan in 1911. At the beginning of the 20th century, a number of British oil companies operated in Azerbaijan. As the British mostly lived and worked in the Sabunchu district, the area became the center of Azerbaijan's football. The first football club was founded by the British. Later, local football clubs began to be created in the country. In 1912, the strongest football team in Baku was the Britannia club. Later, his place was taken by the "Sportsman" team. For the first time, the Britannia club took part in an

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

international game in 1912 and defeated the Sokol team from Tbilisi.

A new stage in the development of football in Azerbaijan began in 1914 after the establishment of the Baku Football Union. The governing body of the Union was elected, this body included representatives of the strongest football organizations, and the judiciary was created. This association held the championship of the city of Baku. The strongest teams in Baku are "Idmanchi", "Progress" and "22", and in the next two years – "Balakhani Football Players' Association" and "Sokol". He was the leader of Azerbaijani football during the years of "Balakhani Club Fahl" and "Progress". Until 1920, Progress was the champion of Baku and the best team in the Caucasus.

Football competitions for the championship of Azerbaijan were first held in 1928 on the occasion of the first holiday of the formation of Azerbaijan. 8 teams took part in the competition. They included the combined brigades of trade unions, the assembly brigades of "Dynamo", DTMV, Ganja, Guba, Nukhi, Zagatala. In this competition, the second team of the trade union took first place.

The second football competition for the championship of the republic was held in 1934 by the team of the second physical culture festival of Azerbaijan. The winner of the competition was the collective of trade unions.

Since 1934, football competitions for the championship of the republic have been held regularly (with the exception of 1941–1943).

The Azerbaijan Cup was established in 1936. Competitions for the cup are held annually, with the exception of 1941–1943.

The Baku Championship has been held since 1911. The Baku Championship was not held only in 1918–1919 and 1941–1943.

The Baku City Cup was established in 1936, and competitions for the cup were held annually, with the exception of 1941–1944.

The Azerbaijani national team "Neftchi" has represented Azerbaijan in the USSR championship (except for 1941–1945) since 1937, and the highest achievement was in 1966, when it took 3rd place and won a bronze medal. Before the collapse of the Soviet Union, the "Neftchi" team (since 1937) defended the honor of Azerbaijan in the USSR championships. AFFA (Union of Football Federations)

In July 1993, an AFFA delegation went to the 7th UEFA Extraordinary Congress. UEFA President Lennart Johansson and UEFA General Secretary Gerhard Aigner familiarize themselves with other rules and regulations.

In December 1993, a meeting of the UEFA Executive Committee was held in Istanbul. The Association of Football Federations of Azerbaijan has been accepted as a temporary member of UEFA.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

AFFA representatives visited the United Arab Emirates. A long-term cooperation agreement between the federations of the two countries was discussed and signed. Such an agreement was concluded between AFFA and the regional federations of Tabriz in Iran.

In January 1994, the Azerbaijani delegation took part in the draw ceremony for the European Championship-96 in Manchester, England. For the first time in the history of the republic, the independent national team of Azerbaijan won the right to participate in the European Championship.

In accordance with the cooperation agreement between the Turkish Football Federation and AFFA, a delegation of the Turkish Football Federation arrived in Baku to provide direct assistance to Azerbaijani football. They gave practical advice to the coaches and had conversations with them.

In May 1994, the delegation of Azerbaijan went to Vienna to participate in the XXII UEFA Congress.

AFFA was solemnly admitted to UEFA.

In June 1994, the Azerbaijani delegation went to Chicago (USA) to participate in the 49th FIFA Congress. The National Association of Azerbaijan has been solemnly admitted as a member of the International Football Federation.

Finally, on December 29, 2003, the next VI reporting and election conference of AFFA was held. With 26 votes, the president of "Neftchi" Football Club Ramiz Mirzayev was elected as the new president of AFFA. Later, 12 members of the new executive committee of the organization were chosen from 25 members.

Rovnag Abdullayev has been the President of AFFA since 2008.

The Football Development Program (2005–2015), approved by Presidential Decree No. 1038 dated October 10, 2005, gives a great impetus to the development of football.

In the direction of the implementation of this Program, large works and successful projects are being implemented in the cities and regions of our Republic. As a result, a healthy lifestyle is formed, household and sports skills are formed.

In sports, as in any activity, motives are considered to be the driving force. In psychology, a motive is a cause or force that directs and induces people to a particular activity. Motives are various interests, desires, drives, ideals, goals, etc. If the idea of an activity is determined, what a person wants to do, what he wants to achieve, then the motive shows why he is doing it, what he wants to achieve. But motives may either not be understood by people, or they may be

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

only partially understood. These related motives are called motivations. However, there may be decisive or differentiated motives in the pursuit of motivation. The strength and stability of motives depend on the spiritual and moral qualities of a person, purposefulness, high activity and productivity of his activity.

Thus, it is considered important to properly motivate the learning process of training young football players. Because instilling training methods in young footballers also develops their way of thinking. In fact, the sharpness of each footballer's mindset makes him successful on the field. Because when receiving the ball, passing it to a teammate, colliding with a goalkeeper or shooting from an 11-metre distance, young footballers use their thinking abilities in all situations.

In the pedagogical literature, it is noted that some of the reasons for the indiscipline of students are associated with shortcomings in the behavior, activities and methods of work of members of the teaching staff, as well as with shortcomings in the organization of the educational process at school. These include such facts when a teacher, class teacher or a school employee deviates from pedagogical ethics in relations with students, allows inappropriate actions, demonstrates indiscipline in his activities, incorrectly assesses the behaviour of children, does not skillfully apply methods of punishment and encouragement in educational work, shows indifference to pedagogical conditions, resorts to anti-pedagogical means of influence that insult the personality of the student use offensive words and nicknames, thereby allowing injustice.

It is also considered important to identify such facts and correctly determine the ways to eliminate them. It is believed that the members of the teaching staff who manage young football players are unfair, turn a blind eye to indiscipline, give preference to dry and empty advice, are late for training and are the causes of indiscipline. To eliminate such shortcomings, it is useful to use methods of monitoring the educational process, including physical education.

Among the educational methods, methods for monitoring and evaluating the work done are of great importance. Because this process is considered to be the end of a kind of educational work. Parents, educators, leaders of the educational process, public organizations and even law enforcement officers should purposefully, systematically and in an organized manner monitor educational work and objectively evaluate its results.

In this case, a relationship is formed between young players and their coaches. In fact, it is important to study the psychological foundations of the relationship between young athletes and their coaches.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

All this depends on the correct structure of educational work as a whole. In other words, when applying educational methods in the training of young football players, one of the main factors is their psychological preparation for training and competitions. As it was noted, in the process of each activity of young football players, they need to be properly motivated, guided and motivated to the appropriate sport, including football.

It should also be noted that, like all activity, analysis and synthesis, and indeed mental activity in general, always follow from the definite needs of the individual. If there is no demand, there is no production activity. In the study of thinking or any other psychological process, the science of psychology takes into account what needs and motives push a person to cognitive activity, under what specific conditions he has a need for analysis and synthesis, and studies it to a single extent. In contrast to psychology, formal logic does not take into account not only the interaction of thought with sensory perception, but also the interaction of mental activity with needs, motives, and emotions. "Pure" thinking is thinking in itself, that is, not an intellectual process, but a person with certain abilities, feelings, and needs, an individual, a personality.

That is why it is considered appropriate to take into account their thinking style and cognitive interaction, as well as their needs and motives, their interaction with emotions, their abilities, the level of their giftedness and talent, using existing educational methods for the formation of adolescent football players as individuals.

One of the most characteristic features of modern sports is a significant increase in the volume of training loads and the fight against high levels of psychological stress. Since the problem of personalizing training loads depends on age, gender, sports specialization, and somatotype of adolescents, its study is distinguished by its modernity, relevance and lack of practical research. This problem is more popular among children and adolescents and is a major part of the emotional and motivational part of their behavior. These sports include “the most beautiful game” – football. The game of football includes a unique pattern of motor activity, the successful implementation of which determines the functional state of the central nervous system. Since new data are needed to systematize the functional, physical and adaptive capabilities of children and adolescents, it is necessary to summarize the results obtained during the critical period of development of the body of boys training in football teams. Football training for children and adolescents is considered a very suitable model for studying the physical performance of adolescents and their adaptation to the demands placed on them. The use of multiple testing, training and competitive

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

loads in the early stages of training young football players optimizes medical and biological control. As a result of summarizing scientific, methodological, research works and opinions of specialists working in this field of football, it was established that it is very important for children's and youth football players, taking into account their physiological development, to exercise comprehensive control over their body.

Determining a suitable (sensitive) period in the development of physical qualities and creating conditions for their development lays the foundation for achieving high sports success and has a positive effect on improving sportsmanship. So it is with football, organizing medical monitoring of the level of ontogenetic development of children and adolescents involved helps to monitor their morphofunctional state and plan the training process. However, since the dynamics of how the morphofunctional indicators of children and adolescents change under the influence of applied physical activity are not fully reflected in the available literature, the solution to the problem under study becomes even more urgent.

Existing literary sources put forward some ideas about the influence of football training on the growth and development of children and adolescents aged 8–10, 11–12, 13–15 years, work ability, and highlight issues related to adaptation. It should be noted that it is very important to study the influence of football training on the somatic development of children and adolescents, the formation of physical qualities and motor skills, and this is confirmed by the results of numerous studies. Since the determination of physical development, performance, morphofunctional indicators of young football players of all age groups and the influence of football training on them has both practical and theoretical significance, this provides grounds for making certain adjustments to training programs, based on the general laws of age-related physiology.

The influence of football training and standard physical activity on the body of football players aged 10–15 years on development, performance and adaptive capabilities was comprehensively studied. Using separate training programs, morphometric, physiometric and functional indicators were determined during the training of football players and the results obtained were compared with the results obtained from their peers. The physiological characteristics of the exercise programs used are given. In order to monitor the progress of adaptation to the applied physical activity, it was established that there is a direct correlation between the determined activity of catalase and α-amylase, which is the main antioxidant enzyme, lipid peroxidation and increased sportsmanship.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Since the morphofunctional changes that occur in the process of adaptation to physical activity in young football players are of a different nature, it is very important to select the appropriate age period and training load for optimal adaptation. The obtained indicators can be successfully used both in the selection of physical activity and in their dosage.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

In the process of training young football players, the following four methods were mainly used: playful, conjugated, repeated and competitive.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Well-known scientists-pedagogues, taking into account the essence of the method of persuasion, noted that persuasion is the influence of the educator on the consciousness, feelings and will of the educated, in order to form and consolidate positive moral qualities in them and eliminate negative traits in their character and behavior.

In the scientific and pedagogical literature, methods of persuasion are classified in different ways. In some textbooks on pedagogy, these methods are classified under 5–6 headings, in others under 7–8 titles. In one of the latest sources, i.e., in the textbook "Pedagogy" published by Professor F. Sadigov, the methods of ***persuasion*** are classified as follows:

- by precept
- with exhortation;
- by persuasion;
- by explanation;
- by providing recommendations;
- through face-to-face conversation;
- through participation in lectures, discussions, and debates [5].

Such methods of persuasion are considered more appropriate to use in the course of training work with young football players or during the training process.

After all, by applying methods of education, you can achieve great success in training and educational activities carried out with teenage football players. For example, it is considered necessary to persuade them to win by persuasion, to train them seriously by rewarding them for success in exercises and competitions, and by punishing them for wrong actions. In addition to all this, it is necessary to use methods of monitoring educational work in a purposeful, systematic and organized manner.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

In order to maintain the success achieved after the application of persuasion methods, the use of teaching methods can be encouraged. In the pedagogical literature, these methods are classified in different ways.

Induction methods are also considered to be methods that are predominantly focused on the organization of activities and the formation of behavioral experience. These methods can be categorized as follows:

- teach by observing the regimen;
- accustom them to socially useful work;
- by submitting a request or demand;
- by giving instructions;
- by creating educational situations;
- by appealing to public opinion;
- giving a task and showing trust;
- involvement in amateur activities and sports games.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Naturally, adherence to the regime of young football players improves the mood and increases the determination to win. Accustoming young football players to socially useful work ensures that they acquire physical perfection. In this regard, it is considered very useful to establish the most important and necessary requirements for young footballers. Therefore, you can get used to the regime, putting forward requirements for young players.

It is considered important for young football players to follow the orders of the management. To do this, it is necessary to create a problematic situation. In this case, young football players have the opportunity to appeal to public opinion. This ensures that they are prepared for competitions and trainings by giving them tasks and showing confidence.

Methods of reward and punishment are also called methods that stimulate activity and behavior. In order to properly regulate the behavior and activities of children, it is necessary to stimulate their good deeds and correct their unpleasant ones. It is important to praise children for good deeds and punish them for bad, abnormal behavior. Therefore, it is necessary to regulate by appropriate methods those actions that stimulate activity and behavior. In the first case, it is necessary to appreciate, praise, encourage and reward adolescent students for their good deeds, in the second case, it is considered appropriate to reprimand, in a word, to punish them in order to correct wrong actions.

As noted above, it is very useful to take appropriate measures to regulate

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

actions that stimulate the behaviour of young footballers. Because all the exemplary actions of teenage football players are observed and regulated. In this process, it is considered necessary to determine the motives of sympathy. In general, the study of the motives of activity has a positive effect on the formation of moral qualities of a person, including adolescents. Therefore, it is necessary to correctly identify the appropriate motivational elements when promoting young footballers.

The study of motivation in athletes takes place not only from the point of view of understanding, but also in the process of developing moral qualities, individual psychological training, and improving sports skills.

Prospects for further research in this direction. Consequently, motives are closely related to the goals of action. Also, motives can be fully compatible with the purpose of the activity. In such cases, the efficiency of the activity is usually particularly high. However, there may be a greater or lesser difference between motive and purpose. As a rule, this has a negative impact on the effectiveness of activities. Such consequences can be stronger if the motive and purpose are inadequate.

Thus, the correct determination of the sports motivation of teenage football players has a positive effect on the regulation of their relationship with coaches.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. (2019, Mart, 29). *"Ümumi təhsil haqqında" 1532-VQ nömrəli Qanun.* [Online]. Available: https://president.az/az/articles/view/33281

[2] G. Q. Qarayev, *Məşqçi lider. Fəlsəfə və nəzəriyyəsi*. Bakı, Azerbaijan: ARDNŞ-nin Mərkəzləşdirilmiş Mətbəəsi, 2012.

[3] R. H. Qayıbov, *İdman fiziologiyası*. Bakı, Azerbaijan: "Mütərcim" nəşriyyatı, 2015.

[4] F. B. Sadıqov, *Pedaqogika*. Bakı, Azerbaijan: "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2012.

[5] F. B. Sadıqov, *Ümumi pedaqogika*. Bakı, Azerbaijan: "Maarif" nəşriyyatı, 2018.

[6] E. B. Həsənova, A. A. Ağalıyev, *İdman oyunlarında kompleks nəzarət*. Bakı, Azerbaijan, 2010.

Вісник післядипломної освіти. Випуск 26(55) Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)
Bulletin of Postgraduate education. Issue 26(55) Educational Sciences Series (Category «B»)
https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

ВАЖЛИВІСТЬ РОБОТИ НАД МЕТОДИКАМИ ВИХОВАННЯ З ФУТБОЛІСТАМИ-ПІДЛІТКАМИ

Ібрагімлі Аріф Мухаммед огли,
доцент Азербайджанської державної
академії фізичного виховання і спорту.
Баку, Азербайджан.
https://orcid.org/0009-0005-3768-9491
arif.ibrahimli@sport.edu.az

Анотація: У статті йдеться про особливості методичної роботи з виховання футболістів-підлітків у загальноосвітніх та середніх спеціальних навчальних закладах, можливості та шляхи застосування цих методик. У статті також проаналізовано теоретичні основи особливостей роботи з методами переконання з підлітками-футболістами та наведено інформацію про практичні основи цих конкретних робіт. У директивних документах з реформування освіти, які регулярно проводяться і успішно продовжуються в Азербайджанській Республіці, велике значення має звернення роботи з формування фізичного виховання підростаючого покоління в об'єкт дослідження. Серед таких актуальних проблем ще більше значення мають дослідження розвитку азербайджанського футболу. У цьому сенсі вбачається важливим зробити науково, педагогічно та методично обґрунтовані узагальнення щодо особливостей проведеної роботи з методами переконання з підлітками-футболістами. Як відомо, щоб підготувати футболістів-підлітків до тренувального процесу та змагань, насамперед, необхідно правильно підійти до них педагогічно та психологічно. Тому в тренувальній роботі з футболістами-підлітками, насамперед, важливо вірити у ту перемоги, яка буде досягнута. Тоді вважається більш доцільним створити таку модель переконання і правильно визначити педагогічні та психологічні основи цієї моделі.

Ключові слова: футболісти-підлітки; методи переконання; методи звикання; методи оцінки та покарання; психологічний підхід; психологічна підготовка; проблемна ситуація; спортивна мотивація; оцінка; технічна підготовка; тактична підготовка; контроль.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] President of the Republic of Azerbaijan. (2019, Mart, 29). Law No. 1532-VQ "On General Education". [Online]. Available: https://president.az/az/articles/view/33281
[2] G. Q. Garayev, Coach leader. Philosophy and theory. Baku, Azerbaijan: Centralized Printing House of SOCAR, 2012.
[3] R. H. Gayibov, Sports physiology. Baku, Azerbaijan: "Mutercim" publishing house, 2015.
[4] F. B. Sadigov, Pedagogy. Baku, Azerbaijan: "Adiloglu" publishing house, 2012.
[5] F. B. Sadigov, General pedagogy. Baku, Azerbaijan: "Maarif" publishing house, 2018.
[6] E. B. Hasanova, A. A. Agaliyev, Complex control in sports games. Baku, Azerbaijan, 2010.

Стаття надійшла до редакції
07 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-153-166
UDC 372.879.6

Nigar Ibrahimova,
Professor of the "Types of Sports Games"
department of the Azerbaijan State Academy
of Physical Education and Sports.
Baku, Azerbaijan.
https://orcid.org/0000-0002-7046-3313
nigar.ibrahimova@sport.edu.az

THE ROLE OF SPORTS İN THE MORAL EDUCATİON OF YOUNG PEOPLE

Abstract. In the article, the views of Heydar Aliyev, the national leader of the Republic of Azerbaijan at the first youth forum, the important tasks put forward by the state in the field of improving the material livelihood of the people, the main goals and tasks of physical education, the tasks facing the school in the field of physical development of young people, the pedagogical collective from the first days when children enter school the students' physical development and taking care of their height, comprehensive physical education, strengthening of health, increase of working capacity, prolongation of life and other problems are reflected. In Azerbaijan, the physical and spiritual development of teenagers and young people, their formation as personalities who acquire comprehensive knowledge, a broad outlook, spirituality and cultural values, and their growth as worthy citizens for our society are always in the center of attention. By developing physical education, which is one of the most important conditions for life, in other words, physical education and sports, wide opportunities are created for the healthy growth of the young generation in Azerbaijan, as well as for their improvement, mental and intellectual development. By developing physical education and sports, our state succeeds in developing the growing young generation as healthier, physically strong, morally perfect young people who love their homeland and people. Another important aspect of sports and physical education in the physical and spiritual education of young people is related to issues of labor activity and patriotism. Thus, a healthy lifestyle and physical fitness allow the involvement of highly capable and professional young people in production and act as a factor affecting the country's economic development. In addition, raising healthy youth is one of the important conditions for the defense of the Motherland, and the role of physical education and sports in this matter is great. Taking into account all these important points, the development of physical education and sports in

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

modern civilized states is aligned with the youth policy and subordinated to the general strategy. It is one of the priorities of the state policy to create conditions for the physical, mental and spiritual development of young people, to help them realize their capabilities and abilities, to solve their social and economic problems, and to ensure the protection of their rights.

Key words: spiritual education; physical education; sports; endurance; flexibility; quickness; young people; general training; special training; medical supervision; hygiene.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. Moral education is the formation of a person's understanding of life, ensuring the constant and harmonious development of the individual. Moral education contributes to the development of such feelings as pride, sincerity, responsibility, which give a higher purpose to a person's work and thoughts.

At the first youth forum, the national leader of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev, said: "I would like the youth of Azerbaijan to be healthy, strong and resilient, to be uncompromising against the enemies of our Motherland, to fight for the sake of their people, for the sake of complete victory over the enemy, and you will be able to withstand everything difficulties. "You must prepare yourself as a strong, flexible and resilient person, knowledgeable and able to overcome any difficulty" [3].

One of the important tasks put forward by the state in the field of improving the material well-being of people is strengthening health and prolonging life. The solution to this problem largely depends on the correct implementation of physical education work, the strong inclusion of physical education and sports in people's daily lives (hygienic gymnastics, industrial gymnastics, therapeutic exercises, sports, general educational training, the use of therapeutic agents, supervision and hygienic factors [1].

Physical education ensures the development of the form and functions of the body, strengthens and improves all its systems. Without such physical qualities as strength, speed, endurance, agility and speed, it is impossible to perform motor activity. These qualities develop in interaction with the carrier of motor skills and abilities. One of the main objectives of physical education is the development of the five qualities of movement (strength, speed, endurance, agility and speed). After all, labor productivity, defense and sports activities largely depend on the level of their development.

Comprehensive physical education is the basis for improving health,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

increasing performance and prolonging life. In addition, strengthening the body with physical activity helps the body fight colds and infectious diseases.

One of the main tasks of physical education teachers is to improve the health of athletes and athletes, taking care of strengthening their body. This task should be the focus of every teacher and coach in the course of their work.

In the process of regular physical education and sports, your health and body are strengthened. Also, physical education and sports should be carried out only in good sanitary conditions. Exercising in a dusty room with insufficient fresh air or in hot conditions that reduce the body's endurance has a detrimental effect on the health of those involved in physical education.

Taking care of the physical development of young people is one of the most important tasks of physical education teachers and sports coaches. It is known that the development of the human body ends very late: for example, some parts of the skeleton often harden and turn into bones only around the age of 25. Physical education teachers and sports trainers must always take into account the characteristics and level of physical development of those involved in physical culture and sports [7].

At this time, first of all, the normal development of the internal organs that are most important for human life occurs, primarily the heart and lungs, the neuromuscular system and sensory organs – the ability to see, hear, touch, feel. Secondly, it is necessary to take care of the correct development of growth and the correct development of the external forms of the body; they should be given the appropriate physical form and beauty. This is based on actions that influence the formation of the skeleton and the development of skeletal muscles.

In the field of physical development of young people, schools face particularly great challenges. The teaching staff must take care of the physical development of students and their proper growth from the first days of children entering school.

Analysis of major research and publications. Teachers working in the field of sports: D. Guliev [2], M. Aslanly [9], R. Babaev [10] note in their studies that when children's bodies are constantly given attention, their bodies develop harmoniously; if insufficient attention is paid to sitting, correct standing of children, etc., on the contrary, permanent defects may form in their body, i.e. children may have a curved spine, a slightly bent back, etc. However, it should be noted that some teachers in schools do not care about the normal physical development of children; Physical education teachers do not do enough to combat these shortcomings.

Although physical education improves the health of young people and

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

develops them physically, those involved in physical education should be taught certain skills and abilities to perform movements. In physical education and sports programs, the types of physical education movements are indicated, the types and degrees of relevant skills are determined. For example, in a school, the physical education program requires students to acquire the correct skills to perform vital activities. In physical education classes at school, children are taught to walk, run, jump, throw tools, and so on.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Purpose of the study: Each sports coach prepares active community builders, physically well developed, healthy, cheerful, ready for high labor productivity and defense of the Motherland, not afraid of difficulties.

This goal can be achieved by solving the following specific ***tasks*** of physical education:

- every physical education teacher must organize classes in such a way that athletes develop not only physically, but also mentally;
- certain aesthetic views and other qualities were formed in them;
- Teachers and trainers should not lose sight of any aspect of the above responsibilities.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

At the present stage of development of our country, the strategic goal is to achieve the full and sustainable development of the system of physical education and sports in the country in accordance with the Development Concept "Azerbaijan 2020: Vision for the Future", with its help, improving the health of children, adolescents and youth and solving related problems social and economic problems in society, solving and organizing activities in accordance with the requirements of the modern era. The main directions in this area are the formation of physical culture and sports activities as a healthy lifestyle in the minds of schoolchildren and students, achieving a high level of physical education through improving the abilities necessary for their physical development and physical improvement, and training creatively thinking citizens and individuals.

The purpose of research work carried out in the field of physical education and sports is to resolve the issue of expanding the scope of sports for everyone, regardless of age, ethnic origin and health status, to create a dynamic network of sports and youth organizations, clubs, society, as well as training coaches and

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

volunteers. Ensuring the mass participation of physical culture and sports is one of the important issues of our time. The popularity of sports is important for the moral and physical development of the younger generation.

National leader Heydar Aliyev paid great attention to the development of physical education and sports and in one of his speeches he spoke about this: “The work done for the development of sports and physical education, the work that we will do in the future, is one of the main directions of the state and national policy" [3].

In the modern period, physical education and sports remain relevant. The Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev on the preparation of the Development Concept “Azerbaijan 2020: Vision for the Future” is one of the important parts of the future-oriented policy of our people. In this order, the Development Strategy, covering 2013–2023, and the State Program for 2016–2020, 2012–2020 for the development of physical education and sports in order to encourage the youth of Azerbaijan to a healthy and active lifestyle and ensure their integration into society. The National Strategy and State Program for the coming years are being prepared and implemented.

Today, in our country, sport, like all developing spheres of social life, is experiencing a period of prosperity. A manifestation of this is the creation of a high-level sports infrastructure, the construction of about 50 Olympic sports complexes and the provision of them to our people. The country's leadership wants to spread this development throughout the country and make the sport popular. Powerful sports bases are being created in the capital and regions so that our youth can grow up healthy by playing sports at these bases.

In connection with the current situation, one of the main goals of the National Strategy is to achieve mass development of physical education and sports in the country.

Currently, sharp differences have emerged between the past and the present. Many researchers confirm that the physical activity of a modern person is 100 times less than the physical activity of a person 100 years ago.

Information from World Health Organization (WHO) Bulletin No. 384 of June 2016 confirms the above:

- a sedentary lifestyle and physical inactivity are the fourth leading risk factor for death worldwide;
- about 3.2 million people die every year because of this;
- is one of the main risk factors for non-communicable diseases such as cardiovascular diseases, cancer and diabetes;

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- an active lifestyle and physical movement have significant health benefits and are considered an important factor in disease prevention;
- every third person in the world lives an insufficiently active life.

According to statistics, children and adolescents studying in schools nowadays are overloaded with mental work. Hygienist scientists prove that 82–85 % of schoolchildren's daily routine is spent studying at school and at home, solving assignments, in short, a sedentary lifestyle. Even the need for physical movements and active activity of younger schoolchildren is satisfied only by 15–19 %.

It is important for every teenager to get at least 10–12 hours of vigorous physical activity per week. Unfortunately, we have to admit that very few schoolchildren participate in sports sections and general physical training groups. As a result, the risk of developing physical inactivity in children and adolescents increases, which leads to the widespread occurrence of a number of diseases, such as cardiovascular, nervous and metabolic disorders.

It has been proven that human health depends only 8–10 % on the activities of healthcare institutions, 18–22 % on genetic factors, 17–20 % on the state of the environment and 49–53 % on lifestyle and living conditions.

Physical movements are purposeful motor activity of a person associated with solving a specific problem. Each motor activity consists of individual movements. Actions used for the physical development and improvement of a person are called physical actions. Physical movements are activities organized according to the laws of physical education. Physical activity is the main means of physical education at school. Physical movements form motor skills and develop the motor system. It improves blood circulation and metabolism, and has a positive effect on breathing. Physical movement increases speed, quickness, strength, endurance, improves natural movement habits such as walking, running, jumping, balancing and jumping which are important for a person's life.

Currently, the number of people who accept the idea that physical education and sports are an important norm of human life is increasing every day. This, in turn, leads to the emergence of new public and individual approaches that society accepts as a whole and in a personal form. In general, the level of development of society is measured by the degree of identification, development and use of individual skills and qualities of people. At this time, we should especially note the level of health and physical fitness of the population, which is one of the main components of the system of cultural values, in different age periods, mainly in the first half of life. Because the development and formation of other cultural values often depends on these criteria.

Physical education and sports instill in a person positive moral qualities,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

love for the Motherland, attachment to family, self-confidence, patience, perseverance, endurance and other qualities. In addition, with the help of physical education and sports, other types of education are further developed – labor education, personal hygiene education, economic education, aesthetic education, legal education. At the same time, we should not forget that the above is directly related to strengthening the defense capability of our country. A healthy and strong young generation is a reliable guarantee of the future.

A healthy society is the strategic goal of every state. Of course, the state is pursuing a special policy to attract citizens to play sports. In this sense, the state's goal is for every Azerbaijani to be interested in sports and regularly engage in sports. Naturally, a healthy generation in the country is formed through the provision of mass sports by the state. Of course, this mature generation is also the healthy future of our country. Comprehensively formed, competitive training of modern youth is a continuation of the successful youth policy of the state.

President Ilham Aliyev touched on these important points in his speech and recommended that every citizen regularly play sports: "I would recommend every citizen to play sports. Not once a week or once a month, but regularly. There is great benefit in this, and if this happens, every person will see it in his life" [3]. The head of the country advised our outstanding athletes, who have brought the glory of Azerbaijan to sports, to actively engage in educational work. Stressing that opportunities for outdoor sports are created for every person, President Ilham Aliyev also emphasized the importance of mass physical education from the point of view of the nation's health.

Along with the health of people of all ages, sport also creates conditions for their harmonious development, instills in students such positive qualities as protecting the honor of their home school, higher educational institutions, and the Motherland as a whole. Therefore, the popularity of sports is important for the moral and physical development of the younger generation. National leader Heydar Aliyev paid great attention to the development of physical education and sports and in one of his speeches said about this: "The work done for the development of sports and physical education, the work that we will do in the future, is one of the main directions of state and government politics" [3].

It is known that issues of physical education of children and adolescents are determined by various social, psychological and other factors. If work related to physical education is carried out regularly and purposefully, then its quality and efficiency will be much higher. In addition, parents should also be interested in their child's physical activity. Experts believe that parents should influence their children in such a way that their interest in sports increases. At

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

this time, there will be no obstacles to the development of physical education in a family environment. At the same time, when performing any task in this area, the child's skill improves, he acquires new skills, habits, and becomes stronger.

Naturally, every society needs healthy and physically strong young people. Therefore, in his speech, President Ilham Aliyev touched on the importance of young people being physically strong and added that sports significantly increases the sense of patriotism: "Every sports victory, especially a victory won at prestigious international competitions, raises national pride and national pride. spirit in our country. Therefore, sport plays a very important role in the life of every country" [3].

In short, the process of managing the physical culture and sports movement in Azerbaijan is developed at the level of modern requirements. The number of improved sports institutions is increasing, and the activities of municipalities, local and regional public organizations in this area are intensifying. Of course, the state is fulfilling its obligations in order to make this process even more ambitious, and will continue to fulfill it in the future. At the same time, every citizen should try to contribute to the popularization of sports. Only in this case will it be possible to achieve the desired results in the implementation of such strategic tasks as physical education and mass sports. Of course, the efforts of President Ilham Aliyev to develop sports and the decisions made by President Ilham Aliyev, who focused on this factor, suggest that in the coming years, Azerbaijani sports will conquer new heights and enter a new stage of its development.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Among the general pedagogical methods of scientific research in physical culture and sports, 4 main groups can be distinguished: organizing and conducting research in experimental groups; collection and analysis of current information; obtaining and analyzing retrospective information; mathematical processing of research results.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

At the second youth forum, our national leader Heydar Aliyev said: "We want the youth of our independent state to develop comprehensively, walk well, swim well, walk deftly and gracefully, in a word, to be a normal and healthy person, ready for work and defense, developing physically, let it also develop correctly [3].

At the same time, before physical education, skills are identified that are specific to certain types of physical education and are primarily used in sports

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

practice, sports competitions, stadiums, sports grounds, swimming pools, as well as skills used when performing movements on one or another gymnastic equipment or equipment and the task of training these skills of persons involved in physical education. Examples include sprinting, hitting a ball in a game of tennis, and so on. Despite the fact that sports skills are quite specific, they are of great importance in the physical education of our youth.

The work carried out by physical education teachers and sports coaches is aimed at instilling in our youth a sense of national patriotism, love for the country, their sports team and sports, strengthening their self-confidence in the fight, which should be followed by sporting achievements and world records in the most important sports. This struggle of our domestic athletes to improve sportsmanship and win new records is their sacred patriotic duty [10].

President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, receiving our Olympians, said: "We must educate athletes in such a way that they believe in themselves, tirelessly try to improve their sporting achievements with a deep sense of patriotism. Each member of our teams is obliged to adequately and successfully defend the honor of our independent state at international competitions" [3].

One of the important tasks is to train physical training coaches to take care of sports equipment and equipment in gyms and sports fields as the apple of their eye. Being an independent state, Azerbaijan provided physical education teachers with beautiful buildings, stadiums, sports grounds, and all kinds of sports equipment.

Physical education and sports training should instill in our youth a sense of collectivism, a sense of love for their sports team, and the ability to subordinate their personal interests to the interests of the team. Creating a sports team, strengthening it and taking care of the proper organization of the team's work is the most important task of the work of coaches and organizers of physical education among young people.

In carrying out this task, it is very important to have a clear understanding of how a sports team should be organized and its most characteristic features.

Some people believe that a team is a group of people united by one interest, in our case an interest in sports. This is certainly true. However, the entire content of a sports team does not consist only of the sporting interests of a certain group of athletes. The main feature of a real team is that all its members fight to fulfill the common tasks of this team.

A properly organized team has common goals and objectives. These goals and objectives are achieved through the efforts of all team members. Members

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

of the athletic department may not limit their participation on the team to attempts to improve their sportsmanship.

A sports team must take care of the development of the corresponding sport, fight to introduce young people to a particular sport, and better equip sports activities with equipment and inventory. The team must strive to further improve the sports training of all its members and achieve a common victory.

Each sports team has strict training and athletic training rules. All team members are required to strictly follow these rules and implement them correctly.

A good sports team must have a socio-political and self-determining tradition. As a rule, an athlete who has just joined an organization sees that there are established traditions and a general line of sports activity, certain rules, general and orderly collective discipline, the correct division of responsibilities between team members and the fulfillment of these responsibilities.

The discipline of an athlete does not mean simple subordination of the individual to the established rules of sports organizations: it is, first of all, conscious discipline based on universal cooperation and friendly relations, on the need to protect the interests of the sports team together. An athlete, who is responsible not only for his own personal discipline, but also for the discipline of the entire team, does not tolerate violations of discipline and actively fights for high discipline in his team.

Of great importance for the successful completion of the tasks facing physical education is the development of moral and volitional qualities in athletes, such as willpower, initiative, courage, determination, perseverance, and the ability to overcome difficulties and obstacles. Physical education teachers and sports coaches must develop the above qualities in their daily work, skillfully educating our youth in the spirit of independence.

By engaging in various sports, a person can increase his willpower, become stubborn and persistent, develop the ability to overcome one or another difficulty and develop other qualities. However, it is important for us that in the process of forming the above-mentioned volitional qualities they are given the right direction. Having such a clear focus, physical education can lead to the formation of individualism, selfishness, selfishness, arrogance, disdain for the team and other similar negative traits in the character of our youth.

Every Azerbaijani athlete, every coach must understand that he is grateful to his people for their successes and achievements.

From the above it is clear that the work carried out in the field of physical education of youth is very important and responsible work. This requires teachers to take a very responsible approach to their work.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Naturally, this does not mean that the tasks of mental, spiritual, aesthetic education, and labor education can be accomplished only by means of physical education. These tasks are solved by the organization of pedagogical work in independent Azerbaijan. However, physical education teachers and sports coaches should always take into account the above tasks, otherwise their work can easily be limited and lose its significance in the overall system of teacher education.

Therefore, citizens of the Independent Republic of Azerbaijan must strive for these goals and achieve them through physical education. However, to achieve this goal, it is necessary to define specific tasks depending on the conditions.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

During the research, the following conclusions can be drawn:

1) the importance of the harmonious development of the forms and functions of the body, aimed at the comprehensive improvement of the physical abilities of our people, good health and prolongation of life;

2) ensuring normal physical development, nurturing strength, endurance, flexibility and speed of movement in young people;

3) give them correct and extensive knowledge;

4) to develop in them the skills to perform both general, natural movements (walking, running, throwing tools, etc.) and special physical education movements (various sports, active games, special gymnastic movements);

5) formation of actions, abilities, skills and special knowledge necessary for life;

6) develop the moral and volitional qualities of athletes; to cultivate national patriotism, courage, willpower, initiative, bravery and determination.

Prospects for further research in this direction. All these conclusions drawn are organically connected with each other: with the correct organization of work on physical education, all of them are always solved together, and not one of them can be neglected. Before the physical education of our youth, it is necessary to ensure the best implementation of the above-mentioned tasks, while setting the high goal of preparing youth for work and defense of the Motherland. If a person is weak, if he is not physically developed enough, if he has not acquired the appropriate knowledge and skills, if the moral and volitional qualities inherent in a person are not properly developed, then such a person cannot be considered a person who is completely ready for work and defense.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Ə. Ə. Ağayev, «Məktəblilərin mənəvi tərbiyəsi günümüzün reallıqları baxımında», *Azərbaycan məktəbi,* № 5, s. 36–42, 2001.
[2] D. Q. Quliyev, *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyində bədən tərbiyəsi və idmanin inkişafi (1918–2018)*. Bakı, Azerbaijan : "Apostroff" MMC-nin mətbəəsi, 2018.
[3] Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müstəqil Azərbaycan Respublikası gənclərinin birinci forumunda nitqi. Fevral, 1996. [Online]. Available: https://lib.aliyevheritage.org/az/1228447.html Application date: October, 15, 2023.
[4] P. B. Əliyev, H. H. Əhmədov, *Gənclərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsi.* Bakı, Azerbaijan : ABU, Təhsil, 2006.
[5] E. M. Əliyeva, «Disputların orta ümumtəhsil məktəblərinin mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşmasına təsiri», elmlər üzrə fəlsfə doktoru elmi dərəcəsini almaq üçün avtoreferat. Bakı, 2009.
[6] O. Q. Həsənov, «Diyarşünaslıq materiallarından dərslərdə istifadəedilməsi şagirdlərin mənəvi tərbiyəsinin vasitəsi kimi», *Elmi əsərləri,* № 3, 46 s., 1992.
[7] Y. Talıbov, F. Sadıqov, S. Quliyev, *Gənclərin mənəvi tərbiyə problemləri*. Bakı, Azerbaijan : Ünsiyyət, 1998.
[8] Y. Talıbov, D. Quliyev və b. Tələbə gənclərin mənəvi tərbiyəsi (Ihissə). Bakı, Azerbaijan : ADBTİA-nın mətbəəsi, 1990.
[9] M. İ. Aslanlı, *Fiziki mədəniyyət və mənəvi kamillik*. Bakı, Azerbaijan : Maarif, 1993.
[10] R. Q. Babayev, *Fiziki tərbiyə fənninin tədris proesesində yeniyetmələrin milli-mənəvi tərbiyəsi üzrə işin imkanları və yolları*. Bakı, Azerbaijan, 2010.

РОЛЬ СПОРТУ У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Ібрагімова Нігяр Мухаммед гізи,
професор кафедри «Види спортивних ігор»
Азербайджанської державної Академії
фізичного виховання та спорту.
Баку, Азербайджан.
https://orcid.org/0000-0002-7046-3313
nigar.ibrahimova@sport.edu.az

Анотація. У статті розглядаються погляди лідера Азербайджанської Республіки Гейдара Алієва на першому молодіжному форумі. Важливі завдання, які висуває держава у галузі поліпшення матеріального

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

забезпечення народу; основні цілі фізичного виховання які стоять перед школою в галузі фізичного розвитку молоді; педагогічний колектив з перших днів вступу дітей до школи піклується про фізичний розвиток учнів, всебічне фізичне виховання, зміцнення здоров'я, продовження життя та ін. У Азербайджані фізичний і духовний розвиток підлітків і молоді, їх становлення як особистості набуває всебічних знань, широкого кругозору, духовності і культурних цінностей, зростання їх як гідних громадян нашого суспільства завжди знаходяться у центрі уваги. Розвиваючи фізичне виховання, яке є однією з найважливіших умов життя, іншими словами, створюються широкі можливості для здорового зростання молодого покоління в Азербайджані, а також для його вдосконалення, розумового та інтелектуального розвитку. Розвиваючи фізичне виховання і спорт, наша держава досягає успіхів у формуванні підростаючого молодого покоління як більш здорової, фізично міцної, морально досконалої молоді, яка любить свою Батьківщину і народ. Інший важливий аспект спортивно-фізичного виховання молоді пов'язаний з питаннями трудової діяльності та патріотизму. Таким чином, здоровий спосіб життя та фізична підготовленість дозволяють залучати до виробництва високоздатну та професійну молодь і виступають чинником економічного розвитку країни. Крім того, виховання здорової молоді є однією з важливих умов захисту Батьківщини, і роль фізичного виховання і спорту в цьому питанні велика. Враховуючи всі ці важливі моменти, розвиток фізичного виховання і спорту в сучасних цивілізованих державах узгоджується з молодіжною політикою і підпорядковується загальній стратегії. Створення умов для фізичного, розумового та духовного розвитку молоді, сприяння реалізації її здібностей, вирішення соціально-економічних проблем, забезпечення захисту її прав є одним із пріоритетів державної політики.

Ключові слова: духовне виховання; фізична культура; спорт; витривалість; гнучкість; швидкість; молоді люди; загальна підготовка; спеціальна підготовка; медичне спостереження; гігієна.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] A. A. Agayev, "Moral education of schoolchildren in view of today's realities", Azerbaijan School, No. 5, p. 36–42, 2001.

[2] D. G. Guliyev, Development of physical education and sports during the 100th anniversary of the Azerbaijan People's Republic (1918–2018).

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Baku, Azerbaijan: "Apostroff" LLC printing house, 2018.
[3] Speech of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev at the first forum of the youth of the Independent Republic of Azerbaijan. February, 1996. [Online]. Available: https://lib.aliyevheritage.org/az/1228447.html Application date: October, 15, 2023.
[4] P. B. Aliyev, H. H. Ahmadov, Education of youth based on national and moral values. Baku, Azerbaijan: ABU, Education, 2006.
[5] E. M. Aliyeva, "The influence of disputes on the formation of moral qualities of secondary general education schools", abstract for receiving the scientific degree of doctor of philosophy. Baku, 2009.
[6] O. G. Hasanov, "The use of local studies materials in lessons as a means of moral education of students", Scientific works, No. 3, 46 p., 1992.
[7] Y. Talibov, F. Sadigov, S. Guliyev, Problems of moral education of youth. Baku, Azerbaijan: Communication, 1998.
[8] Y. Talibov, D. Guliyev and others. Moral education of young students (Department). Baku, Azerbaijan: ADBTIA printing house, 1990.
[9] M. I. Aslanlı, Physical culture and spiritual perfection. Baku, Azerbaijan: Maarif, 1993.
[10] R. G. Babayev, Possibilities and ways of working on the national-spiritual education of teenagers in the teaching process of the subject of physical education. Baku, Azerbaijan, 2010.

Стаття надійшла до редакції
03 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-167-178
УДК 373:[351.851:37.07

Кириченко Микола Олексійович,
доктор філософії, член-кореспондент
Національної Академії наук вищої освіти України,
ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0003-1756-9140
kmoumo@gmail.com

Марчук Інна Володимирівна,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії, спеціальності 011
«Освітні, педагогічні науки»
кафедри менеджменту освіти та права
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0002-7529-693X
i.v.marchuk.work@gmail.com

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У представленій статті розглядаються сутнісні характеристики та методологічні основи державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти. Автор, ураховуючи той факт, що сучасний стан освітньої галузі зумовив потребу конструктивної взаємодії держави, громади, закладів освіти, суб'єктів освітнього процесу, громадських об'єднань і організацій, потенційних роботодавців та усіх інших зацікавлених у розвитку української освіти сторін, бо лише спільними зусиллями можна забезпечити ефективне функціонування системи державно-громадського управління у сфері світи в цілому, та в загальній середній освіті зокрема, указує на важливість урахування низки ризиків, що супроводжують демократизацію галузі: нерівномірність розвитку освіти в різних регіонах; нестача в органів місцевого самоврядування досвіду та ресурсів для управління освітою; потенційне зростання корупції у сфері освіти. Дослідниця робить акцент на потребі впровадження державно-громадського управління, визнаючи його ефективним способом удосконалення загальної середньої освіти, оскільки воно спрямоване й дозволяє залучити громадськість до

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

вирішення спільних завдань у сфері освіти, сприяючи підвищенню її демократичності та прозорості. Відзначається, що в дослідженнях українських науковців можна спостерігати перестановку слів у словосполученні на позначенні самого типу управління: більш поширеним стає поняття «громадсько-державне управління», визнається, що така зміна є закономірною через посилення значення громадянської складової в суспільному житті України. У статті докладно проаналізовано сутність поняття державно-громадське управління, здійснено термінологічний аналіз у трьох аспектах – філософському, психологічному і педагогічному. Наведено конкретні приклади використання державно-громадського управління для удосконалення загальної середньої освіти в Україні: створення громадських рад при органах управління освітою; залучення громадськості до розробки та реалізації освітніх програм; створення громадських фондів, які підтримують освітні проекти. Основним акцентом статті є теза, що державно-громадське управління є перспективним напрямом розвитку загальної середньої освіти в Україні, оскільки воно сприятиме підвищенню якості освіти, досягненню її відповідності міжнародним стандартам та інтересам суспільства. Названо форми та методи державно-громадського управління: консультативні органи, що створюються для надання консультацій та пропозицій органам державної влади у сфері освіти; соціально-партнерські угоди, що укладаються між органами державної влади та громадськими організаціями для вирішення спільних завдань у сфері освіти; дебати, круглі столи, конференції тощо, які проводяться для обговорення проблем загальної середньої освіти. Визначено методи державно-громадського управління: організація громадських слухань, під час яких громадськість може висловити свою думку щодо проектів нормативно-правових актів у сфері освіти; проведення громадських експертиз, у перебігу яких громадські організації оцінюють якість освітніх програм, закладів освіти, тощо; надання грантів громадським організаціям для реалізації освітніх проектів. На перспективу заплановано науково обґрунтувати, розробити та провести експертне оцінювання моделі державно-громадського управління розвитком закладу загальної середньої освіти України.

Ключові слова: державно-громадське управління; загальна середня освіта; форми та методи державно-громадського управління закладом загальної середньої освіти; методи державно-громадського управління освітою; децентралізація.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Освіта традиційно була і є сьогодні пріоритетною сферою державного управління. На різних етапах розвитку суспільства держава визначала його потреби в освіті та забезпечувала їх реалізацію через освітню політику. Сучасний стан освітньої галузі зумовив потребу конструктивної взаємодії держави, громади, закладів освіти, суб'єктів освітнього процесу, громадських об'єднань і організацій, потенційних роботодавців та усіх інших зацікавлених у розвитку української освіти сторін, оскільки лише спільними зусиллями можна забезпечити ефективне функціонування системи державно-громадського управління у сфері світи в цілому, та в загальній середній освіті зокрема.

В умовах децентралізації змінилися управлінські освітні парадигми, завдяки чому: покращується ефективність управління освітою, оскільки органи місцевого самоврядування краще знають потреби своїх громад; зростає відповідальність органів місцевого самоврядування за стан освіти в регіоні, що активізує інноваційність місцевих громад у вирішенні освітніх питань. З іншого боку, децентралізація управління освітою зумовлює появу низки ризиків: нерівномірність розвитку освіти в різних регіонах; нестача в органів місцевого самоврядування досвіду та ресурсів для управління освітою; потенційне зростання корупції у сфері освіти тощо.

Оскільки мета України – вступ до Європейського Союзу, то на часі реформування української освіти відповідно до міжнародних стандартів, якими передбачено такі вимоги: доступність освіти для всіх громадян; якість освіти, що відповідає потребам суспільства; інклюзивність освіти, що забезпечує доступ до освіти для всіх, незалежно від індивідуальних особливостей. Саме державно-громадське управління може стати гідною відповіддю на суспільні виклики, сприятиме створенню необхідних умов для зміни та вдосконалення загальної середньої освіти відповідно до міжнародних стандартів.

У сфері загальної середньої освіти державно-громадське управління може забезпечити її комплексне реформування за умови: врахування інтересів суспільства та громадськості в процесі формування державної політики у сфері освіти в цілому; залучення громадськості до розв'язання проблем загальної середньої освіти; зростання ефективності управління освітою. Державно-громадське управління може реалізуватися в таких формах, як-от: консультативні органи, що створюються для надання консультацій і пропозицій органам державної влади у сфері освіти; соціально-партнерські угоди, що укладаються між органами державної

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

влади та громадськими організаціями для визначення й практичної реалізації спільних завдань у сфері освіти; доступні суспільно відкриті форми оприлюднення й обговорення потреб закладів загальної середньої освіти – дебати, круглі столи, конференції, консультації тощо, проведені з конкретною метою і спрямовані на досягнення реального результату в загальній середній освіті.

Отже, державно-громадське управління визнається ефективним способом удосконалення загальної середньої освіти, оскільки спрямоване й дозволяє залучити громадськість до вирішення спільних завдань у сфері освіти, сприяючи підвищенню її демократичності та прозорості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні підходи стосовно інтегративних аспектів діяльності державних і громадських інституцій у сфері загальної середньої освіти, зокрема управлінні нею, презентовано у працях В. Андрущенка, Л. Гаєвської, Л. Калініної, Н. Лісової, В. Лугового, С. Ніколаєнка, О. Онаць, В. Олійника, В. Супруна та ін. Про демократизацію управління йдеться у роботах зарубіжних авторів, як-от: Е. Бекман, Дж. Дьюї, Ф. Котлер, П. Крапф, Б. Траффорд, В. Троян.

Так, у працях Л. Калініної [1] висвітлено сутність поняття державно-громадського управління на партнерських засадах. Дослідниця доводить, що визначення законодавчо-правових і концептуальних засад державної освітньої політики не вирішує проблему миттєвого запровадження державно-громадського управління на демократичних засадах. Учена в ході експериментального дослідження вивчає стан форм управління та технологій реалізації організаційних механізмів управління освітою в різних регіонах України. Підсумовуючи наголошує, що державно-громадське управління освітою стало переважно декларованою законодавчо-правовою нормою, залишається пріоритетним напрямом наукового пошуку і практики державної влади, потребує змін у зміщенні акцентів на домінанту громадської компоненти

Учена Г. Єльникова [2] виокремлює у загальній моделі державно-громадського управління загальною середньою освітою три субмоделі як складові: структурно-громадського супроводу, інформаційно-громадського супроводу, субординаційно-проміжного партнерства. Розроблені Г. Єльниковою типи моделей, на наш погляд, є певним теоретичним образом, на засадах якого можна створювати функціональні моделі для закладів освіти у конкретних громадах на основі нормативно-правового механізму державно-громадського управління загальною середньою освітою.

Державно-громадські засади управління розвитком закладів загальної

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

середньої освіти (ЗЗСО) досліджено В. Гончарук [3]. Ідеться про спеціальні обставини, що сприяють залученню представників громадськості до управління ЗЗСО в регіоні. Також зазначається, що зміст поняття «державно-громадське управління ЗНЗ у регіоні» не є константою, його покладено в основу моделі системи державно-громадського управління ЗНЗ як концептуальні засади транспарентного функціонування органу державно-громадського управління ЗНЗ у регіоні, ґрунтованого на низці принципів: демократичності, колегіальності, прозорості прийняття управлінських рішень тощо.

Відзначимо, що наразі в дослідженнях українських науковців можна спостерігати перестановку слів у словосполученні на позначенні самого типу управління: більш поширеним стає поняття «громадсько-державне управління». На нашу думку, така зміна є закономірною через посилення значення громадянської складової в суспільному житті України.

Методологічні принципи та концептуальні засади громадсько-державного управління визначено О. Кубальським [4]. Так, він зазначає, що субординаційна вертикаль управління передбачає наявність на кожному управлінському щаблі громадських структур – громадських рад, які мають стати реальною силою і виразниками голосу громадськості.

Сучасні аспекти громадсько-державного управління в освіті висвітлені в посібнику за авторством Л. Калініної та О. Онаць [5], де визначено, що «школа як соціально-культурний центр є місцем перетинання інтересів як держави, так і громади, вона водночас є часткою суспільного життя й елементом структури, яка підлягає державному контролю. Дуже важливим завданням для школи та її керівника є запровадження демократичних форм управління, адже в умовах розвитку демократії й розширення співуправління заклад загальної освіти дедалі більше спиратиметься на громадські організації та громади. Це допоможе конструктивному партнерству та взаємодії, а не лише політиці патронажу державного над громадським».

Дослідником О. Пастовенським [6] запропоновано критерії оцінювання ефективності системи громадсько-державного управління загальною середньою освітою в регіоні, які ґрунтуються на низці функцій: інформаційно-діагностичній, інтегрувально-моделювальній, організаційно-координаційній, контрольно-експертній, координаційно-коригувальний.

Учена С. Королюк [7] визначає з позиції громадсько-державного управління ключову роль громади, яка виконує ролі ініціатора, організатора та активного учасника в управлінні школою. Вона підкреслює важливість створення недержавних структур, що збільшують можливості державних шкіл у виборі способів ресурсного забезпечення для конструктивного

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

партнерства та взаємодії, залучення додаткових ресурсів для здійснення матеріально-технічної і методичної підтримки школи: асоціації, шкільні фонди, громадські організації, центри освітніх технологій, ресурсні центри та інші структури із підтримки освітніх ініціатив.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є теоретичне обґрунтування суттєвих характеристик та методологічних основ державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти.

Завдання дослідження включають:

- теоретичне обґрунтування суттєвих характеристик державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти;
- аналіз методологічних засад державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти;
- дослідження практики державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти в Україні.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Сутність понять *«громадське управління, державно-громадське управління»* може бути встановлено через характеристику родових ознак та видових відмінностей. Для цього нам необхідно виокремити поняття родові, що мають значно більший обсяг, і поняття видові – з меншим обсягом. Мусимо дотримуватись цього співвідношення обсягів понять, бо тоді визначення базових для нашого дослідження понять буде логічно правильним. Термінологічний аналіз понять доцільно здійснювати в трьох аспектах – філософському, психологічному і педагогічному.

Вивчення літератури з проблеми дослідження уможливило такий висновок, що поняття «управління» позначає стратегічні функції керівництва розвитком загальної середньої освіти. З огляду на це, вважаємо, що категорія «управління» як найбільш ємне й широке за змістом поняття перебуває на вершині ієрархічної моделі понятєвого апарату та основоположна у визначенні підпорядкованих їй категорії *«державне управління», «громадське управління», «державно-громадське управління».*

Значна частина дослідників тлумачать поняття *«громадське управління»*, спираючись на філософську і психологічну характеристики ключового слова.

Сучасні соціальні виклики, спричинені глобалізацією, інноваційним типом розвитку, утвердженням тенденцій демократичного суспільства,

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

інформатизації в усіх його галузях, переосмисленням морально-духовних орієнтирів, зумовлюють необхідність посилення вимог до змісту та якості освіти. Це потребує вдосконалення системи освіти, розроблення моделі державно-громадського управління освітою, що поєднує громадське управління з державним. Відомо, що участь громади в управлінні освітою можлива лише в демократичному суспільстві.

Відкритість суспільства, інтеграція освітньої системи України в європейський простір уможливили вивчення зарубіжного досвіду громадського управління освітою. Основні зусилля держави і громадських організацій спрямовані сьогодні на підвищення якості української освіти, посилення громадського контролю за дотриманням норм чинного законодавства.

Учена І. Пятишева, на основі узагальнень стосовно досліджуваної проблеми, тлумачить громадське управління освітою як «діяльність громадських структур, які впроваджують громадську освітню політику на основі самоуправління й співуправління» [8, с. 103].

Ми також дотримуємося схожого розуміння основного поняття нашого дослідження.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення мети дослідження нами використовувався аналітичний метод, який передбачає вивчення і систематизацію наукової літератури, нормативно-правових документів, матеріалів практики державно-громадського управління закладами загальної середньої освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Наведемо декілька конкретних прикладів того, як державно-громадське управління може бути використано для удосконалення загальної середньої освіти в Україні.

По-перше, створення громадських рад при органах управління освітою. Громадські ради можуть надавати консультації та пропозиції органам управління освітою з таких питань, як:

- розвиток освітньої політики;
- фінансування освіти;
- якість освіти.

По-друге, залучення громадськості до розробки та реалізації освітніх програм. Громадські організації можуть брати участь у розробленні та реалізації освітніх програм, а також в оцінюванні їх ефективності.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

По-третє, створення громадських фондів, які підтримують освітні проекти. Громадські фонди можуть надавати фінансування освітнім проектам, які реалізуються громадськими організаціями.

Іншими словами, державно-громадське управління є перспективним напрямом розвитку загальної середньої освіти в Україні. Воно може сприяти підвищенню якості освіти, досягненню її відповідності міжнародним стандартам та інтересам суспільства.

Методологічні основи державно-громадського управління у сфері загальної середньої освіти базуються на таких принципах:

- децентралізація управління, що передбачає передачу частини повноважень з управління освітою органам місцевого самоврядування та громадським організаціям;
- участь громадськості, що передбачає розширення участі громадськості в прийнятті рішень у сфері освіти;
- прозорість управління, що передбачає відкритість та доступність інформації про діяльність органів управління освітою.

Форми та методи державно-громадського управління

Державно-громадське управління у сфері загальної середньої освіти може здійснюватися у таких формах:

- Консультативні органи, що створюються для надання консультацій та пропозицій органам державної влади у сфері освіти.
- Соціально-партнерські угоди, що укладаються між органами державної влади та громадськими організаціями для вирішення спільних завдань у сфері освіти.
- Дебати, круглі столи, конференції тощо, які проводяться для обговорення проблем загальної середньої освіти.

Методами державно-громадського управління є:

- Організація громадських слухань, під час яких громадськість може висловити свою думку щодо проектів нормативно-правових актів у сфері освіти.
- Проведення громадських експертиз, у перебігу яких громадські організації оцінюють якість освітніх програм, закладів освіти тощо.
- Надання грантів громадським організаціям для реалізації освітніх проектів.

Для підвищення ефективності державно-громадського управління у сфері загальної середньої освіти необхідно:

- Удосконалити нормативно-правову базу, що регулює співпрацю державних органів влади та громадських організацій у сфері освіти.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

- Створити механізми фінансової підтримки громадських організацій, що реалізують освітні проекти.
- Підвищити рівень обізнаності громадськості про можливість участі у вирішенні проблем загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Державно-громадське управління є ефективним способом вдосконалення та забезпечення якості загальної середньої освіти. Воно дозволяє залучити громадськість до вирішення спільних завдань у сфері освіти, що сприяє підвищенню її демократичності та прозорості.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях плануємо науково обґрунтувати, розробити та провести експертне оцінювання моделі державно-громадського управління розвитком закладу загальної середньої освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] Л. Калініна, «Державно-громадське управління на партнерських засадах у змісті підручника для керівника освіти», на Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. *Проблеми сучасного підручника: ключові компетентності та предметні навички.* Київ : Пед. думка, 2021, с. 96–98. [Електронний ресурс]. Доступно: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24068/1/Stepaniuk.pdf Дата звернення: Листоп. 06, 2023.

[2] Г. Єльникова, «Теоретичні підходи до моделювання державно-громадського управління», *Директор школи*, № 40, с. 10–11, 2003.

[3] В. Гончарук, «Державно-громадські засади управління розвитком загальноосвітніх навчальних закладів у регіоні», автореф. дис. канд. наук. Старобільск, 2017.

[4] О. Кубальський, «Громадсько-державне управління наукою та освітою: методологічні принципи та концептуальні засади», *Освітній дискурс*, вип. 42(10/12), с. 27–37, 2022. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/sWnXZD Дата звернення: Листоп. 06, 2023.

[5] О. Онаць, Л. Калініна, *Концептуальні засади організаційних механізмів і технологій громадсько-державного управління*. Київ, Україна : Вид. дім «Сам», 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: https://core.ac.uk/download/pdf/154284069.pdf Дата

звернення: Листоп. 06, 2023.

[6] Р. Пастовенський, «Громадсько-державне управління загальною середньою освітою в регіоні», автореф. дис. д-ра наук; ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2015.

[7] С. Королюк, «Особливості громадсько-державного управління в діяльності сучасної школи», *Теорія та методика управління освітою*, № 3, с. 1–13, 2010.

[8] І. Пятишева, «Громадське управління освітою», у *Державно-громадське управління освітою*. Київ, Україна : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016, с. 101–107. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/nGE4A5 Дата звернення: Листоп. 06, 2023.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STATE-PUBLIC ADMINISTRATION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Mykola Kyrychenko,
Habilitated Doctor in Philosophy,
Corresponding Member of the National Academy
of Sciences of Higher Education of Ukraine,
rector of SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0003-1756-9140
kmoumo@gmail.com

Inna Marchuk,
PhD student (specialty 011, Educational, pedagogical sciences)
Department of Education Management and Law
of Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0002-7529-693X
i.v.marchuk.work@gmail.com

Abstract. The article examines the essential characteristics and methodological foundations of state-public administration of institutions of general secondary education. The authors analyze the current state of the system of education in Ukraine and the urgent need for constructive interaction of the state, community, educational institutions, students, public associations and organizations, as well as potential employers and all other parties interested in the development of Ukrainian education.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Public administration in the field of education in general, and in general secondary education in particular, should take into account a number of risks accompanying the democratization of education, which include uneven development of education in different regions, lack of experience and resources for education management in local self-government bodies, and potential growth of corruption in the field of education. The authors emphasize the role of state-public administration considering it as an effective way to improve general secondary education because it involves the public in solving different tasks in education, thus contributing to the democratization and transparency of education management. The public-state administration is becoming more popular in education because it strengthens the civil component in the public life of Ukraine. The authors discuss the concept of state-public administration and relevant terminology from the philosophical, psychological and pedagogical perspectives and give some examples of the use of state-public administration to improve general secondary education in Ukraine that include the creation of public councils at education management bodies, involvement of the public in the development and implementation of educational programs, creation of public funds to support educational projects. Public administration is a promising direction for the development of general secondary education in Ukraine, as it can improve the quality of education and make it compliant with international standards and the interests of society. The forms of state-public administration include: consultative bodies to provide consultations and proposals to state authorities in the field of education; social partnership agreements concluded between state authorities and public organizations to solve tasks in the field of education; debates, round tables, conferences, etc. to discuss the problems of general secondary education. The methods of state-public administration comprise the organization of public hearings to hear the public opinion on draft normative legal acts in education; conducting public examinations to allow public organizations to assess the quality of educational programs, educational institutions, etc.; providing grants to public organizations for running educational projects. The authors' future research will focus on scientific justification, development and expert evaluation of the model of state-public administration of general secondary education in Ukraine.

Key words: public administration; secondary education; forms and methods of state-public administration of the institution of general

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

secondary education; methods of public education administration; decentralization.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] L. Kalinina, «Derzhavno-hromadske upravlinnia na partnerskykh zasadakh u zmisti pidruchnyka dlia kerivnyka osvity», na Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. Problemy suchasnoho pidruchnyka: kliuchovi kompetentnosti ta predmetni navychky. Kyiv : Ped. dumka, 2021, s. 96–98. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24068/1/Stepaniuk.pdf Data zvernennia: Lystop. 06, 2023.

[2] H. Yelnykova, «Teoretychni pidkhody do modeliuvannia derzhavno-hromadskoho upravlinnia», Dyrektor shkoly, № 40, s. 10–11, 2003.

[3] V. Honcharuk, «Derzhavno-hromadski zasady upravlinnia rozvytkom zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u rehioni», avtoref. dys. kand. nauk. Starobilsk, 2017.

[4] O. Kubalskyi, «Hromadsko-derzhavne upravlinnia naukoiu ta osvitoiu: metodolohichni pryntsypy ta kontseptualni zasady», Osvitnii dyskurs, vyp. 42(10/12), s. 27–37, 2022. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/sWnXZD Data zvernennia: Lystop. 06, 2023.

[5] O. Onats, L. Kalinina, Kontseptualni zasady orhanizatsiinykh mekhanizmiv i tekhnolohii hromadsko-derzhavnoho upravlinnia. Kyiv, Ukraina : Vyd. dim «Sam», 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://core.ac.uk/download/pdf/154284069.pdf Data zvernennia: Lystop. 06, 2023.

[6] P. Pastovenskyi, «Hromadsko-derzhavne upravlinnia zahalnoiu serednoiu osvitoiu v rehioni», avtoref. dys. d-ra nauk; DVNZ «Un-t menedzhmentu osvity» NAPN Ukrainy. Kyiv, 2015.

[7] S. Koroliuk, «Osoblyvosti hromadsko-derzhavnoho upravlinnia v diialnosti suchasnoi shkoly», Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu, № 3, s. 1–13, 2010.

[8] I. Piatysheva, «Hromadske upravlinnia osvitoiu», u Derzhavno-hromadske upravlinnia osvitoiu. Kyiv, Ukraina : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2016, s. 101–107. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/nGE4A5 Data zvernennia: Lystop. 06, 2023.

Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-179-198
УДК 378.046.4+37.078

Любченко Надія Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту освіти та права
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0002-4247-340X
meri14nadin@gmail.com

ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовується актуальність дослідження змісту інноваційної діяльності та інноваційної компетентності керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти на основі аналізу нормативно-правових та фахових джерел. Висвітлено положення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року щодо людського капіталу як основи української інноваційної конкурентоспроможності. Розкриваються погляди сучасних науковців щодо історії виникнення та змін у трактуванні сутності поняття «інновація», феномену інновації, інноваційного суспільства в соціально-філософському дискурсі та змісту інноваційної діяльності. Проаналізовано нормативно-правові акти та підходи дослідників до визначення сутності понять «інновації», «інноваційність», «інноваційна діяльність», «інноваційний проєкт», «інноваційна діяльність у сфері освіти», «освітні інновації». Питання інноваційної компетентності керівника закладу загальної середньої освіти розглянуто в контексті правових, економічних та організаційних засад державного регулювання інноваційної діяльності в Україні на основі аналізу нормативно-правових актів та наукових джерел. Визначено характеристики колективного авторського освітнього проєкту «Науково-практичні студії «Методологія та практика професійного розвитку сучасного менеджера освіти» у системі післядипломної освіти керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти в контексті державного професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти. Описано можливі ефекти інноваційної

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

діяльності із застосування проєктної технології в освітньому проєкті. Наголошено на необхідності комплексного, системного вивчення феномену новаторства в освіті, добору ознак класифікації і подальшого узагальнення змісту досліджень щодо новаторського руху та систематизації отриманих результатів.

Ключові слова: реформування загальної середньої освіти України; керівник (директор) закладу загальної середньої освіти; Концепція «Нова українська школа»; інноваційна діяльність; освітні інновації; інноваційна діяльність у сфері освіти; новаторство; професійний стандарт керівника (директора) закладу загальної середньої освіти; інноваційна компетентність; кластерний підхід; інноваційний освітній проєкт; науково-практичні студії.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. На думку українських дослідників, в умовах затвердження у світі інноваційного розвитку, як домінуючого способу соціального прогресу, перед Україною стоїть надскладне завдання – забезпечити становлення інноваційного суспільства, сформувати ефективну національну інноваційну систему, потужний високотехнологічний комплекс, диверсифікувати економіку, створити умови для реалізації творчого потенціалу особистості. Інноваційність, рівень і спрямованість якої визначають характер соціального розвитку, повинна стати атрибутом українського суспільства, що трансформується. Тільки в цьому випадку Україна зможе увійти до числа розвинених країн по рівню соціально-економічного розвитку і зайняти лідируюче положення в умовах світу, що глобалізується. Необхідність активізації інноваційної діяльності в Україні очевидна. А це передбачає цілеспрямовані зусилля держави для формування сприйнятливої до інновацій економічної системи, створення такого механізму економічної взаємодії суб'єктів господарювання, за якого б конкурентні переваги здобувалися лише завдяки активній інноваційній діяльності і ефективним інноваційним рішенням [1], [2].

Формування та реалізація стратегічних орієнтирів в державі щодо інноваційної діяльності загалом та в освітній галузі зокрема в умовах системного реформування є важливим фактором розбудови національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги в будь-якій сфері [3]. Нині нами активно запроваджуються технології проєктної

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

діяльності як ресурс інновацій в системі післядипломної освіти керівників і педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, забезпечення їхнього безперервного професійного розвитку. Реалізацію Концепції проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» можна розглядати, на наш погляд, як національний інноваційний освітній проєкт, одним із результатів якого має бути формування випускника нової української школи – інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя [4]. Завдання, які постали перед менеджерами загальної середньої освіти в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення, мають відповідати вимогам концепцій інноваційного розвитку держави та освіти. Професійним стандартом керівника (директора) закладу загальної середньої освіти (2021 р.) [5] визначено завдання формування у них інноваційної компетентності, яка є ключовою для вирішення завдань інноваційного розвитку соціально-педагогічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження за цією темою є актуальними наукові праці про теоретичні й практичні аспекти реформування загальної середньої освіти та професійного розвитку менеджера в системі післядипломної педагогічної освіти таких авторів: В. Андрущенко, Н. Білик, О. Боднар, О. Глушко, В. Гуменюк, Л. Даниленко, А. Джурило, В. Гуменюк, Г. Єльникової, І. Єрмакова, М. Кириченка, Н. Клокар, В. Кременя, О. Локшиної, Т. Лукіної, В. Лунячека, О. Ляшенка, І. Маріуц, О. Мармази, В. Маслова, Н. Мельник, В. Олійника, О. Онаць, О. Пометун, Т. Сорочан, М. Тименка, О. Савченко, О. Шпарик.

Особливий інтерес в контексті досліджуваної проблеми викликала наукова праця «Цифрова екосистема «Український відкритий університет післядипломної освіти»: модель 6.0» авторів М. Кириченка, Т. Сорочан, Л. Карташової, які представили багатовимірну, багатофункціональну, інноваційну модель відкритої цифрової екосистеми «Український відкритий університет післядипломної освіти» (УВУПО), що забезпечує індивідуальну траєкторію професійного розвитку педагогів у проєкції андрагогічного циклу [6].

Авторські наукові праці з питань управління загальною середньою освітою (ЗСО) та професійного розвитку керівників закладів загальної середньої освіти є складовими наукового пошуку з проблеми розвитку інноваційної компетентності менеджерів ЗСО [7], [8], [9].

У науковій розвідці за темою актуальними були положення

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

науковців з інноваційного менеджменту [1], [2].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в описі змісту понять щодо інноваційної діяльності та інноваційної компетентності керівників закладів загальної середньої освіти, визначенні значення започаткованого колективного авторського проєкту на основі теоретичного аналізу досліджуваного феномену інновацій та новаторства в освіті, а також емпіричних методів дослідження ефектів інноваційної діяльності на прикладі описаного проєкту в організації підвищення кваліфікації керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі ***завдання***: уточнити зміст основних дефініцій теми дослідження на основі аналізу нормативно-правових та фахових джерел; визначити характеристики колективного авторського освітнього проєкту «Науково-практичні студії «Методологія та практика професійного розвитку сучасного менеджера освіти» у системі післядипломної освіти керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти в контексті державного професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти»; описати можливі ефекти застосування проєктної технології у професійному розвитку керівників закладів загальної середньої освіти на засадах кластерного підходу (на прикладі описаного проєкту).

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналіз наукових праць щодо інноваційної діяльності людства, виявив, що, вперше термін «інновація» (від лат. *innovatio* – нововведення (in – введення та *novation* – нове)) був уведений у науковий обіг, на думку дослідників, основоположником теорії інновацій і інноваційного розвитку Й. Шумпетером на початку ХХ століття. Автор розглядав інновацію (нововведення) як втілення в життя нової комбінації ресурсів (продуктивних сил), яка здатна задовольняти нові потреби, а інновації та інноваційну діяльність – як рушійні сили економічного розвитку. Він вважав, що основним механізмом розвитку економіки є конкуренція, заснована на інноваціях, яка призводить до «творчого руйнування» вже сформованих галузей і ринків, а також творчість людини, новатора, підприємця, здатного втілити нові ідеї в ефективні економічні рішення [1, с. 11].

Систематично термін «інновація» починає застосовуватися у

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

соціальній антропології (наприклад, у Х. Барнета: H. Barnett, Innovation: The Basis of Cultural Change. N.Y., 1963), де ним визначається фундаментальна основа культурних подій, які протиставляються традиціям, паттернам (зразкам)». Цікавою, на наш погляд, є думка автора В. Чуйко про те, що «залучення у царину філософських досліджень феномена інновації виявляє, що в суспільстві люди не об'єднуються в однорідну сумарну множину (брати і сестри, народи, племена, класи, етноси, тощо), а утворюють складний космос соціальних зв'язків, здатний набувати якісно нових властивостей за допомогою поєднання різних людей як носіїв своєї інакшості, здатних не самозречуватися неї, діяти у своїх унікальних інтересах [10]. Науковці, вважаючи інновації феноменом, після Й. Шумпетера зробили багато спроб удосконалити поняття «інновація». Проте, незважаючи на досить велику кількість різних визначень цього поняття, усі їх можна об'єднати у дві групи: 1) інновація, як процес (розроблення, виготовлення і просування новації на ринку); 2) інновація, як результат (діяльності з розроблення, виготовлення і просування новації на ринку). Узагальнений аналіз наукових доробок, проведений дослідником С. Ілляшенко, більшого поширення набули погляди на інновацію як результат інноваційної діяльності. Також для нашого дослідження є актуальними такі висновки цього науковця: «Сучасні економічні реалії не обмежують інновації лише комерційним використанням результатів інноваційної діяльності, адже існують некомерційні інновації, наприклад, соціальні. У цьому випадку слід говорити не про комерційне, а практичне їх використання. Дійсно, відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, утілений в новому (удосконаленому) продукті або технологічному процесі, який використовується у практичній діяльності або у нових підходах до соціальних послуг. Поряд з терміном «інновація» часто вживають термін «нововведення» (Й. Шумпетер їх ототожнював) – результат практичного освоєння новації у різних сферах діяльності, який дає економічний чи соціальний ефект. Проте, згідно з поглядами деяких науковців, нововведення не є тотожним інновації, вони стають інноваціями лише тоді, коли забезпечують суспільний прогрес, підвищення рівня ефективності в галузі їх виробництва чи (та) споживання. Узагальнення викладеного вище стало підставою для такого визначення інновації – кінцевий результат діяльності, що спрямована на створення й використання нововведень, втілених у вигляді вдосконалених чи нових товарів (виробів чи послуг), технологій їх виробництва, методів

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

управління на усіх стадіях виробництва і збуту товарів, які сприяють розвитку й підвищенню економічної ефективності виробництва й споживання або забезпечують соціальний чи інший ефект. Згідно з цим визначенням інноваціями є нові товари, матеріали й технології їх виготовлення, нові методи організації виробництва й збуту на всіх їх стадіях, нові ринки та способи (галузі) використання (споживання чи застосування) товарів, соціальні, екологічні та інші корисні нововведення [1, с. 11–12]. Також думку про проблему інтерпретації інновації не тільки в економічному контексті розкриває Г. Клімова. Авторка зазначає, що цей феномен зруйнував традиційні межі економічної теорії і набув загальносоціального характеру. «Прибічники вузького підходу (соціально-економічного) розділяють традиційну точку зору на сутність інновації і особливо акцентують свою увагу на її ринковій значущості, прибутковості, комерційному ефекті. Прибічники ж широкого підходу (соціально-філософського) не обмежують теоретичний аналіз інновації тільки техніко-економічним аспектом. Вони зв'язують цей феномен безпосередньо з розвитком інших сфер суспільного життя. Відповідно до соціально-філософського підходу інновація охоплює увесь соціальний простір і має універсальну природу. Вона проявляється в кожній функціональній підсистемі суспільства: економічній, політичній, соціальній і духовно-культурній. Інновація як соціально-філософська категорія відбиває динаміку сучасного життя в усьому різноманітті її взаємозв'язків, пронизує усі сфери життя суспільства, допомагає розкрити логіку його розвитку, сприяє виділенню і синтезу світоглядних і методологічних моментів, є невід'ємною частиною осмислення людиною свого досвіду життя і, отже, набуває онтологічного значення». На думку дослідниці, інновації є основним імперативом соціального розвитку і визначають становлення суспільства нового типу [11]. На думку зазначених дослідників, інноваційний розвиток – це спосіб функціонування соціальних систем, при якому тенденції впровадження нових ідей, технологій, норм і цінностей в усіх сферах суспільства переважають над протилежними тенденціями збереження існуючого стану, тобто традиціями. Тому однією з основних проблем у становленні інноваційного суспільства визначають проблему співвідношення інновації і традиції в соціальному розвитку. Відповідно до зазначеного, діяльність зі створення (розроблення і виготовлення), упровадження, поширення інновацій розглядають як інноваційну.

Питання інноваційної компетентності керівника закладу загальної

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

середньої освіти розглядатимемо в контексті визначених понять щодо правових, економічних та організаційних засад державного регулювання інноваційної діяльності в Україні у нормативно-правових актах та у наукових джерелах.

Законом України «Про інноваційну діяльність» визначені такі актуальні для нашого дослідження поняття [12]:

- інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг;
- інноваційний продукт – результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом «Про інноваційну діяльність»;
- інноваційна продукція – нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим цим Законом;
- інноваційний проєкт – комплекс заходів і процедур, необхідних для розроблення, створення та реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції, що відображені у комплекті документів, складених відповідно до вимог законодавства;
- інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [12].

Щодо визначення поняття «новація», то за основу візьмемо таке: «новація – це продукт інтелектуальної діяльності людей, оформлений результат фундаментальних, прикладних чи експериментальних досліджень у будь-якій сфері людської діяльності, спрямований на підвищення її ефективності; результат інтелектуальної діяльності, закінчених наукових досліджень і розробок [2].

У Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року зазначено, що проведений порівняльний аналіз стану інноваційної системи України відносно світового рівня на основі міжнародних індексів свідчить, що Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

продукувати різноманітні нововведення у вигляді ідей, наукових розробок, патентів. Серед конкурентних переваг України у цьому стратегічному документі виділено такі:

- відповідно до Глобального індексу конкурентоспроможності – висока ємність ринку, якість вищої, середньої та професійної освіти;
- відповідно до Глобального індексу інновацій основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал, тобто знання та навички, якими володіють люди, що дають змогу їм створювати цінність у світовій економічній системі. Його ефективна реалізація і є головною конкурентною перевагою [3].

Важливо, що Верховною Радою України в умовах воєнного стану уперше (з 24 лютого 2022 р.) в ухваленому держбюджеті на 2024 рік фінансування на освіту збільшено майже на 22 % порівняно з 2023 роком. Серед запланованих пріоритетних напрямів фінансування – забезпечення Нової української школи, навчання дітей у державних закладах загальної середньої освіти (ЗСО) і «Школі супергероїв», субвенція для підтримки дітей з особливими освітніми потребами, Фонд розвитку вищої та фахової передвищої освіти, Національний фонд досліджень і грантова підтримка науковців [13].

Розглянемо трактування понять щодо інновацій та інноваційної діяльності у сфері освіти. В Енциклопедії освіти (2021 р.) поняття «інноваційність» (як ключова компетентність) (лат. *innovatio* – оновлення, зміна) визначена як «здатність особи до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, заклад освіти, громада тощо), спроможність визначити й ставити перед собою цілі, мотивувати себе та розвивати в собі стійкість і впевненість, щоб займатися навчанням упродовж всього життя та досягати успіху в ньому. Провадити в подальшому діяльність, спрямовану на створення принципово нових, удосконалених або більш відповідних умовам технологій, виробів, нових підходів до реалізації соціальних послуг, їх адаптацію до актуальних вимог суспільства тощо» [14].

Важливою ознакою сучасного етапу упровадження концептуальних положень щодо інноваційної діяльності в національній системі освіти є затверджене Міністерством освіти і науки України у 2023 році Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти, яке визначає порядок здійснення інноваційної діяльності у закладах дошкільної, загальної середньої, спеціалізованої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти. Цим положенням визначаються поняття «інноваційна

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

діяльність у сфері освіти», «освітні інновації», «інноваційний освітній проєкт», «інноваційний освітній продукт», а саме:

- інноваційна діяльність у сфері освіти – діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок;
- освітні інновації – новостворені (застосовані) або вдосконалені освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські моделі, технології, методи, що підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності, змінюють результати освітнього процесу, створюючи при цьому удосконалені чи нові: освітні, дидактичні, виховні системи; зміст освіти; освітні, педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання і виховання; технології управління закладом освіти, системою освіти;
- інноваційний освітній проєкт (далі – проєкт) – система інноваційної діяльності, що передбачає використання експерименту як одного з методів реалізації проєкту задля розроблення й використання у масовій практиці інноваційного освітнього продукту;
- інноваційний освітній продукт – результат реалізації інноваційного освітнього проєкту, експериментальної роботи закладів освіти, що виступає об'єктом інтелектуальної власності суб'єктів інноваційної діяльності [15].

У професійному стандарті «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» (2021 р.) інноваційна компетентність є однією із дев'ятнадцяти комптентностей і визначена як «здатність генерувати і впроваджувати в управлінську практику нові, перспективні ідеї, освітні інновації» у межах трудової функції «Забезпечення власного безперервного професійного розвитку»» [5].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз нормативних документів, аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми, концептуальних положень соціологічної та психолого-педагогічної літератури, систематизація отриманих результатів теоретичного аналізу; емпіричні – обсерваційні (безпосереднє та опосередковане спостереження, експертне оцінювання) для визначення основних характеристик інноваційної компетентності керівника закладу загальної середньої освіти та можливостей її розвитку засобами проєктного менеджменту на прикладі описаного проєкту.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Проведений аналіз джерел засвідчує те, що педагогічну інноватику розглядають відповідно до особливостей інноваційних процесів в суспільстві і вона охоплює такі теоретичні блоки змісту й понять: створення нового в системі освіти та педагогічної науки; сприйняття нового соціально-педагогічним співтовариством; застосування педагогічних новацій; система рекомендацій для теоретиків і практиків щодо пізнання інноваційних освітніх процесів та управління ними.

Проведення нами дослідження щодо управління професійним розвитком керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти на засадах кластерного підходу в межах науково-дослідної роботи Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» за темою «Теоретичні і методичні основи трансформації професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» зумовило запровадження проєкту «Науково-практичні студії «Методологія та практика професійного розвитку сучасного менеджера освіти» (НауПС, серія вебінарів, авт. св. № 116227 від 30 січня 2023 р.). Одним із значень слова «студія» є «ретельне вивчення, дослідження чого-небудь або навчання десь» [16]. Зазначений проєкт є формою кластерної навчальної взаємодії її учасників в контексті формальної та неформальної освіти, яка інтегрує результати наукової, методичної та дослідної діяльності науково-педагогічних працівників кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», віртуальної кафедри управління освітою Українського відкритого університету післядипломної освіти (УВУПО) та керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, фахової передвищої, вищої освіти, органів управління освітою, наукових установ, громадських інституцій, роботодавців. Ці студії розглядаємо як майстерню професійного розвитку менеджерів освітньої галузі. Як зазначають науковці М. Кириченко, Т. Сорочан, Л. Карташова, «віртуальна кафедра, як інноваційна розробка, яка покладена в основу функціонування УВУПО, є добровільною професійною спільнотою, об’єднаною за фаховими інтересами, що функціонує у цифровому форматі та забезпечує професійний розвиток педагогів за певним напрямом або проблематикою. Завданнями таких кафедр є змістове і навчально-методичне забезпечення освітнього

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

процесу, а також заходів науково-методичного спрямування, гарантія якості освіти, комунікація з потенційними споживачами освітніх послуг і слухачами, контроль результатів навчання» [6, с. 117–118]. Дослідником інноваційного менеджменту С. Ілляшенко поняття «команда інноваційного проєкту» визначено як сукупність працівників, які виконують функції управління проєктом та його персоналом [1, с. 259]. Така команда проєкту у складі професорів Т. Сорочан, З. Рябової, доцента Н. Любченко на засадах консолідованого лідерства та партисипативного управління організувала проведення науково-практичних студій за темами: «Методологія та практика професійного розвитку менеджера освіти за часів незалежності України» (21 жовтня 2021 р.), «Трансформація загальної середньої освіти: виклики воєнного стану та післявоєнного часу, відповіді та перспективи» (19 травня 2022 р.), «Менеджмент закладів освіти: виклики розвитку та партнерство» (24 листопада 2022 р.), «Лідерство і менеджмент: виклики НУШ» (22 березня 2023 р.), «Менеджмент загальної середньої освіти в контексті педагогічного, мережевого та соціального партнерства» (18 травня 2023 р.). За підсумками опитувань учасників студій було виявлено, що учасники пропонують на третьому етапі реалізації Концепції «Нова українська школа» включати в освітньо-професійні програми, спецкурси з підвищення кваліфікації керівників та педагогів закладів ЗСО тематику щодо розвитку таких компетентностей з професійного стандарту: стратегічного управління закладом освіти (59,94 %), забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти (48,3 %), нормативно-правової (45,5 %), інформаційно-цифрової та лідерської компетентностей (36,4 %), а 34,7 % учасників актуалізували необхідність розвитку інноваційної компетентності. Відповідно до професійного стандарту керівника закладу ЗСО складовими його інноваційної компетентності є: знання (про наукові методи пізнання, пошуку і впровадження нових, перспективних ідей; освітні інновації, їхні характеристики, особливості застосування; методики оцінювання інноваційної управлінської діяльності) і такі уміння/навички: генерувати і впроваджувати нові, перспективні ідеї в управлінську діяльність керівника; аналізувати інформацію щодо освітніх інновацій, умов їхнього впровадження; інтегрувати інновації в управлінську діяльність, адаптувати їх до різних умов освітнього процесу, особливостей закладу освіти; оцінювати результативність застосування освітніх інновацій та корегувати інноваційну управлінську діяльності [5].

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Важливим на сучасному етапі реформування загальної середньої освіти, на наш погляд, є процес формування сучасного категоріально-понятійного ряду щодо трактування поняття «інновації» поряд з поняттям «новаторство». Проблеми педагогічного новаторства (від лат. *novator* – обновник), досліджено багатьма науковцями (А. Бойко, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, В. Паламарчук, П. Підласий, В. Примакова, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та інші). На думку О. Савченко, новаторський педагогічний досвід – це реалізація на практиці педагогічних ідей, що виходять за межі існуючих рекомендацій, нормативів і сприяють створенню нових педагогічних систем, методик [17]. Важливі застереження для нас від відомої дослідниці Н. Ничкало, яка зазначає, що розглядаючи інноватику як головну ознаку педагогічного новаторства, «при оцінці діяльності як новаторської було чимало випадків, коли сумлінне й відповідальне виконання обов'язків у навчально-виховній роботі розглядається як інноваційна діяльність» [18]. Розглядаючи новаторство як усе нове, прогресивне, що запроваджується у будь-якій галузі людської діяльності, ми поділяємо думку Н. Дічек [19] щодо необхідності комплексного, системного вивчення явища педагогічного новаторства, добору ознак класифікації і подальшого узагальнення змісту й оцінки певного педагогічного новаторства. Виникає і проблема визначення критеріїв власне новизни такого педагогічного явища, поглибленого вивчення, досліджень щодо феномену новаторства в освіті, новаторського руху та систематизації отриманих результатів.

Темою науково-практичних студій у жовтні 2023 р. у межах XV Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті» було обрано «Новаторство та традиції: сучасний зміст і стратегії у післядипломній освіті», до обговорення якої долучилися керівники, науково-педагогічні і педагогічні працівники ЦІПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Департаменту інституційного аудиту Державної служби якості освіти України, Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, обласного навчально-методичного центру освітнього менеджменту та координації методичних формувань і навчально-методичного центру дистанційного навчання КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського», КЗ «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Вознесенської міської ради Миколаївської області та Вознесенського ліцею «Інсайт» Вознесенської міської ради

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Миколаївської області [20].

Як зазначає С. Ілляшенко, «різноманітність проявів інноваційної діяльності зумовлює й різноманіття її ефектів, які потрібно оцінювати й ураховувати при обґрунтуванні інноваційних проєктів, а також при виборі оптимальних з низки альтернативних варіантів». Актуальним для зазначеного нашого проєкту є визначені автором ефекти інноваційної діяльності, серед яких такі:

- науково-технічний – полягає в приростi практико орієнтованих (прикладних) науково-технічних знань і умінь. Кількісна оцінка даного виду ефекту достатньо ускладнена, хоча формалізовані і захищені практично-орієнтовані знання підлягають вартісній оцінці (патенти, ноу-хау тощо), в основному ж його можна оцінити лише опосередковано. Серед показників для нас виділимо – можливий масштаб використання (застосування); кількість зареєстрованих охоронних документів; збільшенням частки нових технологій, зокрема інформаційних; зростання кількості і статусу науково-технічних публікацій; підвищенням конкурентоспроможності підприємства і його продукції; зростання іміджу товаровиробника тощо;
- науковий (пізнавальний) – полягає у прирощенні наукових, науково-технічних та інших знань щодо закономірностей розвитку природи і суспільства. Кількісно оцінити даний ефект досить важко, в основному про нього можна судити з темпів розвитку певних галузей науки, виникнення нових галузей чи нових напрямків у традиційних галузях. Його також можна оцінити через показники зростання кількості наукових публікацій та посилань на публікації в наукових працях вітчизняних чи іноземних науковців, використання нових знань у практичній діяльності підприємств і установ тощо (для прикладних галузей науки);
- соціальний – полягає у створенні більш сприятливих умов для життєдіяльності особи, групи людей, суспільства в цілому. Його можна оцінити кількісно (хоча і не завжди вартісно), наприклад, через показники якості життя населення (у масштабах країни чи регіону). Серед показників для його оцінювання – покращення умов праці працівників; приріст доходів персоналу; зміни в структурі персоналу з погляду рівня кваліфікації, збільшення тривалості вільного часу при зменшенні тривалості робочого часу без зменшення чи зі збільшенням рівня оплати праці тощо. Оцінювання різних видів ефекту, на думку дослідника, не є

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

самоціллю, воно становить основу для прийняття ефективних управлінських рішень з управління інноваційною діяльністю [1].

Діяльність НауПС відображено у планах роботи ЦІПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти», програмах виставок, новинах, відеоматеріалах Університету менеджменту освіти, Youtube ресурсах тощо. Під час роботи студій проводиться опитування, обговорення та визначення ефективних форм співпраці, презентація результатів наукових розвідок за темою НДР. Результатами такої взаємодії кафедри з керівниками, науково-педагогічними, педагогічними працівниками є публікації у фахових журналах, підготовка освітньо-професійних програм курсів підвищення кваліфікації, спецкурсів, методичних рекомендацій, посібників, започаткування авторських проєктів, тематичних курсів в межах ЦІПО та окремо для замовників (фахівців закладів освіти, центрів професійного розвитку педагогічних працівників, державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у сфері освіти тощо).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Формування інноваційної компетентності фахівців в освіті, зокрема керівників закладів загальної середньої освіти, є одним із важливих складових завдань з реалізації державних стратегій щодо переходу освіти в систему нової якості. Розглядаючи інновації й інноваційний розвиток рушійною силою, яка здатна забезпечити економічну незалежність України і подолання розриву з розвинутими державами, в післядипломній освіті маємо забезпечити реалізацію завдань формування та розвитку інноваційної компетентності керівника НУШ в контексті інноваційних освітніх проєктів, визначених освітніх професійних стандартів в загальній середній освіті. Реалізація інноваційних проєктів є важливим важелем з об’єднання зусиль освітян закладів освіти для створення перспектив щодо інноваційного розвитку освіти України в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення.

Перспективи подальших досліджень. Перспектива подальших досліджень із обраної проблематики убачається у науковому пошуку та розробленні науково-методичного забезпечення інноваційної діяльності у сфері освіти, практичних рекомендацій педагогічним, науково-педагогічним працівникам і керівникам щодо впровадження результатів науково-дослідної роботи в системі ППО. Подальших наукових розвідок потребують питання визначення сучасних технологій формування

інноваційної компетентності керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти в умовах діджиталізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] С. М. Ілляшенко, *Інноваційний менеджмент*. Суми, Україна : ВТД – Університетська книга, 2010.

[2] Н. М. Буняк, *Інноваційний менеджмент*. Луцьк, Україна : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2022.

[3] Кабінет Міністрів України. (2019, Лип. 10). *Розпорядження № 526-р «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text

[4] Кабінет Міністрів України. (2016, Груд. 14). *Розпорядження № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/988-2016-%D1%80#Text

[5] Міністерство економіки України. (2021, Верес. 17). *Наказ № 568-21 «Про затвердження професійного стандарту "Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти"».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf

[6] М. Кириченко, Т. Сорочан, Л. Карташова, «Цифрова екосистема «Український відкритий університет післядипломної освіти»: модель 6.0», *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»,* вип. 25(54), с. 105–130, 2023. https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-25(54)-105-130

[7] Н. В. Любченко, *Кластерний підхід в управлінні професійним розвитком керівника закладу загальної середньої освіти*. Київ, Україна : НАПН України, ДЗВО «Ун-т менедж. освіти», 2023.

[8] Н. В. Любченко, «Проєкт "Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти" у контексті реалізації концепції Нової української школи», *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»,* вип. 24(53), с. 101–122, 2023. https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-101-122

[9] Н. В. Любченко, Н. І. Білик, Н. А. Мельник, «Координаційний центр розвитку шкіл новаторства України: реалії та перспективи діяльності в умовах післядипломної освіти», *Імідж сучасного педагога*, № 5(212), с. 13–29, 2023. [Електронний ресурс]. Доступно: https://lib.iitta.gov.ua/736794/ Дата звернення: Листоп. 12, 2023.

[10] В. Л. Чуйко, Феномен інновації та його дослідження. [Електронний ресурс]. Доступно: http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/6-ch.htm Дата звернення: Листоп. 12, 2023.

[11] Г. П. Клімова, «Феномен інноваційного суспільства в соціально-філософському дискурсі», на інтернет-конф. *Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства.* Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021, с. 35–41. [Електронний ресурс]. Доступно: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_25.06.21/Conf_25.06.21_8.pdf Дата звернення: Листоп. 12, 2023.

[12] Верховна Рада України. (2002, Лип. 04). *Закон України № 40-IV «Про інноваційну діяльність».* [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

[13] Верховна Рада України ухвалила держбюджет на 2024 рік: фінансування на освіту збільшено. [Електронний ресурс]. Доступно: https://mon.gov.ua/ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzhet-na-2024-rik-finansuvannya-na-osvitu-zbilsheno#:~:text=%

[14] Т. М. Засєкіна, «Інноваційність» у *Енциклопедія освіти НАПН України*; 2-ге вид. допов. та перероб. Київ, Україна : Юрінком Інтер, 2021, с. 400.

[15] Міністерство освіти і науки України. (2023, Трав. 12). *Наказ № 552 «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти»*. [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text

[16] «Студія», у *Онлайн-словник української мови*. [Електронний ресурс]. Доступно: https://slova.com.ua/word/%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D1%96%D1%8F Дата звернення: Листоп. 12, 2023.

[17] О. Я. Савченко, *Дидактика початкової школи*. Київ, Україна : Генеза, 2002.

[18] Н. Г. Ничкало, «Педевтологічні пошуки в педагогічній науці», *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені*

В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки, вип. 1(33), с. 16–21, 2011.

[19] Н. Дічек, «До питання теоретичного узагальнення феномену педагогічного новаторства (ретроспективний вимір)», *Історико-педагогічний альманах,* вип. 2, с. 4–42, 2009.

[20] Науково-практичні студії «Новаторство та традиції: сучасний зміст і стратегії у післядипломній освіті» відбулися за програмою XV Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті». [Електронний ресурс]. Доступно: http://umo.edu.ua/news/naukovo-praktichni-studiji-novatorstvo-ta-tradiciji-suchasnij-zmist-i-strateghiji-u-pisljadiplomnij-osviti-vidbulisja-za-proghramoju-khvmizhnarodnoji-vistavki-innovatika-v-suchasnij-osviti Дата звернення: Листоп. 12, 2023.

INNOVATIVE COMPETENCE OF HEADS OF INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE PROJECTS REGARDING THE REFORM OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Nadiia Liubchenko,
candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,
associate professor of the Department of Public Administration
and Management Education
Central Institute of Postgraduate Education
SIHE «University of Management Education».
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0002-4247-340X
meri14nadin@gmail.com

Abstract. The article substantiates the relevance of research on the content of innovative activity and innovative competence of managers (directors) of general secondary education institutions based on the analysis of regulatory and professional sources. The provisions of the Innovation Development Strategy for the period until 2030 regarding human capital as the basis of Ukrainian innovative competitiveness are highlighted. The views of modern scientists regarding the history of the emergence and changes in the interpretation of the essence of the concept of "innovation", the phenomenon of innovation, the innovative society in the socio-philosophical discourse and the content of innovative activity are revealed. Regulatory acts and researchers' approaches to defining the essence of the concepts "innovation", "innovativeness", "innovative activity", "innovative project", "innovative activity in the field of

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

education", "educational innovations" were analyzed. The issue of innovative competence of the head of a general secondary education institution is considered in the context of the legal, economic and organizational foundations of the state regulation of innovative activity in Ukraine based on the analysis of legal acts and scientific sources. The characteristics of the collective author's educational project "Scientific and practical studies "Methodology and practice of professional development of a modern education manager" in the system of postgraduate education of managers (directors) of general secondary education institutions in the context of the state professional standard "Manager (director) of a general secondary education institution". The possible effects of innovative activity from the application of project technology in an educational project are described. The need for a comprehensive, systematic study of the phenomenon of innovation in education, selection of classification features and further generalization of the content of research on the innovative movement and systematization of the obtained results is emphasized.

Keywords: reforming general secondary education of Ukraine; head (director) of a general secondary education institution; "New Ukrainian School" concept; innovative activity; educational innovations; innovative activity in the field of education; innovation; professional standard of the head (director) of the general secondary education institution; innovative competence; cluster approach; innovative educational project; scientific and practical studies.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] S. M. Illiashenko, Innovatsiinyi menedzhment. Sumy, Ukraina : VTD – Universytetska knyha, 2010.

[2] N. M. Buniak, Innovatsiinyi menedzhment. Lutsk, Ukraina : Volyn. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky, 2022.

[3] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019, Lyp. 10). Rozporiadzhennia № 526-r «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text

[4] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, Hrud. 14). Rozporiadzhennia № 988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na

period do 2029 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/988-2016-%D1%80#Text

[5] Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2021, Veres. 17). Nakaz № 568-21 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu "Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity"». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf

[6] M. Kyrychenko, T. Sorochan, L. Kartashova, «Tsyfrova ekosystema «Ukrainskyi vidkrytyi universytet pisliadyplomnoi osvity»: model 6.0», Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky», vyp. 25(54), s. 105–130, 2023. https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-25(54)-105-130

[7] N V. Liubchenko, Klasternyi pidkhid v upravlinni profesiinym rozvytkom kerivnyka zakladu zahalnoi serednoi osvity. Kyiv, Ukraina : NAPN Ukrainy, DZVO «Un-t menedzh. osvity», 2023.

[8] N. V. Liubchenko, «Proiekt "Profesiinyi klaster kerivnyka (dyrektora) zakladu zahalnoi serednoi osvity" u konteksti realizatsii kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly», Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky», vyp. 24(53), s. 101–122, 2023. https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-101-122

[9] N. V. Liubchenko, N. I. Bilyk, N. A. Melnyk, «Koordynatsiinyi tsentr rozvytku shkil novatorstva Ukrainy: realii ta perspektyvy diialnosti v umovakh pisliadyplomnoi osvity», Imidzh suchasnoho pedahoha, № 5(212), s. 13–29, 2023. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://lib.iitta.gov.ua/736794/ Data zvernennia: Lystop. 12, 2023.

[10] V. L. Chuiko, Fenomen innovatsii ta yoho doslidzhennia. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/6-ch.htm Data zvernennia: Lystop. 12, 2023.

[11] H. P. Klimova, «Fenomen innovatsiinoho suspilstva v sotsialno-filosofskomu dyskursi», na internet-konf. Konstytutsiini zasady rozvytku innovatsiinoho suspilstva. Kharkiv : NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 2021, s. 35–41. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_25.06.21/Conf_25.06.21_8.pdf Data zvernennia: Lystop. 12, 2023.

[12] Verkhovna Rada Ukrainy. (2002, Lyp. 04). Zakon Ukrainy № 40-IV «Pro innovatsiinu diialnist». [Elektronnyi resurs].

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text
[13] Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla derzhbiudzhet na 2024 rik: finansuvannia na osvitu zbilsheno. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://mon.gov.ua/ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzhet-na-2024-rik-finansuvannya-na-osvitu-zbilsheno#:~:text=%
[14] T. M. Zasiekina, «Innovatsiinist» u Entsyklopediia osvity NAPN Ukrainy; 2-he vyd. dopov. ta pererob. Kyiv, Ukraina : Yurinkom Inter, 2021, s. 400.
[15] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2023, Trav. 12). Nakaz № 552 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok zdiisnennia innovatsiinoi diialnosti u sferi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text
[16] «Studiia», u Onlain-slovnyk ukrainskoi movy. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://slova.com.ua/word/%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D1%96%D1%8F Data zvernennia: Lystop. 12, 2023.
[17] O. Ya. Savchenko, Dydaktyka pochatkovoi shkoly. Kyiv, Ukraina : Heneza, 2002.
[18] N. H. Nychkalo, «Pedevtolohichni poshuky v pedahohichnii nautsi», Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia: Pedahohichni nauky, vyp. 1(33), s. 16–21, 2011.
[19] N. Dichek, «Do pytannia teoretychnoho uzahalnennia fenomenu pedahohichnoho novatorstva (retrospektyvnyi vymir)», Istoryko-pedahohichnyi almanakh, vyp. 2, s. 4–42, 2009.
[20] Naukovo-praktychni studii «Novatorstvo ta tradytsii: suchasnyi zmist i stratehii u pisliadyplomnii osviti» vidbulysia za prohramoiu XV Mizhnarodnoi vystavky «Innovatyka v suchasnii osviti». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://umo.edu.ua/news/naukovo-praktichni-studiji-novatorstvo-ta-tradiciji-suchasnij-zmist-i-strateghiji-u-pisljadiplomnij-osviti-vidbulisja-za-proghramoju-khvmizhnarodnoji-vistavki-innovatika-v-suchasnij-osviti Data zvernennia: Lystop. 12, 2023.

Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2023 року

DOI https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)-199-214
УДК 37.091.12 : [005.963:316.485.26] (477)

Просіна Ольга Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і освіти дорослих
Центрального інститут післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.
https://orcid.org/0000-0002-1243-6069
prosina.olga.v@uem.edu.ua

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ: ПРОФЕСІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У представленій статті розглядається концептуальна структура професійної трансформації педагогічних працівників (ПТПП) з урахуванням сучасних вимог освітніх реформ та розвитку суспільства в умовах війни. Автор, ураховуючи воєнний (поствоєнний) стан у країні, пандемію COVID-19 та еміграцію дітей і молоді через військові події, указує на важливість адаптації і професійної трансформації педагогічних працівників. Дослідниця робить акцент на потребі забезпечення педагогічними працівниками якісної освіти дітей і молоді, їхньої психосоціальної підтримки з метою подолання освітніх втрат. Відзначається, що педагоги завжди будуть відігравати ключову роль у відбудові країни та досягненні суспільного добробуту в повоєнний час. У статті докладно проаналізовано ключові поняття, на яких базується структура, зокрема, «4К» (креативність, критичне мислення, комунікація, колаборація), розглянуто значення й роль у сучасному освітньому середовищі. Основним акцентом статті є важливість індивідуальної траєкторії професійної трансформації для кожного педагога. Дослідниця вказує на те, що існує кілька можливих шляхів досягнення трансформації, таких як: комплексне оновлення професійних знань і вмінь, опанування психологічних підходів для підтримки учнів та створення безпечного освітнього середовища, упровадження інтерактивних методів навчання та дистанційних технологій, а також зміцнення співпраці з колегами й громадою. Результати опитування, проведеного серед педагогічних працівників, свідчать про підтримку цих шляхів. Важливим аспектом статті є розгляд складових готовності педагогів до впровадження освітніх

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

реформ, таких як: глибокі знання основних принципів та цілей реформ, мотивація, психологічна готовність і комунікативна готовність. У статті описано кроки для успішного завершення процесу професійної трансформації, включаючи діагностику, планування, впровадження й оцінку. Зазначене забезпечує цілісний підхід до розуміння та досягнення готовності педагогічних працівників до впровадження освітніх реформ, акцентує увагу на індивідуальних можливостях та постійному професійному розвитку.

Ключові слова: професійна трансформація; освітні реформи; інноваційна освітня політика, педагогічні працівники; професійна трансформація педагогічних працівників (ПТПП); концептуальна структура ПТПП; готовність педагогічних працівників до впровадження освітніх реформ; навички 4 «К» (креативність, критичне мислення, комунікація, колаборація); індивідуальна траєкторія ПТПП.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Останні 30 років, українська освіта проживає суттєві галузеві трансформації, зумовлені світовим розвитком і часто народжені в надрах самої системи освіти. Одним із ключових кроків у цьому напряму стало ухвалення Закону «Про освіту» (2017 р.), яким закладено основи подальшого реформування галузі, зокрема впроваджено низку інновацій: розширення терміну освіти до 12 років, підвищення автономії шкіл, інклюзивність навчання, глибоку цифровізацію освіти.

Зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) утвердилося як одна з найвагоміших реформ в освіті. Будучи запровадженим у 2005 році, воно вплинуло на якість шкільної освіти, значно знизило прояви корупції, сприяло зростанню рівня освіченості учнів і готовності до навчання в закладах вищої освіти.

Старт Нової Української Школи (НУШ), яка актуалізувала більш активне залучення дітей до навчання, стимулювала освітню діяльність учнів на уроці, змінила структуру освітнього процесу, розширила тривалість навчання до 12 років, поділивши його на різні цикли, та акцентувала інноваційні методи навчання – і є стартом потреби професійної трансформації педагогічних працівників. Події останніх років (світова пандемія COVID-19, війна в Україні) унеможливили традиційне очне навчання на всіх ланках освіти, отже стрімко були введені дистанційні та онлайн-форми, які дозволили забезпечити неперервність навчання, але потребували від педагога нагального опанування та використання широкого

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

спектру сучасних освітніх технологій. Вимушена еміграція дітей і молоді виявила потребу як адаптації більшості показників освіти до міжнародних стандартів, так і збереження в перебігу навчання в інших країнах національної самобутності, громадянства України.

Тож українському педагогу життя не надає «відпустки» стосовно професійної діяльності. Навпаки, вимагається постійна адаптація та професійна трансформація педагогічних працівників (далі – ПТПП) як у цілому стосовно реальних «буднів» професії, так і трансформація за низкою окремих особисто й професійно важливих компонентів, актуальність яких формується «тут і зараз». Ураховуючи зазначені суспільно-професійні виклики, у нашому дослідженні ми спроектували концептуальну структуру професійної трансформації педагогічних працівників з метою формування готовності педагогічних працівників до впровадження освітніх реформ.

Актуальність зазначеного наукового пошуку зумовлено також аналізом реалій сучасного історичного розвитку людства, коли геополітичні конфлікти і кризи поширюються цілим світом, а педагоги мають протистояти різним масштабним викликам і не лише навчати, а й підтримувати дітей і молодь морально у таких надзвичайних обставинах. Отже, вважаємо ПТПП ключовим фактором у забезпеченні гідної освіти та формуванні сильних, адаптивних і миролюбних молодих особистостей, спроможних співпрацювати на шляху відновлення і розвитку суспільства рідної держави після війни.

Важливо зазначити, що педагоги, а ми в цьому переконані, завжди будуть відігравати ключову роль у забезпеченні якісної освіти і психосоціальної підтримки дітей та молоді, а педагогічна професійна діяльність матиме вирішальне значення для відбудови країни й досягнення суспільного добробуту в повоєнний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В освітньо-аналітичному збірнику МОН України (2019) [1] зазначалося, що в Україні здійснюється активний перехід системи освіти від режиму закритого пострадянського функціонування до її розвитку в умовах ринкової економіки та децентралізації. У дослідженні стану української освіти, проведеному в 2019 році Світовим банком, було підкреслено, що освітня галузь потребує подальшого реформування, приведення у відповідність до організаційних, фінансових, політичних можливостей суспільства з метою підвищення її якості та конкурентоздатності [2].

З початком повномасштабної війни в Україні освітні реформи не

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

зупинилися, активно продовжуються, але гостро постало питання подолання освітніх втрат. Так, у Дослідженні якості організації освітнього процесу в умовах війни в 2022/2023 навчальному році, проведеному Державною службою якості освіти зазначається [3, с. 10], що освітній процес стикається зі значними викликами через війну та зміни в умовах навчання, такими як: нестабільність, обмеженість ресурсів і знижена мотивація. Виявлені в перебігу дослідження неадаптивність і недостатньо гнучке планування освітнього процесу з боку педагогічних працівників і шкільної адміністрації суттєво впливають на якість освіти в умовах війни.

Отже, з метою подолання цих проблем і підвищення якості освіти в умовах війни та повоєнний період необхідно забезпечити професійну трансформацію педагогічних працівників.

Термін «трансформація» (від лат. *transformatio*) сучасний словник української мови трактує як зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь [4, с. 1469]. З позиції філософії, на думку вченого С. Кримського, у процесі трансформації відбувається поєднання старих і нових форм. Власне, сам термін філософ розглядає як «істотне структурне перероблення» системи, яка шляхом перегрупування її елементів змінює організацію, зв'язки, притаманні вихідному стану системи, при цьому реформування розуміємо як керовану трансформацію. Він також зазначав, що трансформації можуть бути поступальними чи зворотними, системними чи безсистемними, тобто вектор змін може бути як прогресивний, так і регресивний [5, с. 206].

Дослідницею О. Глушко [6] проведено ґрунтовний аналіз поняття «трансформація» в ракурсі розкриття проблематики трансформацій в освіті. Вона проаналізувала низку наукових праць українських науковців, якими проводилися масштабні дослідження зазначеної проблематики, а також іноземних авторів. Підсумовуючи наукові доробки, О. Глушко зазначила, що поняття «трансформація» містить у собі фундаментальне, структурне, довготривале, якісне перероблення освітньої системи із запровадженням інновацій. Науковиця наголошує, що трансформація може містити компоненти реформування й модернізації.

Тлумачення поняття «трансформація» в освіті та підходу, який висвітлюється О. Глушко до цього поняття, може бути, на нашу думку, предметом дискусійного наукового обговорення, адже розуміння поняття «трансформація» часто різниться залежно від контексту та фокусу досліджень. Так, у фокусі нашого дослідження ми виходимо з того, що професійна трансформація характеризує конкретного педагога і є

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

індивідуальним явищем, а не загальною системною трансформацією. Хоча ми погоджуємося, що трансформація в освіті може бути багатогранною і включати як системні зміни в освітній системі в цілому, так і індивідуальний розвиток і зміни у педагогічних практиках конкретних учителів.

Залежно від конкретної проблематики і мети досліджень, можливо, необхідно розглядати обидва аспекти: системну трансформацію та індивідуальну професійну трансформацію вчителя. Перше може включати в себе реформи в навчальних програмах, методиках, організації навчання тощо, а друге – підвищення кваліфікації, використання нових методів та інструментів, а також розвиток педагогічних навичок конкретного педагога.

Отже, обговорення поняття «трансформація» в освіті у контексті обох аспектів – системного та індивідуального – може сприяти більш глибокому розумінню та вдосконаленню освітньої системи і педагогічної практики.

У контексті професійної трансформації педагогів, особливо в умовах війни і поствоєнного періоду часто використовується поняття «трансформаційне навчання». Зазначається, що трансформаційне навчання спрямоване на глибокі та структурні зміни в професійній діяльності особистості, її підходах до навчання. Чому, говорячи про ПТПП, ми також звертаємося до поняття «трансформаційне навчання»? Вважаємо, що саме такий тип навчання і притаманний освіті дорослих. Як наголошують розробники концепції трансформаційного навчання, зокрема Джек Мезіроу, нова інформація є лише ресурсом у процесі дорослого навчання. А для того щоб стати значущим, навчання вимагає, щоб нову інформацію було включено самим дорослим учнем в уже добре розвинутий професійний процес, який включає розмірковування, почуття та досвід. До того ж дорослі учнів мають брати на себе відповідальність за встановлення цілей, які включають автономне мислення і визнають, що це вимагає досвіду, спрямованого на сприяння, критичної рефлексії та досвіду в дискусіях [7].

Дослідження вчених [8] доводять, що застосування професійної трансформації у сфері управління людськими ресурсами сприяє покращенню продуктивності робітників. Дослідниками розроблено концептуальну структуру (рамку) трансформації професіоналізму менеджерів, до якої входять такі чинники: змінна управлінської компетентності, відданість, здатність до інновацій та описано ряд етапів, які призводять до професійної трансформації. Ученими доведено ефективність такого підходу, що надає нам можливість використати запропоновані ідеї та за аналогією

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

запропонувати концептуальну структуру (рамку) для ПТПП, описати етапи професійної трансформації.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета дослідження спрямована на визначення потреби в професійній трансформації педагогічних працівників в умовах війни та поствоєнний період і передбачає розробку ефективної концептуальної структури професійної трансформації педагогічних працівників для формування готовності педагогічних працівників до впровадження освітніх реформ.

Завдання дослідження включають:

1. Розгляд і аналіз літературних джерел та теоретичних підходів до професійної трансформації педагогічних працівників.
2. Аналіз опитування стосовно потреби професійної трансформації педагогічних працівників в умовах війни та поствоєнний період.
3. Визначення ключових складових (основних понять) концептуальної структури ПТПП.
4. Обґрунтування схеми концептуальної структури (рамки) ПТПП.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Традиційно науковцями в останні 30 років досліджувалося поняття «професійний розвиток». Сьогодні стрімко набувають актуальності поняття «трансформація», «трансформаційне навчання». Зважаючи на комплексні виклики сучасного світу та актуальність потреби підготовки педагогів до їх подолання в професійній діяльності й було започатковано дослідження поняття «трансформація професійного розвитку в межах науково-дослідної роботи» ЦІПО «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (номер державної реєстрації НДР 0120U104637 від 30.10.2020).

Ми виходимо з тези, що поняття «розвиток і трансформація» можуть взаємодоповнювати одне одного, але їхні відносини можуть варіюватися залежно від контексту. У загальному сенсі, розвиток стосується процесу зміни і покращення, що може бути поступовим або еволюційним. Трансформація, з іншого боку, зазвичай означає радикальну зміну або перетворення, що може бути більш раптовим і дизруптивним. У певних випадках трансформація може бути частиною процесу розвитку, коли організація або система вирішує радикально переглянути свої підходи, методи або стратегії, щоб досягти

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

нових цілей або адаптуватися до нових умов. В інших випадках розвиток може відбуватися без необхідності в радикальних змінах. Отже, розвиток і трансформація не завжди перебувають у протиріччі одне одному, але вони представляють різні підходи до зміни та досягнення цілей. Результат залежить від конкретного контексту і завдань, що передують.

У нашому дослідженні ми актуалізуємо поняття «професійна трансформація» як процес, за якого фахівці або працівники розвиваються та змінюються в своєму професійному житті, набуваючи нових навичок, знань, підходів та розуміння. Така трансформація може бути спричинена різними чинниками, як-от: навчання, досвід роботи, зміни у сфері роботи або особистій мотивації. Важливо зазначити, що професійна трансформація може визначати як динамічний процес, так і стан, досягнутий у результаті цього процесу. Наголошуємо, що це поняття охоплює як розвиток, так і досягнення у сфері професійної діяльності.

Під професійною трансформацією ми розуміємо розвиток нових навичок, зміну професійного напряму, покращення вмінь у вирішенні проблем, а також зміну в підходах та поглядах на роботу. Професійна трансформація може бути як нова якість для особи, оскільки вона розширює горизонти та робить фахівця більш компетентним.

Процес професійної трансформації може бути і деструктивним, якщо він відбувається некеровано.

Тепер, коли ми визначили поняття «професійна трансформація» та важливість розгляду цього явища, перейдемо до розгляду концептуальної структури (рамки), яка допомагає нам ліпше зрозуміти цей процес.

Концептуальна структура (рамка) – це певна схема для формування смислової структури певного об’єкта, у ході розроблення якої використовуються різні поняття і зв’язки між ними. Процес проєктування нами концептуальної структури відбувався на основі вивчення результатів досліджень різних учених [9], [10], [11]. Так, Я. Джабарін [11] визначає концептуальний каркас як мережу або «площину» взаємопов’язаних понять, які разом надають комплексне розуміння явища чи явищ. Поняття, які становлять концептуальний каркас, підтримують одне одного, артикулюють свої відповідні явища і визначають філософію, властиву концептуальному каркасу. За Я. Джабаріним – це не просто збірка понять, а, скоріше, конструкт, у якому кожне поняття відіграє цілісну роль.

Для побудови концептуальної структури ПТПП ми використовуємо такі поняття: ядро м’яких навичок (метакомпетентність) «4К»; індивідуальна траєкторія професійної трансформації, готовність педагогічних працівників

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

до впровадження реформ, складові готовності, рефлексія, неперервність освіти дорослих задля професійної трансформації.

В основу концептуальної структури ПТПП ми закладаємо ядро м'яких навичок «4К» – креативність, критичне мислення, комунікація, колаборація. Осмислення важливості розробки зазначеної структури ґрунтується на певному збігові наших підходів із основними положеннями статті «Creativity, Critical Thinking, Communication, and Collaboration: Assessment, Certification, and Promotion of 21st Century Skills for the Future of Work and Education» («Креативність, критичне мислення, комунікація та співпраця: оцінка, сертифікація та підтримка навичок 21-го століття для майбутньої роботи та освіти») науковців Торнгіл-Міллера, Брендена, Анаель Камарда, Максенса Мерсьє, Жан-Марі Буркгардт, Тіффані Моріссо, Саміра Буржуа-Бугрін, Флорента Віншона, Стефані Ель Хайєк, Міріам Ожеро-Ланде, Флоренса Муре [12], у якій учені подають і описують «Динамічну взаємодійну модель 4К», що демонструє не лише об'єднання навичок, а й напрям модернізації освіти для успішного майбутнього, зокрема в професійній діяльності.

Учені зазначають, що навички 4К є відносно простими, переконливими та цільовими основами, які були визнані педагогічними й професійними організаціями і які набувають певної емпіричної обґрунтованості. Дослідники вважають, що 4К можна розглядати як найвищий рівень трансверсальних навичок – або «мета-компетентностей», – які дозволяють індивідам залишатися компетентними та розвивати свій потенціал у швидкозмінному професійному світі. «Динамічно-взаємодійна модель 4К» ("dynamic interactionist model of the 4Cs"), яку запропонував Трорнхілл-Міллер ілюструє взаємодію та взаємопроникнення творчості, критичного мислення, співпраці та комунікації, показує їх у вимірах простору відповідно до їхнього різницевого когнітивного / індивідуального і соціального / міжособистісного аспектів.

Отже, на теоретичних засадах, викладених вище, ми розглядаємо поняття професійної трансформації та її важливість для підготовки педагогів до викликів сучасного світу. Далі ми представимо методи дослідження, які було використано для вивчення цього процесу та визначення ключових аспектів професійної трансформації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення мети дослідження, був проведений аналіз літературних джерел та теоретичних підходів. У процесі аналізу вивчались концептуальні моделі та теоретичні фреймворки, використовувався

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

системний підхід для оцінювання різних джерел і теорій. Отримана інформація з різних джерел була синтезована з метою створення цілісного розуміння досліджуваної проблеми. Для ідентифікації ключових понять використовувалися аналітичні методи. Логічний аналіз та обґрунтування структури базувалися на отриманих даних. Також використовувалися якісні та кількісні методи для аналізу тексту джерел з метою визначення ключових тем, понять, тенденцій і закономірностей.

Для збору даних було використано опитувальник, розроблений із використанням платформи Google Forms. Опитувальник включав 14 запитань, спрямованих на вивчення думки педагогічних працівників щодо необхідності професійної трансформації в умовах війни та поствоєнного періоду. Відповіді на ці запитання стали важливим джерелом інформації для розуміння проблеми та підтримки педагогічної спільноти у кризових умовах.

У дослідженні брало участь 747 педагогічних працівників із різних регіонів України, які працюють у закладах загальної середньої, позашкільної і дошкільної освіти. Зазначимо, що 92,2 % опитуваних – жінки, 53,9 % належали до вікової категорії 35–54 років, 47,4 % мали педагогічний стаж понад 25 років; 66,9 % респондентів були педагогічними працівниками закладів загальної середньої освіти, 21,4 % – позашкільної освіти, 8,8 % – дошкільної освіти.

Для забезпечення адекватної вибірки для опитування було використано базу даних педагогічних працівників, які проходили навчання на кафедрі філософії і освіти дорослих (ФОД) Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Також анкету поширювали освітні партнери кафедри.

У дослідженні також використовувався метод андрагогічного спостереження за педагогами, які проходили підвищення кваліфікації на курсах в нашій установі, а також професійно розвивалися в рамках неформальної освіти УВУПО та під час реалізації проєктів ГО «Центр освітніх ініціатив “ТОЛОКА”».

Ці методи та підходи було використано для забезпечення якісного та об’єктивного збору й аналізу даних цього дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

У ході проведеного нами опитування було з’ясовано ставлення педагогів до потреби власної професійної трансформації. Аналіз відповідей розподілено на трьох рівнях з урахуванням семи показників для

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

забезпечення ймовірності висновку (табл.).

Таблиця

Рівні усвідомлення потреби в професійній трансформації

Як ви оцінюєте важливість адаптації до нових освітніх тенденцій та змін у викладанні для педагогів вашої галузі?		
Високий рівень	Дуже важливо	39,4 %
	Важливо, і я готовий/готова змінювати свою роботу, якщо це необхідно	56,5 %
Середній рівень	Мало важливо	2,2 %
Низький рівень	Не важливо	1 %
	Не розумію проблеми	0,9 %
Як ви оцінюєте свою готовність до професійної трансформації та адаптації до нових умов?		
Високий рівень	Готовий / готова і активно шукаю можливості для підвищення кваліфікації	54,6 %
	Готовий / готова, але потребую підтримки та підготовки	37,5 %
Середній рівень	Не впевнений/впевнена, як реагувати на нові виклики	4,1 %
Низький рівень	Не готовий / готова змінювати свою педагогічну практику	2,2 %
	Не розумію проблеми	1,6 %

Як показують дані опитування, вибори педагогів корелюють із процентним вираженням рівнів: високий і середній рівень переважають, а показники низького рівня можна вважати незначними, адже усього близько 2 % не розуміють важливості адаптації до нових освітніх тенденцій та змін у викладанні для педагогів, а близько 4 % не готові до професійної трансформації та адаптації до нових умов.

Тож, на основі аналізу опитування та розглянувши наукові дослідження, що стосуються проблеми професійної трансформації, нами створено концептуальну структуру (рамку) ПТПП.

Поняття «індивідуальна траєкторія професійної трансформації» розкривається нами в концептуальній структурі ПТПП через запропоновані варіанти шляхів: комплексне оновлення професійних знань і вмінь; опанування підходів психологічної підтримки учнів та створення безпечного середовища; вивчення та впровадження інтерактивних методів навчання і дистанційних технологій; зміцнення співпраці з іншими педагогічними працівниками та громадою. Запропоновану проблематику було підтримано педагогічними працівниками під час

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

проведеного опитування.

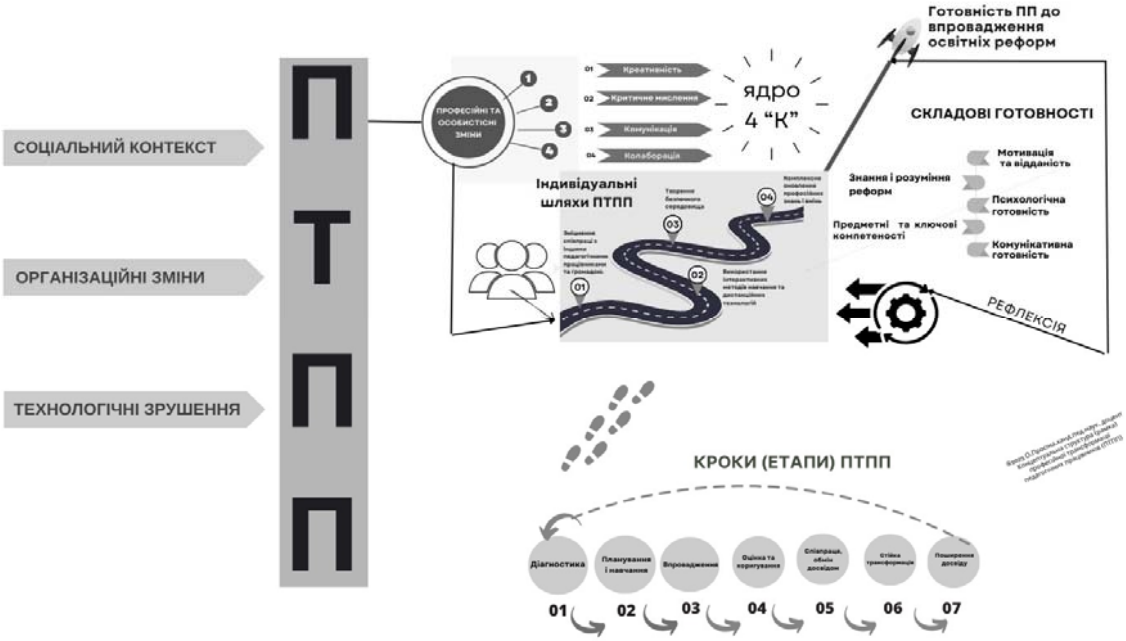

Рис. Концептуальна структура
професійної трансформації педагогічних працівників (ПТПП)

Так, 42,2 % респондентів підтримали важливість опанування підходів психологічної підтримки учнів та створення безпечного середовища; важливість комплексного оновлення професійних знань і вмінь підтримало 20,4 %, необхідність вивчення та впровадження інтерактивних методів навчання і дистанційних технологій відзначили 18,5 %; необхідність зміцнення співпраці з іншими педагогічними працівниками та громадою підтримали 9,3 %. Але ці шляхи є орієнтовними, кожен педагогічний працівник може обрати свій вектор професійної трансформації.

У концептуальній структурі ми показуємо важливість використання ядра «4К», а йти можна будь-яким обраним шляхом професійної трансформації. Саме такий підхід забезпечує готовність педагогічних працівників до впровадження освітніх реформ.

Ми припускаємо, що складовими готовності до впровадження освітніх реформ є: глибокі знання та розуміння основних принципів і цілей освітніх реформ, включаючи нові стандарти, програми та методи навчання; трансформація предметних та ключових компетентностей; мотивація і відданість, віра в цілі реформ та готовність внести зміни у

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

свою професійну діяльність; психологічна та комунікативна готовність. Ці п'ять складових спільно становлять цілісний підхід до готовності педагогів до впровадження освітніх реформ. Кожна зі складових важлива і взаємопов'язана з іншими, і разом вони є підґрунтям забезпечення успішної реалізації реформ у сфері освіти.

Аспекти готовності важливі й необхідні для успішного впровадження освітніх реформ, забезпечення високої якості освіти. Ми пропонуємо такі кроки (етапи) для успішної ПТПП: діагностика для визначення сформованості поточних компетентностей; планування професійних трансформацій і навчання; упровадження інновацій в особисту практичну діяльність педагогічного працівника; оцінка та коригування; співпраця і обмін досвідом; перехід до стійкої професійної трансформації; поширення отриманого досвіду задля загального підвищення якості освіти.

Ми представляємо концептуальну структуру (див. рис.), яка передбачає безперервний процес ПТПП. Після досягнення стійкої трансформації педагоги можуть почати транслювати свій досвід іншим, а далі запускається новий цикл рефлексії та вибору нового шляху для трансформації і подальшого розвитку. Оскільки ніщо не є постійним (незмінним) у сфері освіти, особливо в умовах війни, педагогічному працівнику важливо залишатися професійно «гнучким» та готовим адаптуватися до змін, щоб забезпечити якісну освіту та успіх в освіті для її здобувачів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Результати дослідження, висвітленні у цій статті підкреслюють важливість та актуальність ПТПП у сучасних умовах освітніх реформ в Україні. Зазначено, що ПТПП є необхідним елементом адаптації педагогів до змін у сфері освіти та сприяє готовності педагогічних працівників до освітніх реформ і підвищенню якості освітнього процесу.

Розглянута концептуальна структура ПТПП, у якій провідну роль відіграє ядро «4К» (креативність, критичне мислення, комунікація, колаборація), дозволяє зрозуміти важливість цих ключових компетентностей у професійному розвитку педагогів. Також у структурі показано складові готовності до впровадження освітніх реформ, такі як: глибокі знання, мотивація, психологічна готовність і комунікативна готовність.

Наступним кроком дослідження визначаємо тестування та рефінемент пропонованої концептуальної структури ПТПП. Це – важливий крок, адже маємо переконатися, бути впевненими, що модель адекватно відображає

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

інтегровану ідею ПТПП та є зрозумілою для наших цільових аудиторій. На основі відгуків, зауважень і коментарів експертів та консультантів, зможемо внести відповідні корективи з метою поліпшення розробленої нами концептуальної структури. Упевнені, що цей процес сприятиме створенню більш ефективного та інформативного інструменту для вивчення й розуміння усього комплексу нагальних проблем, що супроводжують сьогодні професійну трансформацію педагогічних працівників у контексті сучасної освітньої реформи.

Перспективи подальших досліджень. Загалом, ця стаття відкриває перспективи подальших досліджень у галузі ПТПП та підкреслює важливість професійного розвитку педагогічних працівників для досягнення якісної освіти та подолання освітніх втрат, викликаних війною в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] Освітня реформа: результати та перспективи. 2019. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/fe47zD Дата звернення: Жовт. 02, 2023.

[2] G. James та A. Diego, Ukraine – Resume Flagship Report (Vol. 2): Review of the Education Sector in Ukraine: Moving toward Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3) (English). [Online]. Available: https://is.gd/Fj5jL0 Application date: October 02, 2023.

[3] Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/PHwxma Дата звернення: Жовт. 02, 2023.

[4] *Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000*. Київ; Ірпінь, Україна: Перун, 2005.

[5] С. Б. Кримський, *Запити філософських смислів*. Київ, Україна: ПАРАПАН, 2003.

[6] А. П. Джурило, О. З. Глушко, І. О. Маріуц, М. М. Тименко та О. М. Шпарик, *Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США*. Київ, Україна: «КОНВІ ПРІНТ», 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: https://is.gd/ECo6zs Дата звернення: Жовт. 02, 2023.

[7] J. Mezirow, «A Critical Theory of Adult Learning and Education», *Adult Education Quarterly*, vol. 32, is. 1, p. 3–24, 1981. [Online]. Available: https://is.gd/1aXI6j Application date: October 02, 2023.

[8] A. R. Syamsuri, R. F. Dalimunthe, P. Gultom, E. Siahaan, «New Paradigm HR Professional Transformation in Manufacturing Company», *Quality – Access*

to Success, vol. 23, No 186, p. 123–132, 2022. [Online]. Available: https://is.gd/ba0w5s; https://doi.org/10.47750/qas/23.186.16 Application date: October 02, 2023.

[9] P. Gärdenfors, «Meanings as Conceptual Structures», *Lund University Cognitive Studies*, 1995. [Online]. Available: https://is.gd/wUtBaI Application date: October 02, 2023.

[10] D. L. Medin, «Concepts and conceptual structure», *American Psychologist*, vol. 44, is. 12, p. 1469–1481, 1989. https://doi.org/10.1037/0003-066x.44.12.1469

[11] Y. Jabareen, «Building a Conceptual Framework: Philosophy, Definitions, and Procedure», *International Journal of Qualitative Methods*, vol. 8(4), p. 49–62, 2009. [Online]. Available: https://is.gd/GIXuHR Application date: October 02, 2023.

[12] B. Thornhill-Miller & others, «Creativity, Critical Thinking, Communication, and Collaboration: Assessment, Certification, and Promotion of 21st Century Skills for the Future of Work and Education», J*ournal of Intelligence*, vol. 11, is. 3, p. 54, 2023. https://doi.org/10.3390/jintelligence11030054

EDUCATION REFORM: EDUCATORS` PROFESSIONAL TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF WAR AND THE POST-WAR PERIOD

Olha Prosina,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and Adult Education
of Postgraduate Education Central Institute
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.
https://orcid.org/0000-0002-1243-6069
prosina.olga.v@uem.edu.ua

Abstract. The presented article examines the conceptual framework of the educators` professional transformation (EPT) taking into account the modern requirements of educational reforms and societal development in the conditions of war. The author, considering the wartime (post-war) situation in the country, the COVID-19 pandemic, and the emigration of children and youth due to military events, emphasizes the importance of adaptation and educators` professional transformation. The researcher highlights the need to provide educators with quality education for children and youth and their psychosocial support to overcome

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

educational losses. It is noted that teachers will always play a key role in the country's reconstruction and the achievement of societal well-being in the post-war period. The article extensively analyzes key concepts that form the basis of the structure, including the «4Cs» (creativity, critical thinking, communication, collaboration), and discusses their significance and role in the modern educational environment. The main focus of the article is on the importance of an individual trajectory of professional transformation for each educator. The researcher points out that there are several possible paths to achieve transformation, such as comprehensive updating of professional knowledge and skills, mastering psychological approaches to support students and creating a safe learning (educational) environment, implementing interactive teaching methods and distance technologies, and strengthening cooperation with colleagues and the community. The results of a survey conducted among educators indicate support for these pathways. An important aspect of the article is the consideration of the components of teachers' readiness to implement educational reforms, such as deep knowledge of the fundamental principles and goals of reforms, motivation, psychological readiness, and communicative readiness. The article describes the steps for successful completion of the professional transformation process, including diagnosis, planning, implementation, and evaluation. This ensures a comprehensive approach to understanding and achieving the readiness of educators for the implementation of educational reforms, emphasizing individual opportunities and continuous professional development.

Key words: professional transformation; educational reforms; innovative educational policy, educators; educators` professional transformation (EPT); conceptual structure of EPT; readiness of educators for the implementation of educational reforms; 4 «Cs» skills (creativity, critical thinking, communication, collaboration); individual trajectory of EPT.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] Osvitnia reforma: rezultaty ta perspektyvy. 2019. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/fe47zD Data zvernennia: Zhovt. 02, 2023.
[2] G. James та A. Diego, Ukraine – Resume Flagship Report (Vol. 2): Review of the Education Sector in Ukraine: Moving toward Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3) (English). [Online]. Available: https://is.gd/Fj5jL0 Application date: October 02, 2023.
[3] Doslidzhennia yakosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh viiny u

2022/2023 navchalnomu rotsi. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/PHwxma Data zvernennia: Zhovt. 02, 2023.

[4] Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000. Kyiv; Irpin, Ukraina: Perun, 2005.

[5] S. B. Krymskyi, Zapyty filosofskykh smysliv. Kyiv, Ukraina: PARAPAN, 2003.

[6] A. P. Dzhurylo, O. Z. Hlushko, I. O. Mariuts, M. M. Tymenko ta O. M. Shparyk, Transformatsiini protsesy u shkilnii osviti krain Yevropeiskoho Soiuzu ta SShA. Kyiv, Ukraina: «KONVI PRINT», 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://is.gd/ECo6zs Data zvernennia: Zhovt. 02, 2023.

[7] J. Mezirow, «A Critical Theory of Adult Learning and Education», Adult Education Quarterly, vol. 32, is. 1, p. 3–24, 1981. [Online]. Available: https://is.gd/1aXI6j Application date: October 02, 2023.

[8] A. R. Syamsuri, R. F. Dalimunthe, P. Gultom, E. Siahaan, «New Paradigm HR Professional Transformation in Manufacturing Company», Quality – Access to Success, vol. 23, No 186, p. 123–132, 2022. [Online]. Available: https://is.gd/ba0w5s; https://doi.org/10.47750/qas/23.186.16 Application date: October 02, 2023.

[9] P. Gärdenfors, «Meanings as Conceptual Structures», Lund University Cognitive Studies, 1995. [Online]. Available: https://is.gd/wUtBaI Application date: October 02, 2023.

[10] D. L. Medin, «Concepts and conceptual structure», American Psychologist, vol. 44, is. 12, p. 1469–1481, 1989. https://doi.org/10.1037/0003-066x.44.12.1469

[11] Y. Jabareen, «Building a Conceptual Framework: Philosophy, Definitions, and Procedure», International Journal of Qualitative Methods, vol. 8(4), p. 49–62, 2009. [Online]. Available: https://is.gd/GIXuHR Application date: October 02, 2023.

[12] B. Thornhill-Miller & others, «Creativity, Critical Thinking, Communication, and Collaboration: Assessment, Certification, and Promotion of 21st Century Skills for the Future of Work and Education», Journal of Intelligence, vol. 11, is. 3, p. 54, 2023. https://doi.org/10.3390/jintelligence11030054

Стаття надійшла до редакції
11 жовтня 2023 року

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Наукове видання

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць
Випуск 26(55)

Серія «Педагогічні науки»
Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Редактор — *Максімова Валерія*

Виконавчий редактор,
комп'ютерна верстка — *Васильченко Яніна*

Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А
тел: +38 (044) 481-38-00; **факс**: +38 (044)484-10-96
www.umo.edu.ua

Підписано до друку 29.11.2023. Формат 60×84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Cambria.
Умов. друк. арк. 12,56. Обл. вид. арк. 13,5.
Тираж 300 прим. Замовлення № 291123_1

Надруковано в ТОВ «Видавництво "Юстон"»
01034, м. Київ, вул. О. Гончара, 36-а тел.: (044)360-22-66,
www.yuston.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія дк № 497 від 09.09.2015 р.

https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-26(55)

Scientific journal

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

Collection of scientific papers
Issue 26(55)

Educational Sciences Series
Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Editors — *Valeriya Maksimova*

Executive editor,
Desktop publishing — *Yanina Vasilchenko*

State Institution of Higher Education
«University of educational management»
04053 Kyiv, Sichovykh Striltsiv str., build. 52-A,
phone: (044)481-38-00; **fax**: (044)484-10-96
www.umo.edu.ua

Signed for print 29.11.2023. Format 60×84 1/16
Printing offset. Paper offset. Liberation font Cambria.
Provisionally printed sheets 12,56. Accounting and publishing sheets 13,5.
Edition 300 copies. Order № 291123_1

Printed in PLC «Publishing House "Yuston"»
36-A, O. Honchara Str., Kyiv, 01034, tel.: (044)360-22-66,
www.yuston.com.ua
A certificate of making a publishing business subject to the state register of publishers, manufacturers and distributors of publishing products series дк № 497 from 09.09.2015.